

LÄHEISSUHTEESSA TEHTY LIEVÄ PAHOINPITELY
VIRALLISEN SYYTTEEN ALAISEKSI RIKOKSEKSI
– VUODEN 2011 LAKIMUUTOKSEN TAVOITTEET JA
NIIDEN TOTEUTUMINEN

Lapin yliopisto
Oikeustieteiden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Prosessioikeus
Aksia Immonen
Kevät 2025

Lapin yliopisto

Tiedekunta: Oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Läheissuhteessa tehty lievä pahoinpitely virallisen syytteen alaiseksi rikokseksi – vuoden 2011 lakimuutoksen tavoitteet ja niiden toteutuminen

Tekijä: Aksia Immonen

Koulutusohjelma / oppiaine: Oikeustiede / prosessioikeus

Työn laji: Pro gradu -tutkielma

Sivumäärä: X + 67 + Liitteet

Vuosi: 2025

Tiivistelmä

Vuonna 2011 tuli voimaan laki rikoslain 21 luvun 16 §:n muuttamisesta (1082/2010). Laki muutti muun muassa läheissuhteessa tehdyn lievän pahoinpitelyn asianomistajarikoksesta virallisen syytteen alaiseksi rikokseksi. Tutkielma käsittelee lakimuutosta vain läheisen suhteen osalta, ja muu osuus lakimuutoksesta jää tutkielman ulkopuolelle. Tutkielman tarkoituksena on selvittää, onko lakimuutos ollut riittävä. Keskeistä tutkielmassa on selvittää, mitä tavoitteita lakimuutoksella on ollut ja ovatko nämä tavoitteet toteutuneet. Lisäksi tarkastellaan lakimuutoksen muita vaikutuksia.

Menetelmänä tutkielmassa käytetään sekä määrällistä että laadullista tutkimusmenetelmää. Tutkielmaa varten on kerätty uutta aineistoa haastattelemalla syyttäjiä. Tutkielmassa hyödynnetään lisäksi oikeusdogmaattisen analyysin ja oikeussosiologisen tutkimuksen yhdistelmää. Tutkielmassa ei ole erillistä oikeusvertailua sisältävää kappaletta, vaan vertailua tehdään Ruotsin oikeusjärjestelmään pitkin tutkielmaa.

Vuoden 2011 lakimuutoksen tavoitteita olivat erityisesti uhrin aseman parantaminen, läheissuhteessa tehtyjen lievien pahoinpitelyiden uusiutumiskiirteen katkaiseminen ja lähisuhdeväkivallan erityispiirteiden huomioiminen. Lisäksi lakimuutos on nähty kannanottona, jonka mukaan myös läheissuhteissa tehtyihin lieviin pahoinpitelyihin suhtaudutaan vakavasti.

Tutkielman yhteenvedona todetaan, etteivät lakimuutoksen tavoitteet ole täysin toteutuneet. Lakimuutoksella huomioitiin jossain määrin lähisuhdeväkivallan erityispiirteitä ja parannettiin uhrin asemaa siirtämällä vastuu syytteen nostamisesta uhrilta viranomaiselle. Muutokset eivät kuitenkaan riittäneet uusiutumiskiirteen katkaisemiseen eikä lähisuhdeväkivallan erityispiirteitä otettu tarpeeksi huomioon. Lakimuutoksella on myös ollut vaikutusta viranomaisten resursseihin ja töihin, valtion kustannuksiin sekä lievän ja perusmuotoisen pahoinpitelyn rajanvetoon. Vuonna 2016 voimaan tullut todistelu-uudistus (laki 732/2015) kuitenkin heikensi vuoden 2011 lakimuutoksen vaikutuksia ja teki siten uhrin asemasta taas vaikeamman. Myös sovittelumenettelyn poistaminen lähisuhdeväkivaltajutuilta vuonna 2025 vaikeuttaa tilannetta entisestään.

Johtopäätöksenä tutkielmassa todetaan, ettei vuoden 2011 lakimuutos ole ollut riittävä, vaan läheissuhteessa tehdyn lievän pahoinpitelyn uhrin aseman parantaminen edellyttää edelleen toimia. Nykyaikaisen rikosprosessin ei voida katsoa olevan riittävä tai edes välttämättä tarpeellinen läheissuhteessa tehdyissä lievisissä pahoinpitelyissä, vaan ennen kaikkea olisi panostettava osapuolten erilaisiin tukipalveluihin.

Avainsanat: prosessioikeus, rikosprosessi, syyteoikeus, lievä pahoinpitely, lähisuhdeväkivalta

SISÄLLYS

SISÄLLYS	III
LÄHTEET	IV
LYHENTEET	XI
1 JOHDANTO	1
1.1 TUTKIELMAN TAUSTA, AIHE JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	1
1.2 TUTKIELMAN METODI JA LÄHTEET	4
1.3 TUTKIELMAN RAKENNE	6
2 SYYTEOIKEUSJÄRJESTELMÄSTÄ JA PAHOINPITELYRIKOKSISTA	8
2.1 SYYTEOIKEUSJÄRJESTELMÄ	8
2.1.1 Yleistä	8
2.1.2 Syyttäjän syyteoikeus	8
2.1.3 Asianomistajan syyteoikeus	10
2.1.4 Jako virallisen syytteen alaisiin rikoksiin ja asianomistajarikoksiin	11
2.1.5 Suomen syyteoikeuden kehityskaari ja historialliset vaiheet	13
2.2 PAHOINPITELYRIKOKSET JA LÄHEINEN SUHDE	16
2.2.1 Pahoinpitelyrikokset	16
2.2.2 Lähisuhdeväkivalta	19
2.2.3 Läheissuhteessa tehdyn pahoinpitelyn erityispiirteet	22
3 VUODEN 2011 LAKIMUUTOS JA SEN TAVOITTEET	24
3.1 ONGELMAKOHDAT VUODEN 2011 LAKIMUUTOKSEN TAUSTALLA	24
3.2 VUODEN 2011 LAKIMUUTOKSEN TAVOITTEET JA RATKAISUVAIHTOEHDOT	28
3.2.1 Oikeusministeriön työryhmämietintö 2009:11	28
3.2.2 HE 78/2010 vp	31
3.3 LAKIMUUTOS	33
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	34
4.1 TUTKIMUSAINEISTO JA SEN ANALYYSI	34
4.2 HAASTATTELUTUTKIMUS	34
4.2.1 Haastattelukysymykset ja haastattelut	34
4.2.2 Aineiston analyysi ja menetelmät	36
5 POHDINTAA VUODEN 2011 LAKIMUUTOKSEN TAVOITTEISTA JA VAIKUTUKSISTA	36
5.1 TAVOITTEIDEN SAAVUTTAMINEN VUOSINA 2011–2016	36
5.2 MUISTA VAIKUTUKSISTA	42
5.3 VAIKUTUKSET LÄHISUHDEVÄKIVALTAAN	46
6 VUODEN 2016 TODISTELU-UUDISTUKSEN VAIKUTUS TAVOITTEIDEN TOTEUTUMISEEN	49
6.1 TODISTELU-UUDISTUKSEN MERKITYKSESTÄ	49
6.2 ASIANOMISTAJAN VAITIOLO-OIKEUDESTA	50
6.3 VAITIOLO-OIKEUDEN POISTAMINEN	53
6.4 TODISTELU-UUDISTUKSEN AIHEUTTAMA HAASTE	58
7 LOPUKSI	62
LIITTEET	68

LÄHTEET

Virallislähteet

GREVIO Baseline Evaluation Report Finland. Grevio's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention). GREVIO/Inf(2019)9, 2019.

GREVIO First thematic evaluation report "Building trust by delivering support, protection and justice". GREVIO(2024)9, Finland 2024.

HE 68/1966 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle henkeen ja terveyteen kohdistuvien rikosten rankaisemista koskevan lainsäädännön uudistamisesta.

HE 94/1993 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsittäviksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi.

HE 82/1995 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 6/1997 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi.

HE 144/2003 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lähestymiskiellosta annetun lain muuttamisesta ja laiksi rikoslain 21 luvun 17 §:n kumoamisesta.

HE 60/2010 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi Suomen perustuslain muuttamisesta.

HE 78/2010 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain 21 luvun 16 §:n muuttamisesta.

HE 116/2011 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 14 §: ja 7 luvun 24 §:n muuttamisesta ja väliaikaisesta muuttamisesta.

HE 46/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

HE 130/2024 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta annetun lain muuttamisesta.

KM 2001:5. Rikosuhritoimikunnan mietintö. Komiteanmietintö 2001:5.

LaVM 11/1969 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä (HE 68/1966 vp) henkeen ja terveyteen kohdistuvien rikosten rankaisemisesta koskevan lainsäädännön uudistamisesta.

LaVM 22/1994 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä (HE 94/1993 vp) rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsittäviksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi.

LaVM 19/2014 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä (HE 46/2014 vp) eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

OM 2005:2. Kansallinen ohjelma väkivallan vähentämiseksi. Oikeusministeriö, Helsinki 2005.

OM 2009:3. Väkivallan vähentäminen Suomessa. Oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä 2009:3. Helsinki 2009.

OM 2009:11. Pahoinpitelyrikos läheissuhteissa ja työpaikalla. Oikeusministeriön työryhmämietintö 2009:11. Helsinki 2009.

OM 2010:10. Pahoinpitelyrikos läheissuhteissa ja työpaikoilla. Oikeusministeriön julkaisuja, mietintöjä ja lausuntoja 2010:10. Helsinki 2010.

Poliisihallitus: Poliisin toiminta perhe- ja lähisuhdeväkivallan sekä naisiin kohdistuvan väkivallan tapauksissa. Poliisihallituksen ohje POL-2020-28566.

Kirjallisuus

Aarnio, Aulis: Laintulkinnan teoria. Yleisen oikeustieteen oppikirja. Juva 1989.

Andersson, Malou: Grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning. Iustus 2016.

Aula, Siiri: Parisuhdeväkivallan uhrin toiminnan vaikutukset rikosvastuun toteuttamisessa. Acta Legis Turkuensia 1/2010.

Beuker, Aaro – Näsi, Matti: Suomalaiset väkivallan ja omaisuusrikosten kohteena 2023 – Kansallisen rikosuhritutkimuksen tuloksia. Katsauksia 61/2024, Helsingin yliopisto.

Bildjuschkin, Katriina –Ewalds, Helena – Hietämäki, Johanna –Kettunen, Hanna – Koivula, Tanja – Mäkelä, Jukka – Nipuli, Suvi – October, Martta – Peltonen, Joonas – Siukola, Reetta: Väkivaltakäsitteiden sanasto. THL 2020.

Bring, Carina: Målsägandens olika reaktionsmöjligheter på ett brott. Teoksessa Christian Diesen (red.): Brottsoffrets rätt. Stockholm 1995, s. 145–281.

Castrén, Elina: Pahoinpitelyt ja lievät pahoinpitelyt. Miten rikoslainmuutos vuonna 1995 vaikutti tunnusmerkistöjen valintaan ja tapausten etenemiseen rikosprosessissa. Rikosoikeuden pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 2004.

Ekelöf, Per Olof – Boman, Robert: Rättegång. Andra häftet. Åttonde, bearbetade upplagan. Smedjebacken 1996.

Fagerlund, Monica: Lähisuhdeväkivalta poliisin perheväkivaltatehtävillä. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 123. Tampere 2016.

Fagerlund, Monica: Rikosprosessin portinvartijat. Lähisuhdeväkivallan rikosluonteen rajanveto poliisin puuttumisen näkökulmasta. Unigrafia, Helsinki 2023.

Frände, Dan – Havansi, Erkki – Helenius, Dan – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Virolainen, Jyrki: Prosessioikeus toim. Pertti Vehkalahti. 4., uudistettu painos. Helsinki 2012.

Germain, Sirkka – Mattila, Kari – Polkunen-Gartz, Marja-Liisa – Törnroth, Christiina: Väkivalta avioliitossa. Tammi 1978.

Grönfors, Martti: Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät. WSOY, Helsinki 1985.

Helenius, Dan – Linna, Tuula: Siviili- ja rikosprosessioikeus. Alma Talent Oy, Helsinki 2024.

Hester, Marianne – Kelly, Liz – Radford, Jill: Women, Violence and Male Power: Feminist Activism Research and Practice. Philadelphia 1996.

Heuman, Lars: Målsägande. Stockholm 1973.

Heuman, Lars: Reformfrågor rörande målsäganderätten. SvJT 1977.

Honkatukia, Päivi: Uhrin rikosprosessissa – haavoittuvuus, palvelut ja kohtelu. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 252. Helsinki 2011.

Husa, Jaakko – Mutanen, Anu – Pohjolainen, Teuvo: Kirjoitetaan juridiikkaa. Talentum, Helsinki 2008.

Husso, Marita: Parisuhdeväkivalta. Lyötyjen aika ja tila. Vastapaino. Tampere 2003.

Jokela, Antti: Oikeudenkäynti. II, Oikeudenkäynnin asianosaiset ja valmistelu. Talentum 2012.

Jokela, Antti: Rikosprosessioikeus. Alma Talent Oy 2018.

Jonkka, Jaakko: Syytekyynnys. Tutkimus syytteen nostamiseen vaadittavan näytön arvioinnista. Vammala 1991.

Jonkka, Jaakko: Rikosprosessioikeuden yleisistä opeista. Helsinki 1992.

Kaitue, Sanna – Noponen, Tanja – Släen, Anne: Yleistä muttei yksityistä – oikeudelliset keinot lähisuhdeväkivallasta selviytymiseen. Edita 2007.

Kauppi, Arto: Potilastiedot ja poliisin tiedonhankinta. Sanoma Pro, Helsinki 2007.

Kekkonen, Jukka: Suomen oikeushistoriallisia kehityslinjoja. Helsingin yliopisto, Helsinki 1999.

Kotanen, Riikka: Näkymättömästä näkökulmaksi. Parisuhdeväkivallan uhrin ja oikeudellisen sääntelyn muutos Suomessa. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2013:5. Unigrafia, Helsinki 2013.

Kotanen, Riikka – Smolej, Mirka: Lähisuhteissa tehtyjen lievien pahoinpitelyiden syyteoikeuden muutos 2011 – lakimuutoksen tavoitteet ja poliisitutkimuksen ongelmat tapauksissa, joissa lähisuhdeväkivalta on toistuvaa. Oikeus 2014 (43); 1: 7–29.

Kääriäinen, Juha – Lehti, Martti – Danielsson, Petri – Aaltonen, Mikko – Kuitunen, Laura – Salmi, Venla: Pahoinpitely- ja ryöstörikkokset. Teoksessa: Rikollisuustilanne 2015. Rikollisuuskehitys tilastojen ja tutkimuksen valossa. Katsauksia 14/2016. Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti 2016.

Lappi-Seppälä, Tapio: Rangaistuksen määräämisestä I – Teoria ja yleinen osa. Suomalainen lakimiesyhdistys 1987.

Lappi-Seppälä, Tapio: General Prevention – Hypothesis and Empirical Evidence, 1995.

Lappi-Seppälä, Tapio: Rikosten seuraamukset. WSOY Lakitieto, Helsinki 2000.

Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Helenius, Dan – Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka: Rikosoikeus. Alma Talent Oy 2022.

Lehti, Martti – Sirén, Reino – Aaltonen, Mikko – Danielsson, Petri – Kivivuori, Janne: Pahoinpitely- ja ryöstörikkokset. Teoksessa: Rikollisuustilannekatsaus 2012. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 264. Helsinki 2013, s. 53–79.

Lehtonen, Anja – Perttu, Sirkka: Naisiin kohdistuva väkivalta. Kirjayhtymä, Helsinki 1999.

Liimatainen, Minna – Rantaeskola, Satu: Toiminnallinen käsikirja lähisuhdeväkivaltaan puuttumiseksi ja ennalta estämiseksi. Poliisihallitus, 23.3.2022.

Lindell, Bengt – Eklund, Hans – Asp, Petter – Andersson, Torbjörn: Staffprocessen. Iustus 2005.

Matikkala, Jussi: Henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset. Teoksessa Frände, Dan – Matikkala, Jussi – Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Viljanen, Pekka – Wahlberg, Markus: Keskeiset rikokset. Helsinki 2006, s. 195–293.

Myhrberg, Pertti: Rikos- ja prosessioikeuden kehitys Suomessa. Suomen lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1978.

Mäenpää, Pia – Reenilä, Yrjö – Salovartio, Leena: Onko lähisuhteissa rikosvastauta? Haaste 2/2019.

Niemi-Kiesiläinen, Johanna: Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta. Alma Talent Oy 2004.

Notko, Marianne – Holma, Juha – Husso, Marita – Virkki, Tuija – Laitila, Aarno – Merikanto, Juhani – Mäntysaari, Mikko: Lähisuhdeväkivallan tunnistaminen erikoissairaanhoidossa. Lääketieteellinen Aikakausikirja Duodecim 2011;127 (15):1599–606.

Nousiainen, Kevät – Pylkkänen, Anu: Sukupuoli ja oikeuden yhdenvertaisuus. Helsinki 2001.

Nyqvist, Leo: Väkivaltainen parisuhde, asiakkuus ja muutos: prosessin arviointi parisuhdeväkivallasta ja turvakotien selviytymistä tukevasta asiakastyöstä. Ensi- ja turvakotien liitto. Helsinki 2001.

Pajujoja, Jussi: Varhaiset rikokset ja niiden rankaiseminen. Teoksessa Letto-Vanamo, Pia (toim.): Suomen oikeushistorian pääpiirteet: Sukuvallasta moderniin oikeuteen. Gaudeamus, Helsinki 1992.

Pierotti, Rachel: Increasing Rejection of Intimate Partner Violence: Evidence of Global Cultural Diffusion. *American Sociological Review*, 78(2):240-265, 2013.

Puuronen, Noora: Syyteoikeuden järjestelyn aiheuttamat haasteet lievien parisuhdeväkivaltarikosten tutkinnalle. Pro gradu -tutkielma, Lapin yliopisto 2017.

Rautio, Jaakko: Asianomistaja todistajana. *Defensor Legis* N:o 4/2016.

Rautio, Jaakko – Frände, Dan: Todistelu: oikeudenkäymiskaaren 17 luvun kommentaari. *Edita* 2020, 2., uudistettu painos.

Siltala, Raimo: Oikeustieteen tieteenteoria. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja N:o 234, Helsinki 2003.

Sirén, Reino – Tuominen, Martti: Pahoinpitelyrikokset 1995 ja 1999. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 197. Helsinki 2003.

Tala, Jyrki: Lakien laadinta ja vaikutukset. *Edita Publishing Oy*, Helsinki 2005.

Tolvanen, Matti: Asianomistaja-asianosaisista ja asianomistajatodistajista. *Defensor Legis* 2/2016.

Träskman, P.O: Åtalsrätt – De offentliga åklagarna, deras behörighet och uppgifter enligt gällande finsk rätt. *Juridiska föreningen i Finland*, Helsingfors 1980.

Tuomi, Jouni – Sarajärvi, Anneli: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. *Tammi*, Helsinki 2018.

Tyynilä, Markku: Lainlaatijan opas. *Edita*, Oikeusministeriö 1996.

Vilkka, Hanna: Tutki ja mittaa: määrällisen tutkimuksen perusteet. *Tammi* 2007.

Vilkka, Hanna: Tutki ja kehitä. *PS-kustannus* 2021.

Virolainen, Jyrki: Rikosprosessioikeus I. *Rovaniemi* 1998.

von Hirsch, Andrew – Bottoms, Anthony – Burney, Elisabeth – Wikström, Per-Olof: *Criminal Deterrence and Sentence Severity: An Analysis of Recent Research*. *Oxford* 1999.

Vuorenpää, Mikko: Asianomistajan oikeudet rikosprosessissa. *Alma Talent Oy*, Helsinki 2014.

Vuorenpää, Mikko: Valittuja kysymyksiä todistusoikeudesta II. *Kauppakamari* 2020.

Websdale, Neil: *Rural Woman Battering and the Justice System: An Ethnography*. *SAGE* 1998.

Internetlähteet

Aluehallintovirasto: Lähisuhdeväkivallan ehkäiseminen. Saatavissa: <https://avi.fi/asioi/viranomainen/ohjaus-ja-neuvonta/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistaminen/lahisuhdevakivallan-ehkaiseminen> (käyty 19.11.2024)

Ensi- ja turvakotien liitto: Turvallisille raiteille -lähisuhdeväkivallan katkaisuojelma. Saatavissa: <https://ensijaturvakotienliitto.fi/tukea-ammattilaiselle/perhe-ja-lahisuhdevakivalta/turvallisille-raiteille-vakivallan-katkaisuohjelma/> (käyty 19.11.2024)

Mieli ry: Lähisuhdeväkivalta tuo pelon perheeseen. Saatavissa: <https://mieli.fi/vaikea-elamantilanne/vakivalta/lahisuhdevakivalta-tuo-pelon-perheeseen/> (käyty 4.10.2024)

Poliisi.fi: Lähisuhdeväkivalta. Saatavissa: <https://poliisi.fi/lahisuhdevakivalta> (käyty 13.5.2024)

Rikoksantorjunta.fi: MARAK. Saatavissa: <https://rikoksantorjunta.fi/marak> (käyty 18.9.2024)

Rikosuhripäivystys: Mikä on rikosuhridirektiivi? Saatavissa: <https://www.riku.fi/palvelut/ohjaa-asiakkaasi-rikun-palveluun/mika-on-rikosuhridirektiivi/> (käyty 19.11.2024)

Tilastokeskus: Perhe- ja lähisuhdeväkivallan uhrin vuonna 2019. Saatavissa: https://stat.fi/til/rpk/2019/15/rpk_2019_15_2020-06-02_tie_001_fi.html (käyty 4.10.2024)

Tilastokeskus: Viranomaisten tietoon tullut pari- ja lähisuhdeväkivalta kasvoi 5 % vuonna 2023. Tiedote 10.6.2024. Rikos- ja pakkokeinotilasto 2023. Saatavissa: <https://stat.fi/julkaisu/cln32gnj49hev0cutpmcsm4ko> (käyty 20.9.2024)

Ulkoministeriö: Yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (2011). Saatavissa: https://um.fi/euroopan-neuvoston-voimassa-olevat-ihmisoikeussopimukset/-/asset_publisher/mnr92wS4p1l3/content/yleissopimus-naisiin-kohdistuvan-vakivallan-ja-perhevakivallan-ehkaisemisesta-ja-torjumisesta-2011-/35732 (käyty 10.10.2024).

Yhdenvertaisuusvaltuutettu: Viisi myyttiä lähisuhdeväkivallan sovittelusta. Stenman, Kristina – Rantala, Marjo – Kainulainen, Heini 7.2.2024. Saatavissa: <https://yhdenvertaisuusvaltuutettu.fi/-/viisi-myyttia-lahisuhdevakivallan-sovittelusta> (käyty 20.9.2024)

Oikeustapaukset

Hovioikeudet

Helsingin HO 2021:15

Korkein oikeus

KKO 1989:31

KKO 1993:151

KKO 1994:60

KKO 2000:71

KKO 2014:82

KKO 2017:65

KKO 2018:54

KKO 2019:17

KKO 2019:29

KKO 2021:73

KKO 2022:73

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Ibrahim ja muut v. Yhdistynyt kuningaskunta 13.9.2016

LYHENTEET

BrB	brottsbalk 21.12.1962 (Ruotsin rikoslaki)
ETL	esitutkintalaki 22.7.2011/805
EU	Euroopan unioni
HE	hallituksen esitys eduskunnalle
HelHO	Helsingin hovioikeus
Istanbulin sopimus	Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta
KKO	Korkein oikeus
KM	komiteanmietintö
MMR	mixed methods research -lähestymistapana
OK	oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4
PL	Suomen perustuslaki 11.6.1999/731
RB	rättegångsbalk 18.7.1942 (Ruotsin oikeudenkäymiskaari)
RL	rikoslaki 19.12.1889/39
ROL	laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689
Uhridirektiivi	Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2021/29/EU rikoksen uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista sekä neuvoston puitepäätöksen 2001/220/YOS korvaamisesta
YK	Yhdistyneet kansakunnat

1 JOHDANTO

1.1 Tutkielman tausta, aihe ja tutkimuskysymykset

Suomi on ollut melko pitkään yksi Euroopan väkivaltaisimmista maista.¹ Tähän herättiin 2000-luvun alussa, jolloin ajatus väkivallan vähentämishjelmasta syntyi. Ehdotus kansallisesta väkivallan vähentämishjelmasta julkaistiin vuonna 2005, ja vuonna 2008 ohjelma oli virallisesti voimassa. Ohjelman tavoitteena oli laskea väkivaltaa kokeneiden määrää, puolittaa väkivaltakuolemat ja vähentää sairaalahoitoa vaativaa sekä toistuvaa ja kerrannaisvaikutuksiltaan vakavaa väkivaltaa. Ohjelma sisälsi kehitysehdotuksia, joista osa koski lievän pahoinpitelyn tunnusmerkistön muuttamista ja toistuvan lähisuhdeväkivallan huomioon ottamista.² Vuonna 2011 näihin kehitysehdotuksiin viimein reagoitiin.

Vuonna 2011 rikoslain 21 luvun 16 §:ää muutettiin siten, että lievästä pahoinpitelystä, joka on kohdistunut rikosentekijän läheiseen, tuli asianomistajarikoksen sijasta virallisen syytteen alainen rikos. Muutoksen taustalla vaikutti ennen kaikkea uhrin oikeuksien parantaminen. Viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana suomalaista kriminaalipolitiikkaa onkin muutettu uhrisensitiivisemmäksi muun muassa erilaisin lakimuutoksien sekä tukipalveluin.³ Esimerkiksi Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivissä 2012/29/EU (jäljempänä ”uhridirektiivi”) säädetään rikosten uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista. Uhridirektiivi velvoittaa EU:n jäsenvaltioita ottamaan rikoksen uhrin aseman paremmin huomioon lainsäädännössään. Suomessa direktiiviä koskevat lakimuutokset tulivat pääosin voimaan vuonna 2016. Näitä muutoksia tehtiin kymmeneen eri lakiin, muun muassa oikeudenkäymiskaareen ja esitutkintalakiin.⁴

Lähisuhdeväkivalta on kansanterveysongelma,⁵ jota pyritään vähentämään muun muassa lähisuhdeväkivallan katkaisuohjelmilla.⁶ Lähisuhdeväkivalta ja ennen kaikkea läheissuhteissa tehdyt pahoinpitelyt ovat olleet 2000-luvulla esillä keskusteluissa. Vuosituhannen vaihteessa julkaistiinkin useita lähisuhdeväkivaltaa koskevia, ennen kaikkea parisuhdeväkivaltaa

¹ Yhdenvertaisuusvaltuutettu: Viisi myyttiä lähisuhdeväkivallan sovittelusta.

² OM 2009:3, s. 9, 71.

³ Ks. esim. Honkatukia 2011; Kotanen 2013 sekä KM 2001:5.

⁴ Ks. lisää Rikosuhripäivystys: Mikä on rikosuhridirektiivi?.

⁵ Aluehallintovirasto: Lähisuhdeväkivallan ehkäiseminen.

⁶ Esimerkiksi Turvallisille raiteille -lähisuhdeväkivallan katkaisuojelma. Ks.

<https://ensijaturvakotienliitto.fi/tukea-ammattilaiselle/perhe-ja-lahisuhdevakivalta/turvallisille-raiteille-vakivallan-katkaisuohjelma/>.

käsitteleviä tutkimuksia.⁷ Myös lähisuhdeväkivallan erityispiirteet ja eroavaisuudet niin sanottuun tavalliseen väkivaltaan verrattuna on pyritty huomioimaan paremmin, niin yhteiskunnallisissa keskusteluissa kuin lainsäädännössäkin.

Läheissuhteessa tehtyjen pahoinpitelyiden yleisyydestä on hankala saada tarkkaa käsitystä, koska Suomen tuomioistuintilastot eivät erittele pahoinpitelyitä tekijän ja uhrin suhteen perusteella. Lisäksi huomattava määrä tällaisista pahoinpitelyistä on piilorikollisuutta, sillä etenkin läheissuhteessa tehdyt lievät pahoinpitelyt eivät useinkaan saavuta viranomaisia.⁸ Tämän takia myöskään lähisuhdeväkivaltaa käsittelevät tutkimukset eivät välttämättä anna täysin totuudenmukaista kuvaa tilanteesta.

Edellä mainitusta huolimatta olen kuitenkin päättänyt tutkia lähisuhdeväkivaltaa ja ennen kaikkea läheissuhteissa tehtyjä lieviä pahoinpitelyitä. Tässä tutkielmassa päätarkoituksena on selvittää, ovatko vuoden 2011 lakimuutoksen tavoitteet toteutuneet ja mitä muita vaikutuksia muutoksella on ollut. Painopiste on nimenomaan läheissuhteessa tehdyn lievän pahoinpitelyn syyteoikeuden muutoksessa eli siinä, että läheissuhteessa tehty lievä pahoinpitely muutettiin asianomistajarikoksesta virallisen syytteen alaiseksi rikokseksi. Kyseisestä lakimuutoksesta ja sen toimivuudesta on tehty muutamia tutkimuksia, mutta ne ovat kohdistuneet lähinnä poliisien työhön ja esitutkintaan.⁹ Tässä tutkielmassa keskitytään asiaan laajemmin, sillä lakimuutoksen tavoitteiden toteutuminen ei ole pelkästään poliisien työstä kiinni, vaan kyse on kokonaisuudesta.

Niinpä tutkielman tutkimuskysymykset ovat:

- 1) Mitkä ovat olleet vuoden 2011 lakimuutoksen tavoitteet koskien läheissuhteissa tehdyn lievän pahoinpitelyn syyteoikeuden muutosta?*
- 2) Ovatko nämä tavoitteet toteutuneet?*
- 3) Miten vuoden 2016 todistelu-uudistus on vaikuttanut tavoitteiden toteutumiseen?*
- 4) Mitä muita vaikutuksia lakimuutoksella on ollut?*
- 5) Onko vuoden 2011 lakimuutos läheissuhteissa tehdyn lievän pahoinpitelyn osalta ollut riittävä?*

⁷ Esim. Niemi-Kiesiläinen 2004, Husso 2003, Nyqvist 2001.

⁸ HE 78/2010 vp, s. 3.

⁹ Esim. Puuronen 2017; Kotanen – Smolej 2014.

Vaikka vuoden 2011 lakimuutos käsittää myös muunlaisten lievien pahoinpitelyiden syyteoikeuden muutoksen, niitä koskeva osuus lakimuutoksesta jää tutkielman ulkopuolelle. Nämä muut tilanteet koskevat alle 18-vuotiasta uhria ja uhria, joka on joutunut lievän pahoinpitelyn uhriksi työtehtäviensä vuoksi.¹⁰ Myös siis tällaiset rikokset muutettiin asianomistajarikoksista virallisen syytteen alaisiksi rikoksiksi. Kun tutkielmassa viitataan vuoden 2011 lakimuutokseen, tarkoitetaan sillä vain läheissuhteessa tehdyn lievän pahoinpitelyn syyteoikeuden muuttamista koskevaa säännöstä, ei koko lakimuutosta.

Myöhemmin palaamme siihen, mitä tarkoitetaan asianomistajarikoksella ja virallisen syytteen alaisella rikoksella. Tässä kohtaa näen kuitenkin tarpeellisena asianomistaja -käsitteen määrittelemisen. Asianomistajan käsitettä ei ole määritelty laissa, vaan määritelmä on muodostunut oikeuskäytännön ja -kirjallisuuden pohjalta. Asianomistajalla tarkoitetaan sen oikeushyvän haltijaa, jonka suojaksi teko on säädetty rangaistavaksi ja jota myös on loukattu välittömästi rikoksella.¹¹ Yksinkertaisemmin sanottuna asianomistajalla viitataan rikoksen uhriin.¹² Koska tässä tutkielmassa aiheena on läheissuhteessa tehty lievä pahoinpitely, on asianomistajan määrittelemisen yksinkertaista. Asianomistajalla tarkoitetaan läheissuhteessa tehdyn lievän pahoinpitelyn uhria eli läheistä, johon pahoinpitely on kohdistettu.

Vaikka lähisuhdeväkivalta koskettaa uhreja kulttuurista, yhteiskuntaluokasta, iästä ja sukupuolesta riippumatta,¹³ keskitytään lähisuhdeväkivallasta puhuttaessa yleensä lapsiin ja naisiin kohdistuvaan väkivaltaan. Lähiaikoina huomiota on alettu kuitenkin kiinnittämään siihen, että myös miehet kokevat lähisuhdeväkivaltaa. Tässä tutkielmassa aihetta ei rajata sukupuolen tai iän mukaan, vaan keskitytään yleisesti läheiseen suhteeseen. Perustelen ratkaisuni sillä, ettei käsittelemäni lakimuutos, eikä itseasiassa Suomen lainsäädäntö muutenkaan tee eroa sukupuolen mukaan. Suomessa on omaksuttu täysin sukupuolineutraali lainsäädäntö, minkä takia sukupuolineutraali näkökulma on myös tässä tutkielmassa perusteltu. Ainoa vuoden 2011 läheissuhteessa tehtyä syyteoikeuden muutosta koskeva rajaus liittyy alle 18-vuotiaisiin lapsiin, joihin sovelletaan lakimuutoksen toista säännöstä. Tästä syystä alle 18-vuotiaat lapset jätetään tämän tutkielman ulkopuolelle.¹⁴ Aihetta ei myöskään rajata koskemaan

¹⁰ Uusi säännös kokonaisuudessaan nähtävissä luvussa 3.3.

¹¹ Helenius – Linna 2024, s. 391.

¹² Frände – Havansi – Helenius – Koulu – Lappalainen – Lindfors – Niemi – Rautio – Virolainen 2012, s. 422–423.

¹³ Aluehallintovirasto: Lähisuhdeväkivallan ehkäiseminen.

¹⁴ Tästä tarkemmin luvussa 3.2.1 ja 3.3.

esimerkiksi parisuhdeväkivaltaa tai perheväkivaltaa, vaan tutkielma kattaa kaikenlaiset läheiset suhteet.¹⁵

1.2 Tutkielman metodi ja lähteet

Tutkielman pääasiallisena tavoitteena on selvittää, onko vuoden 2011 lakimuutoksen tavoitteet koskien läheissuhteissa tehdyn lievän pahoinpitelyn syyteoikeuden muutosta saavutettu, eli onko lakimuutos ollut riittävä. Ensinnäkin on selvitettävä, mitä nämä tavoitteet ovat olleet ja toisena, ovatko nämä tavoitteet toteutuneet. Tarkoituksena on selvittää myös muut lakimuutoksen aiheuttamat vaikutukset sekä se, miten lakimuutos on ylipäättään vaikuttanut lieviin pahoinpitelyrikoksiin läheissuhteissa. Lopuksi tutkimustulosten perusteella harkitaan, onko yhteiskunnassa tai lainsäädännössä tehtävä joitain muutoksia, jotta lakimuutoksen tavoitteet toteutuisivat tai toteutuisivat paremmin.

Lakimuutoksen tavoitteet käyvät ilmi lain esitöistä, erityisesti hallituksen esityksestä ja oikeusministeriön työryhmämietinnöstä. Tavoitteiden toteutumista voidaan arvioida aiempien tutkimusten ja oikeuskirjallisuuden perusteella, minkä lisäksi tilastot tarjoavat arvokasta tietoa. Lisäksi olen kerännyt uutta aineistoa haastattelututkimuksen avulla. Niinpä tutkielman lähteinä toimivat lakien esityöt, ennen kaikkea hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain 21 luvun 16 §:n muuttamisesta (HE 78/2010 vp) ja oikeusministeriön työryhmämietintö pahoinpitelyrikoksesta läheissuhteissa ja työpaikalla (OM 2009:11). Lähteinä käytettiin lisäksi oikeuskirjallisuutta, erilaisia tilastoja ja syyttäjiltä saamiani haastatteluvastauksia sekä erilaisia internetlähteitä. Myös oikeustapauksia, ennen kaikkea korkeimman oikeuden ratkaisuja, käytettiin tutkielmassa apuna.

Menetelmänä tutkielmassa käytetään sekä määrällistä että laadullista tutkimusmenetelmää. Tällaisesta laadullisen ja määrällisen tutkimuksen yhdistelmästä voidaan puhua ns. mixed methods research -lähestymistapana (MMR).¹⁶ Määrällinen tutkimus vastaa kysymykseen, kuinka paljon ja miten usein.¹⁷ Kyse voi olla esimerkiksi siitä, kuinka paljon lähisuhdeväkivaltatapauksia tapahtuu Suomessa. Menetelmä keskittyy siis ennen kaikkea numeroihin. Sen sijaan laadullisessa tutkimuksessa kyse on enemmänkin analysoimisesta ja sanallisesta ymmärtämisestä. MMR tarjoaa mahdollisuuden asettaa sellaisia tutkimusongelmia,

¹⁵ Huom. kuitenkin vuoden 2011 lakimuutoksen määritelmä läheissuhteelle.

¹⁶ Tuomi – Sarajärvi 2018, kpl. 2.5.

¹⁷ Vilka 2007, s. 13.

joihin ei voida yksinään vastata joko laadullisella tai määrällisellä tutkimusmenetelmällä. Tässä tutkielmassa MMR:n käyttö on perusteltua, sillä tutkimuskysymyksiin vastaaminen vaatii muun muassa haastatteluvastausten analysoimista, mutta myös numeraalisia tilastotietoja. Pääpainon voidaan katsoa kuitenkin olevan laadullisessa tutkimuksessa, sillä kuten mainittu, numeraalinen aineisto ei välttämättä anna täysin totuudenmukaista kuvaa lähisuhdeväkivallasta. Tästä syystä tilastot toimivat tutkielmassa vain tukena, kun taas todelliset tulokset tulevat analysoimalla erilaisia aineistoja, ennen kaikkea haastattelututkimuksella saatuja tietoja.¹⁸

Tutkielma sijoittuu ennen kaikkea rikosprosessioikeuden alaan, sillä tutkielman aiheena on syyteoikeuden muutos, ja syyteoikeus on keskeinen osa rikosprosessia. Rikosprosessia määrittävät säännökset löytyvät oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetusta laista (ROL, 689/1997). Laajassa mielessä rikosprosessilla tarkoitetaan oikeudellisesti säänneltyä menettelyä, jossa rikos tutkitaan, syytetään, käsitellään ja ratkaistaan. Rikosprosessiin kuuluvat laajassa mielessä esitutkinta, syyteharkinta ja tuomioistuinkäsittely. Esitutkinnan tarkoituksena on ennen kaikkea hankkia riittävä selvitys syyteharkintaa varten. Esitutkinnan jälkeen asia siirtyy syyteharkintaan viralliselle syyttäjälle. Syyteharkinnassa syyttäjä arvioi esitutkinnassa kerätyn aineiston perusteella muun muassa näytön riittävyttä, minkä perusteella hän tekee päätöksen syytteen nostamisesta. Jos syyte nostetaan, asia etenee tuomioistuinkäsittelyyn ratkaistavaksi. Tuomioistuimen tulee käsitellä asia ja antaa siitä perusteltu tuomio. Myös tuomioistuimessa näytön riittävyydellä on suuri merkitys, sillä ilman riittävää näyttöä tuomioistuin ei voi antaa langettavaa tuomiota. Suppeammassa merkityksessä rikosprosessiin voidaan katsoa kuuluvaksi vain oikeudenkäyntivaihe, jolloin rikosprosessi määrittellään vain lailla järjestetyksi menettelyksi, jossa määrätään ne toimenpiteet, joihin tapahtuneen rikoksen johdosta on ryhdyttävä.¹⁹ Rikosprosessioikeus taas on oikeustieteen osa-alue, joka käsittelee näitä rikosprosessiin kuuluvia sääntöjä ja periaatteita.²⁰

Tutkielmassa on liittymiä myös rikosoikeuteen, koska tutkielma käsittelee lievää pahoinpitelyä, josta säädetään rikoslaissa (39/1889, RL). Tutkielman kannalta rikosprosessi on merkittävämmässä osassa, mutta aiheen kannalta on tärkeää myös ymmärtää sekä lievän pahoinpitelyn että perusmuotoisen pahoinpitelyn tunnusmerkit. Lisäksi rikoslakia tarvitaan siihen, että tiedetään, kenelle syyteoikeus minkäkin rikoksen kohdalla kuuluu.

¹⁸ Ks. lisää määrällisestä ja laadullisesta tutkimusmenetelmästä Vilka 2021, kpl. 4 ja 5.

¹⁹ Jokela 2018, s. 8–9.

²⁰ Helenius – Linna 2024, s. 378.

Tutkielmassa hyödynnetään oikeusdogmaattisen analyysin ja oikeussosiologisen tutkimuksen yhdistelmää, sillä tutkimus pyrkii oikeudellisten normien sisällön tarkastelemisen lisäksi selvittämään niiden käytännön vaikutuksia ja toteutumista yhteiskunnassa. Oikeusdogmatiikka, eli lainoppi, vastaa kysymykseen voimassa olevan oikeuden sisällöstä.²¹ Tätä tarvitaan siihen, että voimme analysoida voimassa olevan oikeuden toimivuutta. Klassisessa oikeussosiologiassa puolestaan selvitetään esimerkiksi sitä, millä tavalla oikeusjärjestykseen kuuluvia sääntöjä noudatetaan.²² Oikeussosiologisen tutkimuksen kohteena voi olla muun muassa toteutetun lainmuutoksen vaikutus tai se, millainen vaikutussuhde esimerkiksi perhelainsäädännön ja tosiallisesta käytettyjen parisuhdemuotojen välillä vallitsee. Koska tutkielman aihe koskee nimenomaan lakimuutoksen vaikutuksia yhteiskuntaan ja sen tavoitteiden toteutumista, on kyse läheisesti oikeussosiologisesta tutkimuksesta. Oikeussosiologisen tutkimuksen ja lainopin yhdistelmää tarvitaan siis siksi, että lainopin tehtävänä on määritellä ne säännöt ja tavat, joilla ratkaisuja tehdään, kun taas oikeussosiologia tutkii niitä keinoja, joilla nämä ratkaisut tuodaan osaksi yhteiskunnan toimintatapoja.²³

Tutkielmassa ei ole erillistä oikeusvertailua sisältävää lukua, vaan Ruotsin oikeusjärjestelmään tehdään vertailua pitkin tutkielmaa. Valitsin vertailuvaltioksi nimenomaan Ruotsin, koska ruotsalaisen rikosoikeuden perusrakenteet ovat suhteellisen lähellä suomalaisia rakenteita. Ruotsin ja Suomen lainsäädännöt eivät ole tutkielman aiheen osalta liian erilaiset, mutta eroavaisuuksia silti löytyy. Lisäksi se, että Suomi on kuulunut Ruotsin valtakuntaan, vaikutti päätökseeni. Suomen ja Ruotsin yhteinen historia on vaikuttanut kummankin valtion arvomaailmaan. Vertailu Ruotsiin on perusteltua myös siksi, että se tarjoaa mielenkiintoisen mahdollisuuden tarkastella, miten eri tavalla asioita hoidetaan ja miten eri tavoin asiat etenevät valtioissa, jotka sijaitseva maantieteellisesti niin lähellä toisiaan.

1.3 Tutkielman rakenne

Tutkielma koostuu seitsemästä pääluvusta, jotka jakautuvat edelleen alalukuihin. Johdantoluvun sisältämän tiiviin esittelyn jälkeen toisessa luvussa perehdytään syyteoikeusjärjestelmään ja pahoinpitelyrikoksiin. Kyse on puhtaasti teoriasta, joka taustoittaa

²¹ Aarnio 1989, s. 48.

²² Husa – Mutanen – Pohjolainen 2008, s. 22.

²³ Siltala 2003, s. 116.

tutkielman aihetta. Alkuun käydään läpi syyteoikeutta yleisesti, minkä jälkeen keskitytään ensin syyttäjän syyteoikeuteen ja tämän jälkeen asianomistajan syyteoikeuteen. Kun syyteoikeudesta on saatu suhteellisen kattava kuva, siirrytään rikosten jaotteluun. Rikokset jaetaan nimittäin virallisen syytteen alaisiin ja asianomistajarikoksiin. Tällä jaottelulla on merkitystä siihen, kenellä on syyteoikeus. Lopuksi käydään vielä läpi syyteoikeusjärjestelmän historiaa. Historian huomioiminen on nähdäkseni tärkeää sen ymmärtämiseksi, miten syyteoikeus on muuttunut ajan saatossa ennen nyt käsiteltävää muutosta. Näin saadaan laajempi käsitys syyteoikeudesta. Syyteoikeuden historiaa käsittelevän luvun jälkeen siirrytään pahoinpitelyrikoksiin. Alkuun pahoinpitelyrikoksia tarkastellaan yleisestä näkökulmasta, minkä jälkeen keskitytään tutkielman kannalta tärkeään asiaan, eli läheissuhteeseen. Huomion keskipisteenä on läheissuhteessa tehty lievä pahoinpitely, mutta tässä kappaleessa sivutaan myös yleisesti lähisuhdeväkivaltaa ja sen erityispiirteitä.

Puhtaan teoriaosuuden jälkeen siirrytään kolmannessa luvussa tutustumaan vuoden 2011 lakimuutokseen. Aluksi luetellaan lakimuutosta edeltävät ongelmakohdat, joihin lakimuutoksella oli tarkoitus puuttua. Tämän jälkeen perehdytään lakimuutoksen tavoitteisiin nimenomaan oikeusministeriön työryhmämietintöä ja hallituksen esitystä silmällä pitäen. Samalla myös esitellään muutama esillä ollut, mutta hylätty ratkaisuvaihtoehto. Vasta sen jälkeen käydään läpi vuoden 2011 lakimuutosta.

Neljännessä luvussa kerrotaan lisää tutkielman teosta ja ennen kaikkea tekemästäni haastattelututkimuksesta. Luvussa käydään läpi sitä, miten ja miksi olen päätenyt tekemiini valintoihin ja miten haastattelut on toteutettu. Lopuksi vielä perehdytään siihen, miten aineistoa on analysoitu.

Viidennessä luvussa vuorossa on tutkielman pohtiva osuus, jossa pohditaan vuoden 2011 lakimuutoksen tavoitteiden toteutumista ja muita vaikutuksia oikeuskirjallisuuden ja tekemäni haastattelututkimuksen perusteella. Tässä luvussa keskitytään ennen kaikkea kyseisen lakimuutoksen vaikutuksiin ja tavoitteiden toteutumiseen, minkä jälkeen luvussa kuusi huomion keskipisteeksi nousee vuoden 2016 todistelu-uudistuksen vaikutus.

Lopuksi seitsemännessä luvussa tehdään yhteenveto tutkitusta aiheesta ja esitellään keskeiset johtopäätökset. Lisäksi tässä luvussa kiinnitetään huomiota vielä sovittelumenettelyn merkitykseen asiassa ja siihen tehtyjen muutosten vaikutuksiin.

2 SYYTEOIKEUSJÄRJESTELMÄSTÄ JA PAHOINPITELYRIKOKSISTA

2.1 Syyteoikeusjärjestelmä

2.1.1 Yleistä

Syyteoikeus tarkoittaa oikeutta nostaa rikoksesta syyte ja viedä asia tuomioistuimen käsiteltäväksi. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 1 §:n mukaan tuomioistuin ei ota tutkittavakseen rikosasiaa, ellei syytettä rikoksesta ole nostanut siihen oikeutettu taho. Syyte on siis jätettävä tutkimatta, jos syyte on nostettu siihen oikeudettoman toimesta.²⁴

Syyteoikeus kuuluu Suomessa nykyisen oikeuden mukaan vain syyttäjälle ja asianomistajalle. Tuomioistuin ei siis voi itse ottaa rikosasiaa tutkittavakseen. Virallisen syyttäjän syyteoikeus on ensisijainen ja asianomistajan syyteoikeus toissijainen. Asianomistajan toissijainen syyteoikeus tarkoittaa, että asianomistajan oikeus nostaa syyte on sidottu syyttäjän päätökseen syytteen nostamisesta tai poliisin ratkaisuun esitutkinnan suorittamisesta.²⁵

Syyteoikeus kuuluu ehdottomiin prosessinedellytyksiin, mikä tarkoittaa, että se on muodollinen edellytys, jonka tulee täytyä ennen kuin asia voi tulla tuomioistuimessa käsiteltäväksi. Ehdoton prosessinedellytys velvoittaa tuomioistuimen tutkimaan tämän edellytyksen täyttymisen omasta aloitteestaan, ilman osapuolten erillistä vaatimusta.²⁶

2.1.2 Syyttäjän syyteoikeus

Syyttäjän syyteoikeudesta säädetään ROL 1 luvun 2–13 §:ssä. Syytteen nostaminen rikoksesta ja sen ajaminen ovat ensisijaisesti syyttäjän tehtäviä (ROL 1:2.1). Syyttäjän syyteoikeus sisältää kuitenkin tiettyjä edellytyksiä. Syyte on nostettava epäilystä rikoksesta, jos syyttäjä katsoo, että se on laissa säädetty rangaistavaksi, sen syyteoikeus ei ole vanhentunut ja on olemassa todennäköisiä syitä rikoksesta epäillyn syyllisyyden tueksi (ROL 1:6.1). Ensimmäinen edellytys on siis se, että teko on säädetty laissa rangaistavaksi. Lisäksi edellytetään, ettei

²⁴ HE 82/1995 vp, s. 34.

²⁵ Helenius – Linna 2024, s. 378–379.

²⁶ Helenius – Linna 2024, s. 83.

syyteoikeus ole vanhentunut. Syyteoikeuden vanhentumisesta säädetään rikoslain 8 luvun 1 §:ssä. Jos rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on elinkautinen vankeus, syyteoikeus ei vanhene. Muissa tapauksissa vanhentumisaikat määrättyvät rikoksesta säädetyn ankarimman rangaistuksen perusteella seuraavasti: yli 8 vuoden vankeusrangaistuksissa vanhentumisaika on 20 vuotta, 2–8 vuoden vankeusrangaistuksissa 10 vuotta, 1–2 vuoden vankeusrangaistuksissa 5 vuotta ja enintään vuoden vankeusrangaistuksessa, sakossa tai rikesakossa vanhentumisaika on kaksi vuotta.²⁷ Kolmantena edellytetään syytekynnyksen ylittymistä,²⁸ eli asiassa on oltava todennäköisiä syitä epäillyn syyllisyyden tueksi. Lain esitöiden mukaan kolmas edellytys sisältää vaatimuksen sekä epäiltynä olevan henkilön syyllisyyden että langettavan tuomion todennäköisyydestä.²⁹ Jos siis syyttäjällä ei ole tarpeeksi näyttöä, ei syytettä voida nostaa.

Syyttäjän syyteoikeus on ensisijainen virallisen syytteen alaisten rikosten lisäksi myös asianomistajarikoksissa.³⁰ Tämä tarkoittaa sitä, että asianomistajarikoksissa asianomistajan on tehtävä ensin syyttämispyyntö syyttäjälle tai poliisille ja katsottava, nostaako syyttäjä syytteen tai toimittaako poliisi esitutkinnan. Jos syyttäjä ei nosta syytettä tai poliisi toimita esitutkintaa, vasta tällöin asianomistajalla on oikeus nostaa syyte.³¹ On kuitenkin huomattava, että ilman syyttämispyyntöä syyttäjällä ei ole asianomistajarikoksissa lainkaan syyteoikeutta.

Syytepakkoperiaatteen mukaisesti syyttäjän on lähtökohtaisesti nostettava syyte, jos syytteen nostamisen edellytykset täyttyvät. Laissa on kuitenkin lievennyksiä syytepakkoperiaatteen noudattamiselle, jolloin syyttäjä voi syytteen nostamisen edellytyksistä huolimatta jättää syytteen nostamatta (ns. harkinnanvarainen syyttämättä jättäminen, ROL 1:6.2).³² Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 7 ja 8 § sisältävät yleiset syyttämättä jättämisen perusteet. Näitä ovat rikoksen vähäisyys, tekijän nuoruus, kohtuus ja tarkoituksenmukaisuus, konkurrenssi, kustannus ja tunnustus.³³

²⁷ RL 8 luvun 1 §:n 4 ja 5 momentti sisältävät poikkeuksia mainittuihin vanhentumisaikoihin.

²⁸ Syytekynnyksen ylittymisestä lisää: Helenius – Linna 2024, s. 382–385.

²⁹ HE 82/1995 vp, s. 38.

³⁰ Helenius – Linna 2024, s. 379.

³¹ HE 82/1995 vp, s. 43.

³² Helenius – Linna 2024, s. 379.

³³ Lappi-Seppälä – Hakamies – Helenius – Melander – Nuotio – Ojala – Rautio 2022, s. 154–156.

2.1.3 Asianomistajan syyteoikeus

Asianomistajan syyteoikeuden toissijaisuudesta johtuu, että asianomistaja saa nostaa syytteen vasta, kun syyttäjä on päättänyt olla nostamatta syytettä tai kun poliisi on päättänyt olla toimittamatta esitutkintaa (ROL 1:14.1). Toissijainen syyteoikeus koskee sekä virallisen syytteen alaisia rikoksia että asianomistajarikoksia. Asianomistajan syyteoikeus käsittää syyteennostamisoikeuden lisäksi muutoksenhakuoikeuden, oikeuden ottaa ajettavakseen peruutettu syyte (ROL 1:15) sekä oikeuden yhtyä virallisen syyttäjän tai toisen asianomistajan nostamaan syytteeseen (ROL 1:14.3).³⁴ Mikäli asianomistaja yhtyy syyttäjän tai toisen asianomistajan nostamaan syytteeseen, myös hänellä on oikeus vaatia vastaajalle rangaistusta, esittää omaa näyttöä sekä vedota lainkohtiin ja uusiin seikkoihin.³⁵ Muutoksenhakuoikeus sisältää asianomistajan oikeuden hakea muutosta annettuun ratkaisuun, riippumatta hänen aiemmasta puhevallan käyttämisestään (ROL 1:14.3).

Asianomistajalla ei ole velvollisuutta nostaa syytettä, vaan hän saa vapaasti päättää syyteoikeuden käyttämisestä.³⁶ Asianomistajan syyteoikeutta koskevat kuitenkin tietyt rajoitteet. Ensinnäkin asianomistajan menettää oikeutensa syyttämispyyntön tekemiseen rikoksesta, jos hän on jo kertaalleen peruuttanut syyttämispyyntönsä (ROL 1:16). Saman säännöksen mukaan asianomistajan peruuttaessa syytteensä taikka luopuessa tämän nostamisesta tai ajamisesta, menettää hän syyteoikeutensa. Lisäksi, jos syyttäjä tai toinen asianomistaja on peruuttanut syytteen, asianomistajalla on tästä tiedon saatuaan 30 päivää aikaa ilmoittaa tuomioistuimelle syytteen ajamisesta (ROL 1:15).

Asianomistajan syyteoikeuden siirtymisestä säädetään ROL 1:17:ssä. Mikäli asianomistaja on rikoksen johdosta saanut surmansa, asianomistajan syyteoikeus siirtyy hänen leskelleen ja lapsilleen. Jos asianomistajalla ei ollut leskeä eikä lapsia, syyteoikeus siirtyy vanhemmille ja sisaruksille. Luonnollisestikaan syyteoikeus ei kuitenkaan siirry tällaiselle läheiselle henkilölle, jos hän on itse epäiltynä kyseisestä rikoksesta. Syyteoikeus siirtyy samalla tavalla myös silloin, kun asianomistajan kuolema ei ole johtunut kyseisestä rikoksesta, ellei asianomistaja ole tahtonut, ettei syyttämispyyntöä esitetä eikä syytettä nosteta.

³⁴ Vuorenperä 2014, s. 43–44.

³⁵ Helenius – Linna 2024, s. 401.

³⁶ Helenius – Linna 2024, s. 400.

Asianomistajan toissijainen syyteoikeus on tärkeä, sillä sen avulla voidaan kontrolloida syyttäjän toimia ja asianomistaja voi päästä oikeuksiinsa. Asianomistajan syyteoikeudella onkin katsottu olevan kontrollifunktio ja hyvitysfunktio.³⁷ Kontrollifunktio perustuu ajatukselle siitä, että asianomistajan syyteoikeuden nähdään ehkäisevän, myös ennalta, syyttäjän virheellisiä syyttämättäjättämispäätöksiä.³⁸ Hyvitysfunktio sen sijaan toteutuu, kun rikoksentekijä sovittaa tekonsa tai rikoksen uhri saa korvauksen.³⁹ Asianomistajan toissijaista syyteoikeutta on perusteltu myös perusoikeusajattelun näkökulmasta. Perustuslain (731/1999, PL) 21 §:n mukaan jokaisella on oltava oikeus saada asiansa käsitellyksi tuomioistuimessa. Esimerkiksi Vuorenpää on katsonut, että tämä perusoikeusajattelu, jonka mukaan asianomistajalla on oltava mahdollisuus saattaa häneen kohdistunut rikos tuomioistuimen harkittavaksi, tarjoaa kestävimmän perustelun asianomistajan syyteoikeudelle.⁴⁰

Asianomistajan syyteoikeudella on myös riskinsä, sillä esitutkinta voi tämän kaltaisissa jutuissa erota syyttäjän ajamiin rikosasioiden esitutkintaprosesseista. Lisäksi asianomistaja voi jutun hävitessään joutua maksuvelvolliseksi sekä omista että syytetyn oikeudenkäyntikuluista. Näistä syistä asianomistaja käyttää syyteoikeuttaan melko harvoin.⁴¹

2.1.4 Jako virallisen syytteen alaisiin rikoksiin ja asianomistajarikoksiin

Vuoden 1889 Suomessa rikoksia alettiin jakaa yhtäältä virallisen syytteen alaisiin rikoksiin ja toisaalta asianomistajarikoksiin. Lähtökohta suomalaisessa rikosprosessissa on, että rikokset ovat virallisen syytteen alaisia. Rikos on virallisen syytteen alainen, jollei rikossäännöksessä ole toisin säädetty.⁴² Virallisen syytteen alaisesta rikoksesta syyttäjä voi nostaa syytteen asianomistajan suhtautumisesta riippumatta.⁴³ Syytekynnyksen täytyessä syyttäjä voi siis nostaa syytteen, vaikka asianomistaja ei olisi esittänyt syyttämispyyntöä (ROL 1:2.2). Asianomistajarikoksella sen sijaan tarkoitetaan rikosta, jossa syytteen nostaminen edellyttää asianomistajan tekemää syyttämispyyntöä (ROL 1:2.2). Syyttämispyyntö tehdään syyttäjälle

³⁷ Ks. esim. Jonkka 1992, s. 64; Virolainen 1998, s. 443; Heuman 1977, s. 242 ja Ekelöf – Boman 1996, s. 62.

³⁸ Ks. Heuman 1973, s. 70.

³⁹ Ks. Ekelöf – Boman 1996, s. 63 ja Virolainen 1998, s. 443.

⁴⁰ Vuorenpää 2014, s. 40.

⁴¹ Helenius – Linna 2024, s. 400.

⁴² Ks. esim. Virolainen 1998, s. 428.

⁴³ Helenius – Linna 2024, s. 379.

tai poliisille kirjallisesti taikka suullisesti ja siitä on käytävä ilmi, että rikoksesta vaaditaan epäillylle rangaistusta. Pelkkä tutkimispyyntö ei siis riitä.⁴⁴

Asianomistajarikoksiksi on säädetty rikokset, joihin ei liity vahvaa julkista intressiä. Lisäksi asianomistajarikoksiksi on katsottu jotkin rikokset, joiden käsittely saattaa aiheuttaa asianomistajalle vahinkoa tai kärsimystä. Esimerkiksi tietyt seksuaali- ja salassapitorikokset ovat asianomistajarikoksia. Asianomistajarikoksiin kuuluvat myös muun muassa vähäiset omaisuus- ja väkivaltarikokset sekä yksityiselämää loukkaavan tiedon levittäminen.⁴⁵ Rikoksen luonne käy ilmi lainsäädännöstä. Asianomistajarikoksia sisältävissä rikoslain luvuissa on aina erillinen säännös syyteoikeudesta, joka määrittelee luvun asianomistajarikokset. Esimerkiksi RL 32:13:n mukaan syyttäjä ei saa nostaa syytettä kätkemisrikkomuksesta (RL 32:5), ellei asianomistaja ilmoita rikosta syytteeseen pantavaksi.

Suomessa toteutettu rikosten jaottelu virallisen syytteen alaisiin rikoksiin ja asianomistajarikoksiin ei ole ainutlaatuinen, sillä esimerkiksi myös Ruotsissa rikokset on totuttu jaottelemaan samalla tavalla. Kyse ei kuitenkaan ole täysin yhteneväisestä järjestelmästä, sillä Suomen ja Ruotsin jaottelussa on nähtävissä merkittäviäkin eroavaisuuksia. Myös Ruotsissa pääsääntönä on rikosten virallisen syytteen alaisuus (Rättegångsbalk, RB 20:3.1), mutta virallisen syytteen alaisen rikoksen määrittely eroaa Suomen määritelmästä. Ruotsissa nimittäin virallisen syytteen alaisiksi rikoksiksi ei lasketa pelkästään rikoksia, joista syyttäjä voi nostaa syytteen ilman syytepyyntöä (åklagarbrott), vaan myös rikokset, joissa asianomistajan ilmianto on syytteen nostamisen edellytyksenä (niin sanotut ilmiantorikokset, angivelsebrott).⁴⁶ Erona Ruotsin ja Suomen järjestelmissä on siis se, että Suomessa virallisen syytteen alaisia ovat vain ensin mainitut rikokset eli ne, joista syyttäjä voi nostaa syytteen ilman syytepyyntöä. Sen sijaan Ruotsin ilmiantorikokset kuuluvat Suomessa asianomistajarikosten ryhmään. Ruotsissa syyttäjä voi kuitenkin erityisten syiden vallitessa nostaa syytteen useimmissa ilmiantorikoksissa ilman asianomistajan ilmiäntoa.

Ruotsissa asianomistajan syyteoikeus virallisen syytteen alaisissa rikoksissa on aina toissijainen (RB 20:8.1). Asianomistajarikoksissa asianomistajan syyteoikeus on taas ensisijainen.⁴⁷

Rikosten jaotteluun vaikutti luultavasti käsitys siitä, että eri rikokset ovat vaikutuksiltaan todella erilaisia. Jaottelun taustalla vaikuttivat asianomistajan suhtautumisen merkitys ja oikeudenkäynnin tuoman julkisuuden haitta asianomistajalle. Rikosten asettamista virallisen syytteen alaisuuteen on puoltanut yleisen edun vaatimus ja pelko siitä, että joku pyrkisi vaikuttamaan asianomistajan päätöksentekoon.⁴⁸

⁴⁴ Helenius – Linna 2024, s. 397–398

⁴⁵ Ks. RL 21:16, 28:15 ja 24:12.

⁴⁶ Ekelöf – Boman 1996, s. 57.

⁴⁷ Vuorenperä 2014, s. 43, alaviite 167 ja Bring 1995, s. 166.

⁴⁸ Jokela 2018, s. 263.

Jaottelu asianomistajarikoksiin ja virallisen syytteen alaisiin rikoksiin ei ole ehdoton. Syyttäjälle on nimittäin monissa rikoslain syyteoikeussäännöksissä annettu syyteoikeus tilanteessa, jossa erittäin tärkeä yleinen etu niin vaatii. Tällöin asianomistajarikos siis muuttuu ”tärkeän yleisen edun” edellytyksen täytyessä virallisen syytteen alaiseksi rikokseksi.⁴⁹

Joissakin erityistilanteissa syyttäjä saa nostaa syytteen asianomistajarikoksesta ilman asianomistajan syyttämispyyntöä. Kyseisissä erityistilanteissa rikos ei muutu asianomistajarikoksesta virallisen syytteen alaiseksi, vaan tilanteet vain mahdollistavat syyttämisen ilman asianomistajan syyttämispyyntöä.⁵⁰ Tällaisia erityistilanteita ovat syytteet useampia osallisia vastaan sekä vajaavaltaista vastaan tehdyt rikokset. Syyttäjä saa siis nostaa syytteen kaikkia saman rikoksen epäiltyjä vastaan, vaikka asianomistajan syyttämispyyntö ei koskisikaan kaikkia (ROL 1:3.1). Toisaalta jos virallisen syytteen alaisen rikoksen kanssa on tehty samalla teolla asianomistajarikos, syyttäjällä ei ole kuitenkaan oikeutta nostaa syytettä asianomistajarikoksesta ilman asianomistajan syyttämispyyntöä.⁵¹ Vajaavaltaista vastaan tehdyissä rikoksissa edellytyksenä syyttäjän ilman asianomistajan syyttämispyyntöä nostamalle syytteelle on, että rikoksesta epäiltynä on huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja (ROL 1:3.2).

Saman rangaistussäännöksen sisälläkin rajanveto asianomistajarikosten ja virallisen syytteen alaisten rikosten välillä voi vaihdella. Näin on esimerkiksi nykyään lievän pahoinpitelyn kohdalla. Lievä pahoinpitely on lähtökohtaisesti asianomistajarikos, mutta se muuttuu virallisen syytteen alaiseksi, kun teko on kohdistunut alle 18-vuotiaaseen, tekijän lähiomaiseen taikka henkilöön hänen työtehtäviensä vuoksi, kun tekijä ei työskentele kyseisellä työpaikalla.⁵² Tähän palataan myöhemmin.

2.1.5 Suomen syyteoikeuden kehityskaari ja historialliset vaiheet

Keskiajalla, kun Suomi kuului vielä Ruotsin valtakuntaan, syyteoikeus kuului rikoksen uhrille ja hänen suvulleen. Rikos nähtiin ennen kaikkea rikoksentekijän ja rikoksella loukatun sekä heidän sukujensa välisenä asiana. Sen sijaan rikoksen ei katsottu kohdistuvan yhteiskuntaan lainkaan, minkä vuoksi keskiajalla puhuttiinkin sukuyhteiskunnan oikeudesta.⁵³

⁴⁹ Helenius – Linna 2024, s. 395.

⁵⁰ Helenius – Linna 2024, s. 396.

⁵¹ Jokela 2018, s. 266.

⁵² Helenius – Linna 2024, s. 396.

⁵³ Myhrberg 1978, s. 1 ja Träskman 1980, s. 20.

1200-luvun puolivälissä syyteoikeus koki muutoksen, kun ensimmäiset koko Ruotsin valtakuntaa koskevat lait, kuninkaalliset rauhanlait, astuivat voimaan. Lakien seurauksena rikoksen uhrin ja hänen sukunsa lisäksi myös kuningas katsottiin asianomistajaksi, jolloin hän vastaavasti sai myös syyteoikeuden.⁵⁴ Myös kirkolla voitiin katsoa olleen jonkinlainen asianomistajan asema.⁵⁵

Rauhanlakien innoittamana ensimmäiset valtakunnalliset yleislait syntyivät 1300-luvun puolivälissä. Yleislakien seurauksena asianomistajien mahdollisuudet vaikuttaa rangaistuksiin heikkenivät, kun taas kuninkaan vaikutusmahdollisuudet kasvoivat.⁵⁶ Asianomistajan rooli pieneni 1500-luvulla entisestään, kun pääasiallinen kehityssuunta oli kuninkaan vallan ja valtion merkityksen kasvu. Tämä johti asianomistajan syyteoikeuden kaventumiseen.⁵⁷

Vuoden 1734 rikoskaaresta käy ilmi, että asianomistajalla oli edelleen ensisijainen syyteoikeus yksiköllisiä oikeushyviä vastaan tehdyissä rikoksissa. Sen sijaan törkeiden rikosten kohdalla asianomistajan mahdollisuudet vaikuttaa sovintoon ja rangaistukseen vähenivät merkittävästi. Vuosisadan kuluessa asianomistajan syyteoikeuden rinnalle tuli kaiken kaikkiaan enenevässä määrin virallisen syyttäjän syyteoikeus. Se ei perustunut kirjoitettuun lainsäädäntöön, vaan virallisen syyttäjän syyteoikeutta alettiin oikeuskäytännössä rinnastaa asianomistajan syyteoikeuteen lähes jokaisen rikoksen osalta.⁵⁸ Syyteoikeuksien ollessa rinnakkaisia, sekä syyttäjä että asianomistaja voivat käyttää syyteoikeuttaan toisistaan riippumatta.⁵⁹

Vuonna 1740 virallisen syyttäjän syyteoikeuden asema vahvistui edelleen muun muassa kuninkaallisen selvityksen myötä. Asianomistajalle asetettiin ehto, että mikäli hän ei nosta syytettä rikoksesta, hänen sakko-oikeutensa siirtyy viralliselle syyttäjälle. Muutos oli tärkeä askel kohti nykyaikaista virallisen syyttäjän ensisijaista syyteoikeutta.⁶⁰

Rikoslainsäädännön uudistusprosessi alkoi vuonna 1866. Vielä nykyisinkin voimassa oleva rikoslaki hyväksyttiin valtiopäivillä vuonna 1888, ja keisarillisen hyväksynnän se sai vuonna 1889.⁶¹ Kyseisessä rikoslaissa lähdettiin siitä, että rikos loukkaa asianomistajan lisäksi myös

⁵⁴ Myhrberg 1978, s. 6–7 ja Pajuoja 1992, s. 11–12.

⁵⁵ Ks. lisää Pajuoja 1992, s. 14.

⁵⁶ Träskman 1980, s. 22.

⁵⁷ Kekkonen 1999, s. 15–18.

⁵⁸ Myhrberg 1978, s. 40, 86–87.

⁵⁹ Vuorenpää 2014, s. 41.

⁶⁰ Myhrberg 1978, s. 40, 86–87 ja Träskman 1980, s. 31.

⁶¹ Kyseinen rikoslaki on edelleen siis voimassa, mutta sen sisältö on muuttunut käytännössä kokonaan.

yhteiskuntaa. Virallisen syyttäjän syyteoikeudesta ja asianomistajan syyteoikeudesta tuli käytännössä samanvertaisia, koska nyt molemmat syyteoikeudet olivat ensimmäistä kertaa rinnakkaisia ja ensisijaisia. Samalla toteutettiin myös rikosten jaottelu virallisen syytteen alaisiin rikoksiin ja asianomistajarikoksiin. Asianomistajan ja virallisen syyttäjän ensisijainen ja rinnakkainen syyteoikeus koskivat virallisen syytteen alaisia rikoksia. Sen sijaan asianomistajarikoksissa aloite syytteen nostamiseksi oli tultava asianomistajalta.⁶²

Vuoden 1997 rikosprosessiuudistus oli merkittävä uudistus syyteoikeuden kannalta. Varsinainen hallituksen esitys HE 82/1995 vp annettiin eduskunnalle vuonna 1995. Hallituksen esityksen mukaan virallisen syyttäjän syyteoikeus on ensisijainen ja asianomistajan syyteoikeus vasta toissijainen sekä virallisen syytteen alaisissa rikoksissa että asianomistajarikoksissa. Asianomistajan syyteoikeus on toissijainen huolimatta syyttämättäjättämisperusteesta.⁶³

Hallituksen tekemä muutos johtui ennen kaikkea syyttäjälaitoksen kehittyneisyydestä. Myös syyttäjien virkavelvollisuus syyteharkintaan ja syytteen nostamiseen sekä asianomistajan syyteoikeuden käytön harvinaisuus puolsivat ratkaisua. Asianomistajan syyteoikeus katsottiin kuitenkin tärkeäksi säilyttää edes toissijaisena, jotta asianomistajan asema pysyy turvattuna myös syyttäjän jättäessä syytteen nostamatta. Toissijaisen syyteoikeuden katsottiin toimivan myös syyttäjien syyteharkinnan valvontakeinona.⁶⁴

Asianomistajan syyteoikeus oli kuitenkin ensisijainen kahdessa poikkeustilanteessa: väärässä ilmiannossa (RL 15:6) ja silloin, kun virkamies tai muu julkista tehtävää hoitava on syyllistynyt lainvastaiseen toimenpiteeseen tai laiminlyöntiin (PL 118.3). Tämä muuttui, kun asianomistajan ensisijainen syyteoikeus virkarikosasioissa kumottiin lailla (1112/2011) ja väärän ilmiannon osalta lailla (733/2015). Näiden muutosten jälkeen asianomistajan syyteoikeudesta tuli kaikilta osin toissijaista.

⁶² Myhrberg 1978, s. 60–62, 64; Träskman 1980, s. 32 ja Vuorenpää 2014, s. 38.

⁶³ HE 82/1995 vp, s. 1, 20. Ks. lisää HE 60/2010 vp, s. 46–47, HE 116/2011 vp, s. 1–2 ja HE 46/2014 vp, s. 39–41.

⁶⁴ HE 82/1995 vp, s. 20.

2.2 Pahoinpitelyrikokset ja läheinen suhde

2.2.1 Pahoinpitelyrikokset

Rikoslain 21 luku (Henkeen ja terveyteen kohdistuvista rikoksista) sisältää säännökset pahoinpitelystä, törkeästä pahoinpitelystä ja lievästä pahoinpitelystä. Perusmuotoisesta pahoinpitelystä on kyse silloin, kun joku tekee toiselle ruumiillista väkivaltaa taikka tällaista väkivaltaa tekemättä vahingoittaa toisen terveyttä, aiheuttaa toiselle kipua tai saattaa toisen tiedottomaan tai muuhun vastaavaan tilaan (RL 21:5). Lievä pahoinpitely on nimensä mukaisesti tavallista pahoinpitelyä lievempää. Pahoinpitelyn vakavuuden arviointi tehdään kokonaisarviointina. Arvioinnissa otetaan huomioon väkivallan, ruumiillisen koskemattomuuden loukkauksen tai terveyden vahingoittamisen vakavuuden aste ja muut rikokseen liittyvät seikat (RL 21:7). Törkeässä pahoinpitelyssä edellytyksenä on taas se, että pahoinpitely on kokonaisuutena arvostellen törkeä ja se, että pahoinpitelyllä on aiheutettu toiselle ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila, taikka rikos on tehty erityisen raa'alla tai julmalla tavalla, taikka siinä on käytetty ampuma- tai teräasetta tai jotain muuta näihin rinnastettavaa hengenvaarallista välinettä (RL 21:6).

Jotta kyse on pahoinpitelystä, edellytetään tunnusmerkistön täyttymistä joko tekotavan tai syntyneen seurauksen perusteella.⁶⁵ Tekotavan kohdalla edellytetään ruumiillisen väkivallan tekemistä toiselle, eikä ulkoisia seurauksia vaadita. Kyse on nimittäin ilman ulkoisia seurauksiakin toisen ruumiillisen koskemattomuuden loukkauksesta.⁶⁶ Tekotavoista tyypillisimpiä ovat potkiminen ja lyöminen sekä lievempinä tekotapoina töniminen ja käsiksi käyminen.⁶⁷ Myös syntynyt seuraus voi riittää itsessään, jos kyse on toisen terveyden vahingoittamisesta tai jos toiselle on aiheutettu kipua taikka toinen on saatettu tiedottomaan tai muuhun vastaavaan tilaan. Tällöin tekotavalla ei ole merkitystä, eli ruumiillista koskemattomuutta ei edellytetä loukatun.⁶⁸ Tästä voidaan mainita esimerkkinä koulu- ja työpaikkakiusaaminen.⁶⁹ Myös parisuhteessa koettu henkinen väkivalta voidaan rangaista pahoinpitelynä. Tällöin henkisen väkivallan ja terveyden vahingoittamisen välisen syy-yhteyden osoittaminen voi kuitenkin muodostua ongelmaksi.⁷⁰

⁶⁵ HE 94/1993 vp, s. 95. Näin siis vuoden 1995 uudistuksen jälkeen. Tästä muutoksesta lisää jaksossa 2.2.1.2.

⁶⁶ HE 94/1993 vp, s. 95.

⁶⁷ Lappi-Seppälä ym. 2022, s. 612.

⁶⁸ HE 94/1993 vp, s. 95.

⁶⁹ Lappi-Seppälä ym. 2022, s. 612.

⁷⁰ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 86.

Rajanveto lievän, perusmuotoisen ja törkeän pahoinpitelyn välillä tehdään lähtökohtaisesti sen perusteella, mitä seurauksia pahoinpitelystä on aiheutunut ja mikä on tekoväline (RL 21:6 ja 7). Rajanvedossa huomiota voidaan kiinnittää erityisesti käytetyn väkivallan laatuun ja määrään, aiheutetun vaaran tai seurauksen vakavuuteen, tekotapaan ja -välineeseen sekä ruumiillisen koskemattomuuden loukkauksen asteeseen.⁷¹ Teon moitittavuutta lisää nykyään myös tekijän ja uhrin välisen suhteen läheisyys.⁷²

Tapauksessa KKO 1993:151 kasvatustarkoituksessa huoltajan lapselle annetut luunapit ja lapsen tukistaminen nähtiin lievänä pahoinpitelyinä.

Tapauksessa HelHO 2021:15 A oli pitänyt B:n olka- tai käsivarresta kiinni niin, ettei B ollut pystynyt liikkumaan pieneen hetkeen. A:n otteesta ei ollut aiheutunut B:lle kipua eikä vammoja. Koska ote ei ollut niin puristava, että sen voitaisiin katsoa täyttäneen ruumiillisen väkivallan kriteerin, A:n ei katsottu syyllistyneen lievään pahoinpitelyyn.

Pahoinpitelyrikoksia koskeva lainsäädäntö uudistettiin perusteellisesti kaksi kertaa Suomessa runsaan sadan vuoden aikana. Aina 1960-luvulle asti voimassa olleen vuoden 1889 (39/1889) rikoslain seurausvastuu oli ankara, eli pahoinpitelystä saatuun rangaistukseen saattoivat vaikuttaa koventavasti tuottamukselliset ja osin tapaturmaisetkin seuraukset. Vuonna 1969 (491/1969) rikoslakiin tehtiin kuitenkin merkittävä muutos, kun koko 21 luku uudistettiin ja luvun nimeksi tuli nykyisinkin voimassa oleva ”Henkeen ja terveyteen kohdistuvista rikoksista”⁷³.⁷⁴ Vuoden 1995 (578/1995) uudistuksella käytännössä jatkettiin siitä mihin edellinen uudistus jäi.⁷⁵ Nyt myös lievän ja perusmuotoisen pahoinpitelyn tunnusmerkistöt menivät uusiksi ja perusmuotoinen pahoinpitely muutettiin poikkeuksetta virallisen syytteen alaiseksi. Sen sijaan kaikki lievät pahoinpitelyt siirrettiin asianomistajarikoksiksi. Poikkeuksena kuitenkin viittätoista vuotta nuorempiin kohdistuvat lievät pahoinpitelyt, jotka pysyivät virallisen syytteen alaisina.⁷⁶ Lisäksi lievien pahoinpitelyiden alaa laajennettiin koskemaan vähäisiä vammoja. Ennen uudistusta rajanveto lievän ja perusmuotoisen pahoinpitelyn välillä tehtiin nimittäin vain sen perusteella, aiheutuiko pahoinpitelystä vamma tai sairaus. Jos pahoinpitelystä ei aiheutunut vammaa tai sairautta, se katsottiin lieväksi ja päinvastoin, jos oli aiheutunut ulkoinen vamma tai sairaus, teko katsottiin perusmuotoiseksi pahoinpitelyksi.⁷⁷

⁷¹ KKO 2019:29, kohta 8.

⁷² KKO 2022:73, kohta 9, 15.

⁷³ Vuoden 1969 uudistuksen keskeiset esityöt ovat HE 68/1966 vp ja LaVM 11/1969 vp. Uudistuksella myös mm. ankara seurausvastuu muuttui syyllisyysvastuuksi (LaVM 11/1969 vp, s. 2–3).

⁷⁴ Matikkala 2006, s. 192–193, 197, 200.

⁷⁵ Vuoden 1995 uudistuksen keskeiset esityöt ovat HE 94/1993 vp ja LaVM 22/1994 vp.

⁷⁶ Sirén – Tuominen 2003, s. 4.

⁷⁷ HE 94/1993 vp, s. 95–97.

Vuoden 1995 rikoslain uudistuksen myötä pahoinpitelyrikosten määrä on lisääntynyt. Lisääntymisen syynä ovat luultavasti syyteoikeuden muutokset sekä lievän pahoinpitelyn ja perusmuotoisen pahoinpitelyn tunnusmerkistön uudelleen määrittäminen. Vaikka kotihälytystehtävien määrä ei ole uudistuksen jälkeen muuttunut, poliisit ovat kirjanneet enemmän rikosilmoituksia kotihälytystehtäviltä. Tämä osoittaa muutosta myös poliisien asenteessa lähisuhdeväkivaltaa kohtaan.⁷⁸

Rikosten ilmitulon ja määrittelyn muutoksista on tehty vuoden 1995 uudistuksen jälkeen kaksi tutkimusta. Toisen tutkimuksen mukaan poliisit ovat kirjanneet yksityisillä paikoilla tehdyt pahoinpitelyt ehkä liian usein lieviksi pahoinpitelyiksi, vaikka kyse olisikin ollut ennemminkin perusmuotoisesta pahoinpitelystä. Ajatus on ilmeisesti ollut antaa rajatapauksessa asianomistajan tehdä päätös syytteen nostamisesta. Tämän seurauksena lievän pahoinpitelyn törkeysaste on muuttunut vakavammaksi.⁷⁹ Myös toisessa tutkimuksessa tehtiin samansuuntaisia huomioita. Tutkimuksen mukaan poliiseilla ja syyttäjillä on ollut hankaluuksia tunnusmerkistöjen valinnassa, ja lievien pahoinpitelyiden määrittelyssä onkin käytetty suhteettoman laajaa harkintavaltaa.⁸⁰ Epävarmuutta on luultavasti aiheuttanut ennen kaikkea se, ettei rajanvetoa lievän ja perusmuotoisen pahoinpitelyn välillä voi enää tehdä aiheutuneiden vammojen perusteella.

Pahoinpitelyrikoksiin on tehty vuoden 1995 uudistuksen jälkeen vielä kaksi pientä muutosta. Vuonna 2001 (654/2001) minimirangaistus törkeästä pahoinpitelystä nostettiin kuudesta kuukaudesta yhteen vuoteen ja vuonna 2004 (712/2004) kumottiin syyteoikeutta koskeva ”vakaan tahdon pykälä”.⁸¹ Vakaan tahdon pykälä tarkoitti sitä, että vaikka pahoinpitelyrikos oli virallisen syytteen alainen, syyttäjä sai jättää syytteen nostamatta, jos asianomistaja vakaasta tahdostaan pyysi, ettei syytettä nosteta, eikä yleinen tai yksityinen etu sitä vaatinut (RL 21:17, L:ssa 21.4.1999). Säännös voidaan nähdä jäänteenä näkemyksestä, jonka mukaan perheessä ja lähipiirissä tehdyt pahoinpitelyt ovat yksityisasiota. Säännös kumottiin, kun saavutettiin riittävä yhteisymmärrys siitä, ettei lähipiirissä tai edes perheessä tehty pahoinpitely voi olla yksityisasia. Pahoinpitelyrikos on ollut siitä lähtien virallisen syytteen alainen rikos, eikä asianomistaja voi enää vaikuttaa syytteen nostamiseen.⁸²

⁷⁸ Sirén – Tuominen 2003, s. 62.

⁷⁹ Sirén – Tuominen 2003, s. 62.

⁸⁰ Castrén 2004, s. 95.

⁸¹ Matikkala 2006, s. 200.

⁸² Ks. KM 2001:5, s. 151 ja HE 144/2003 vp, s. 16, 25–26 sekä kirjallisuudesta Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 269–270.

Nykyään tavallinen pahoinpitely ja törkeä pahoinpitely ovat virallisen syytteen alaisia rikoksia. Lievät pahoinpitelyt ovat lähtökohtaisesti asianomistajarikoksia, mutta vuoden 2011 lakimuutoksella tietynlaiset lievät pahoinpitelyt asetettiin virallisen syytteen alaisiksi rikoksiksi.⁸³ Esimerkiksi läheissuhteessa tehty pahoinpitely, oli se sitten minkä laatuista tahansa, on nykyään aina virallisen syytteen alainen. Tästä lisää myöhemmin.

2.2.2 Lähisuhdeväkivalta

Vaikka tutkielma keskittyy lievään pahoinpitelyyn läheissuhteessa, sitä on tarkasteltava osana paitsi pahoinpitelyä läheissuhteessa, myös laajempaa ilmiötä, eli lähisuhdeväkivaltaa. Lähisuhdeväkivallassa on kyse laajemmasta asiasta kuin läheissuhteessa tehdyssä pahoinpitelyssä, sillä lähisuhdeväkivallan alan luetaan pahoinpitelyn lisäksi myös muun muassa laitton uhkaus, lähestymiskiellon rikkominen, kunnianloukkaus ja seksuaalirikokset.⁸⁴ Lähisuhdeväkivalta tarkoittaa väkivaltaa, jonka tekijä ja uhri ovat tai ovat olleet keskenään läheisessä suhteessa. Kyse on väkivallasta nykyistä tai entisestä kumppania, lasta, lähisukulaista tai muuta läheistä kohtaan.⁸⁵ Lähisuhdeväkivallasta on kyse myös tilanteissa, joissa lapsi kaltoinkohtelee omaa vanhempansa.

Lähisuhdeväkivallasta luettaessa törmää usein käsitteisiin *perheväkivalta* ja *parisuhdeväkivalta*. Määrittelin nämä lähisuhdeväkivallan osittain päällekkäisiksi ”alalajeiksi”. Perheväkivallalla tarkoitetaan yhden perheenjäsenen toiseen kohdistamaa väkivaltaa, kun taas parisuhdeväkivallalla viitataan läheisen parisuhteen sisäiseen väkivaltaan.⁸⁶ Koska tässä tutkielmassa kyse on yleisesti läheissuhteesta, siihen sisältyvät myös perheväkivalta ja parisuhdeväkivalta, näitä mitenkään toisistaan erottelematta. Muita lähisuhdeväkivallan alalajeja ovat esimerkiksi seurusteluväkivalta ja sisarusväkivalta.⁸⁷

Kansainvälisellä tasolla lähisuhdeväkivaltaa säännellään lähtökohtaisesti naisiin kohdistuvan väkivallan nimikkeillä.⁸⁸ Tämä johtuu siitä, että vaikka myös miehet kokevat lähisuhdeväkivaltaa, naiset kokevat sitä maailmanlaajuisesti huomattavasti useammin.

⁸³ HE 78/2010 vp, s. 5.

⁸⁴ Kaitue – Noponen – Slåen 2007, s. 43–48.

⁸⁵ Poliisi.fi: Lähisuhdeväkivalta.

⁸⁶ Bildjuschkin – Ewalds – Hietämäki – Kettunen – Koivula – Mäkelä – Nipuli – October – Peltonen – Siukola 2020, s. 7.

⁸⁷ HE 130/2024 vp, s. 3.

⁸⁸ Mm. Wienin julistus 1993 & Pekingin julistus 1995.

Euroopan ensimmäinen naisia väkivallalta suojeleva sopimus, joka on oikeudellisesti sitova, on Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (Istanbulin sopimus). Suomessa sopimus astui voimaan vuonna 2015. Sopimus sisältää määräykset muun muassa perheväkivallan ehkäisemisestä ja poistamisesta.⁸⁹

GREVIO, joka on Euroopan neuvoston naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjunnan asiantuntijaryhmä, on arvioinut Istanbulin sopimuksen täytäntöönpanoa Suomessa. Vuoden 2019 raportissa muun muassa naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjunnan toimikunta (NAPE) ja maksuton puhelinpalvelu (Nollalinja) saivat kiitosta. Kuitenkin Suomessa nähtiin myös puutteita, ja ehkä merkittävimmät niistä liittyvät ammattilaisten kouluttamiseen. Myös muun muassa sukupuolittuneen näkökulman vahvistaminen kaipasi parannusta.⁹⁰

Myös Ruotsi on saanut raportin vuonna 2019 GREVIO:lta. Huomionarvoista raportissa on se, että Ruotsin rikoslaki ja ennen kaikkea Ruotsin törkeä naisrauharikos (Brottsbalk, BrB 4:4a.2) saivat tunnustusta.

BrB 4:4a.2: Har gärningar som anges i första stycket begåtts av en man mot en kvinna som han är eller har varit gift med eller som han bor eller har bott tillsammans med under äktenskapsliknande förhållanden, ska han i stället dömas för grov kvinnofridskränkning till samma straff. Lag (2021:1108).

Suomi sai uuden raportin GREVIO:lta vuoden 2024 joulukuussa. Tässä raportissa GREVIO muun muassa vaati Suomen poliisin, syyttäjien ja tuomioistuinten toiminnassa parempaa tietojen keruuta. Tiedon keruussa tulisi huomioida tarkemmin muun muassa uhrin ja tekijän välinen suhde. Lisäksi raportissa suositeltiin esimerkiksi pakollista ammattilaisten koulutusta, uhrilähtöistä lähestymistapaa ja väkivallan tekijöitä auttavien ohjelmien laajentamisesta.⁹¹

Suomen rikoslaki ei tunne lähisuhdeväkivallan käsitettä, eikä lähisuhdeväkivallan erityispiirteitä ole edes otettu huomioon suomalaisessa lainsäädännössä ennen 2011 vuoden lakimuutosta.⁹² Tämä on selitettävissä sillä, ettei lähisuhdeväkivaltaa ole aina pidetty rikoksena.

⁸⁹ Ks. lisää Ulkoministeriö: Yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (2011).

⁹⁰ GREVIO's Baseline Evaluation Report Finland 2019, s. 6.

⁹¹ GREVIO's first thematic evaluation report, Finland 2024, s. 17, 23–28.

⁹² Ennen lainmuutosta tapahtuneessa pahoinpitelyssä läheissuhde on kuitenkin voitu ottaa huomioon rangaistuksen mittaamisessa teon moitittavuuden perusteella (HE 78/2010 vp, s. 5).

Läheissuhteissa tapahtuvia asioita on pidetty yksityisasiana, johon yhteiskunnalla ei ole velvollisuutta puuttua. Suomessa perheiden ja parisuhteiden sisäiseen väkivaltaan onkin suhtauduttu pitkään hiljaisesti hyväksyen. Hyväksyminen on ilmennyt sekä lainsäädännössä että yhteiskunnassa. Vielä 1800-luvulla oli enemmänkin sääntö kuin poikkeus, että perheen isä kuritti vaimoansa ja lapsiansa. Yleisenä ajatuksena oli, että perheen päällä, eli miehellä, oli oikeus pahoinpidellä vaimoan. Vaikka tällaista oikeutta ei nimenomaisesti laista löytynyt, ilmeni oikeus välillisesti laissa asetettuina rajoituksina, kuten että kurittamisen tuli tapahtua kodin seinien sisäpuolella.⁹³ Kotona kurittaminen kiellettiin Suomessa vasta vuonna 1970.⁹⁴

Yhteiskunnan modernisoituminen on muuttanut näkökulmaa kielteisemmäksi, mutta aina vuoden 1995 rikoslain uudistukseen saakka hyväksyvää linjaa osoitti syyttäjän syyteoikeuden jakaminen. Uudistusta edeltävässä vuoden 1969 rikoslaissa syyttäjän syyteoikeus oli nimittäin jaettu niin, että yksityisellä paikalla tehdystä pahoinpitelystä ja lievästä pahoinpitelystä syyttäjä sai nostaa syytteen vain, jos asianomistaja teki syyttämispyyntö. Sen sijaan kaikki julkisella alueella tehdyt pahoinpitelyt, oli kyse sitten lievästä, perusmuotoisesta tai törkeästä pahoinpitelystä, olivat virallisen syytteen alaisia.⁹⁵ Jaottelun taustalla vallitsi ajatus siitä, että yksityisillä paikoilla tehdyissä pahoinpitelyissä kyse oli lähisuhdeväkivallasta, kun taas julkisella alueella pahoinpitelyt kohdistuivat yleensä vieraampiin henkilöihin. Virallisen syytteen alaisia olivat myös yksityisellä paikalla tehdyt lievät ja perusmuotoiset pahoinpitelyt, joissa oli käytetty hengenvaarallista välinettä. Lain mukaan myös tietyissä muissa olosuhteissa lievät ja perusmuotoiset pahoinpitelyt olivat virallisen syytteen alaisia.⁹⁶

Ruotsi oli tässä suhteessa Suomea edellä, sillä Ruotsissa kotona kurittaminen kiellettiin jo yli 100 vuotta aikaisemmin, vuonna 1864. Tämä osoittaa Suomen ja Ruotsin asenneilmapiirien välisen eron sekä Suomen oikeusjärjestelmän muutosten hitauden.⁹⁷ Suomen ja Ruotsin asenneilmapiirien eroa ilmentää myös se, että Ruotsissa syytteen nostamista yksityisellä paikalla tehdyistä pahoinpitelyistä koskevat rajoitukset poistettiin jo 1980-luvun alussa.⁹⁸

Suomessa perheväkivallan vakavuuteen alettiin heräämään toden teolla vasta 2000-luvulla. Vuonna 2006 joulukuun 14. päivänä valtioneuvosto teki periaatepäätöksen, joka suositti parisuhdeväkivallan ennalta ehkäisemiseksi toimenpiteitä. Vastaavasti toukokuussa 2007 YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia käsittelevä komitea teki Suomen tilanteesta

⁹³ Germain – Mattila – Polkunen-Gartz – Törnroth 1978, s. 17.

⁹⁴ Nousiainen – Pylkkänen 2001, s. 154.

⁹⁵ Kotanen – Smolej 2014, s. 11.

⁹⁶ HE 94/1993 vp, s. 15.

⁹⁷ Nousiainen – Pylkkänen 2001, s. 154–155.

⁹⁸ Andersson 2016, s. 62–63, 242; Kaitue – Noponen – Slåen 2007, s. 42.

päätelmiä (E/C.12/CO/FIN/5), joissa huomio kiinnittyi siihen, että lainsäädännöstämme puuttui perheväkivaltaa koskevia säännöksiä.⁹⁹

Vuonna 2010 Suomessa oli kokeilla Englannin Cardiffissa kehitetty Multi-Agency Risk Assessment Conference MARAC -menetelmä. Menetelmän tarkoituksena oli vähentää toistuvaa väkivaltaa, jollaista lähisuhdeväkivalta yleensä on. Menetelmä sisälsi kysymyspatterin koskien perheen tilannetta ja väkivaltahistoriaa, jonka avulla saatiin käsitys uhrin mahdollisesta riskiryhmään kuulumisesta. Mikäli uhri kuului riskikartoituksen perusteella riskiryhmään, tapaus ohjattiin moniammatilliseen työryhmään, jonka tarkoituksena oli uhrin tilanteen parantaminen.¹⁰⁰ Kokeilu toteutettiin vuonna 2010 Päijät-Hämeessä, Oulussa ja Helsingissä, mutta nykyään Suomessa toimii jo 31 työryhmää jopa noin 90 kunnan alueella. Menetelmä osoittautui toimivaksi nimenomaan lähisuhdeväkivallan uusiutumisriksin arvioinnissa.¹⁰¹

2.2.3 Läheissuhteessa tehdyn pahoinpitelyn erityispiirteet

Läheissuhteessa tehty pahoinpitely on erityinen väkivallan muoto. Se eroaa monilta osin muussa kuin läheissuhteessa tehdystä, ”tavallisesta” pahoinpitelystä. Tekijä on uhrille läheinen henkilö, jonka apuun ja hyvään tahtoon uhri on ehkä luottanut. Uhrin ja tekijän välinen luottamus- ja riippuvuussuhde sekä uhrin erityinen haavoittuvuus tekevät läheissuhdepahoinpitelystä erityisen loukkaavan ja moitittavan.¹⁰² Pahoinpitelyn seurauksena uhrin luottamus pahoinpitelijään särkyy ja uhri kokee mitä todennäköisimmin sekavia tunteita asiasta. Kokemus on erityisen traumatisoiva uhrille juuri luottamuksen särkymisen takia. Uhri saattaa kokea häpeän ja syyllisyyden tunteita ja syyttää itseään tapahtumista. Itse asiassa läheissuhteessa, ennen kaikkea parisuhteessa, tehtyä fyysistä pahoinpitelyä usein edeltää henkinen väkivalta, joka sisältää uhrin syyllistämistä. Tämän seurauksena uhri on ikään kuin ”opetettu” ottamaan syyt niskoilleen, jolloin uhri ei välttämättä edes koe pahoinpitelijän tekemän väärin.¹⁰³ Tällaisen vallankäytön ja kontrolloinnin lisäksi lähisuhdeväkivaltaan kuuluu varsinkin parisuhteissa valitettavan usein seksuaalista väkivaltaa.¹⁰⁴

⁹⁹ HE 78/2010 vp, s. 4.

¹⁰⁰ HE 78/2010 vp, s. 17.

¹⁰¹ Rikoksantorjunta.fi: MARAK.

¹⁰² HE 78/2010 vp, s. 10.

¹⁰³ Ks. Mieli ry: Lähisuhdeväkivalta tuo pelon perheeseen.

¹⁰⁴ Lehtonen – Perttu 1999, s. 40–41.

Kyse on lähes aina piilorikollisuudesta, sillä suurin osa lähisuhdeväkivallasta ei tule koskaan viranomaisten tietoon. Tällainen väkivalta tapahtuu yleensä yksityisillä paikoilla, kuten kodeissa, jolloin teolta puuttuvat ulkopuoliset todistajat.¹⁰⁵ Koti tapahtumapaikkana lisää läheissuhteessa tehdyn pahoinpitelyn moitittavuutta, koska oman kodin pitäisi olla jokaiselle turvallinen paikka. Lisäksi tekijät ovat oppineet usein kohdistamaan esimerkiksi lyöntinsä tai potkunsä ruumiinosiin, joista ulkopuolinen ei voi havaita syntyneitä vammoja.¹⁰⁶ Lähisuhdeväkivaltaa pidetään vieläkin harmillisen usein yksityisasiana, johon ei haluta sotkea viranomaisia tai muitakaan ulkopuolisia, eivätkä ulkopuoliset itsekään kovin helposti halua tällaiseen väkivaltaan puuttua. Samoin fyysistä pahoinpitelyä edeltävän henkisen väkivallan ja tästä seuranneen uhrin syyllisyydentunteen takia uhri kokee usein paremmaksi olla kertomatta asiasta ulkopuolisille tai viranomaisille. Kertomista vaikeuttaa myös yhteiskunnassa pitkään vallinnut vähättelevä asenne tämän tyyppisiin pahoinpitelyihin.¹⁰⁷ Asenteet ovat kuitenkin onneksi muuttuneet, eikä uhrien tarvitse törmätä tällaiseen enää nyky maailmassa, ainakaan siinä määrin kuin aiemmin.

Viranomaisten tietoon tulleissa lähisuhdeväkivaltarikoksissa oli vuonna 2023 yhteensä 12 300 uhria. Uhrien määrä on 5,3 % suurempi kuin vuonna 2022. Uhreista aikuisia oli vajaat 9 300 ja alaikäisiä 3 100. Aikuisista uhreista 6 800 oli naisia. Vuoden 2023 lähisuhdeväkivallasta aikuisia kohtaan 49 % oli nykyisen avio- tai avopuolison tekemää.¹⁰⁸

Lähisuhdeväkivaltaa käsitteleviä tutkimuksia ja tilastoja tarkastellessa on syytä pitää mielessä lähisuhdeväkivallan luonne piilorikollisuutena.¹⁰⁹ Moni lähisuhdeväkivallan uhri pitää kokemuksensa itsellään, eikä puhu asiasta kenellekään. Tästä syystä pelkästään ilmi tulleita rikoksia koskevien tutkimusten tulokset eivät anna täysin totuudenmukaista kuvaa tilanteesta. Lisäksi tutkielman aiheen kannalta on syytä mainita, että mitä lievempi väkivaltateko on kyseessä, sitä todennäköisemmin se jää tilastojen ulkopuolelle.¹¹⁰ Näin ollen lievistä, ennen kaikkia läheissuhteissa tehdyistä lievistä pahoinpitelyistä on todella hankalaa saada totuudenmukaista tilastotietoa.

Huomionarvoista kuitenkin on, ettei piilorikollisuus ole vain lähisuhdeväkivallan ongelma, vaan ongelma on laajempi. Tämän osoittaa esimerkiksi vuonna 2023 tehty

¹⁰⁵ Poliisi.fi: Lähisuhdeväkivalta.

¹⁰⁶ Websdale 1998, s. xxiv. Ks. myös Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 61.

¹⁰⁷ Hester – Kelly – Radford 1996, s. 19–20.

¹⁰⁸ Tilastokeskus: Viranomaisten tietoon tullut pari- ja lähisuhdeväkivalta kasvoi 5 % vuonna 2023.

¹⁰⁹ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 29.

¹¹⁰ Lehti – Sirén – Aaltonen – Danielsson – Kivivuori 2013, s. 54–55.

Kansallinen rikosuhritutkimus¹¹¹. Tutkimuksessa selvitettiin, kuinka paljon rikoksista tulee poliisin tietoon. Tutkimus koski muun muassa vähintään läimäisyä käsittävää fyysistä väkivaltaa. Näistä tapauksista ilmoitettiin vuonna 2023 vain 18,4 prosenttia. Vuosina 2013–2021 luku oli 10–13 prosenttia. Vaikka tilanne on mennyt parempaan suuntaan, on ilmoitusten osuus edelleen todella pieni. Huomionarvoista oli myös, että miehistä ilmoituksen teki 22,8 prosenttia naisten osuuden jäädessä 15,2 prosenttiin.¹¹²

Läheissuhteessa tehdyn pahoinpitelyn erityispiirteisiin kuuluu edelleen sukupuolittuneisuus. Lähisuhdeväkivallan uhrin ovat useimmiten nuoria naisia. Vuoden 2023 rikosuhritutkimuksen mukaan 11 prosenttia 15–24-vuotiaista naisista on kokenut viimeisen vuoden aikana uhkailua tai väkivaltaa omassa asunnossaan. Miesten vastaava luku jää alle 3 prosentin. Lievää väkivaltaa, muun muassa tyrkkimistä ja tönimistä parisuhdekumppanin taholta oli kokenut 15–74-vuotiaista miehistä reilu prosentti ja naisista 4 prosenttia. Muun uhrin lähemmin tuntemaan henkilön taholta tällaista lievää pahoinpitelyä oli kokenut miehistä 1,6 prosenttia ja naisista 2,6 prosenttia.¹¹³ Vuonna 2019 tilastokeskuksen mukaan poliisin tietoon tulleista aikuisista perhe- ja lähisuhdeväkivallan uhreista oli jopa 77 prosenttia naisia.¹¹⁴

Läheissuhteessa tehty pahoinpitely on harvoin kertaluontoista. Jos uhri ei heti ensimmäisen teon jälkeen ilmoita asiasta ja hae apua, on hyvin todennäköistä, että pahoinpitelyitä tulee lisää. Pahoinpitelyn toistuessa se usein myös pahenee. Toistuvat pahoinpitelyt aiheuttavat usein uhrille trauman ja ovat omiaan heikentämään uhrin omanarvontuntoa.¹¹⁵ Henkisen väkivallan lisäksi muun muassa taloudellinen riippuvuus tai ymmärtämättömyys voivat estää avun hakemisen ja ihmissuhteesta tai tilanteesta lähtemisen. Samoin pelko ohjaa uhrin toimintaa tällaisessa tilanteessa. Läheissuhteessa uhri ja tekijä asuvat usein saman katon alla, mikä on omiaan aiheuttamaan lisävaikeuksia tilanteesta pois pääsemiselle.

3 VUODEN 2011 LAKIMUUTOS JA SEN TAVOITTEET

3.1 Ongelmakohdat vuoden 2011 lakimuutoksen taustalla

On erikoista, että yhteiskunnan modernisaation ollessa jo pitkällä, vielä niinkin myöhään kuin vuonna 1995, lievästä pahoinpitelystä tehtiin kokonaan asianomistajarikos. Enää ei siis ollut väliä, oliko se tehty yksityisellä vai julkisella paikalla. Aikaisemmin tehty erottelu julkisen ja yksityisen paikan välille perustui oletukselle, jonka mukaan läheissuhteessa tehty pahoinpitely

¹¹¹ Kansallinen rikosuhritutkimus on kohdistettu Suomessa tai Ahvenanmaalla vakituisesti asuville 15–74-vuotiaille henkilöille. Rikosuhritutkimuksen tavoitteena on ensisijaisesti mitata rikollisuutta ja rikollisuuden pelkoa Suomessa.

¹¹² Beuker – Näsi 2024, s. 14–18.

¹¹³ Beuker – Näsi 2024, s. 14.

¹¹⁴ Tilastokeskus: Perhe ja lähisuhdeväkivallan uhrin vuonna 2019.

¹¹⁵ HE 78/2010 vp, s. 10.

on ihmisten yksityisasiasia, johon viranomaiset eivät halua puuttua. Vuoden 1995 uudistus poisti kyseisen erottelun, mikä osoittaa kyllä enemmän nykyaikaista käsitystä, mutta se, ettei säännöksessä tehty minkäänlaista erottelua asianosaisten suhteen, oli iso puute. Lakimuutoksessa ei nimittäin otettu kantaa millään tavalla läheissuhteeseen tai sen erityispiirteisiin.¹¹⁶

Läheissuhteessa tehdyn lievän pahoinpitelyn asettaminen asianomistajarikokseksi on katsottu Suomen rikosoikeusjärjestelmässä tärkeäksi ennen kaikkea uhrin ja tekijän läheisen suhteen takia. On ilmeisesti ajateltu, että mahdollisuus oikeudenkäynnin välttämiseksi olisi läheisessä suhteessa molempien osapuolten parhaaksi.¹¹⁷ Kaikki eivät kuitenkaan ole tästä ajattelutavasta samaa mieltä, vaan monet ovat nähneet läheisen suhteen vaikutuksen juuri päinvastaisena, ennemminkin raskauttavana asiana.¹¹⁸ Näkemykseni mukaan läheinen suhde on nimenomaan raskauttava asia pahoinpitelyrikoksissa ja onkin selvää, että myös lievän pahoinpitelyn tulisi tällaisessa suhteessa olla virallisen syytteen alainen rikos. On mielestäni ilmiselvää, että lähisuhdeväkivallan uhrin suojelemisen on oltava viimekädessä yhteiskunnan vastuulla. Ei ole oikein asettaa uhrille vastuuta ja velvollisuutta syytteen nostamisesta ja asian eteenpäin viemisestä, sillä uhrin tekemisiin vaikuttavat moni muukin asia kuin hänen oma tahtonsa ja turvallisuutensa. Lainsäädäntöön 2000-luvun alkupuolella sisällytetyn periaatteen mukaan vastuun rankaisemisesta ei pitäisikään kuulua väkivallan uhrille, vaan rikosoikeusjärjestelmälle ja sen toimijoille.¹¹⁹

Erikoisin aspekti läheissuhteessa tehdyn lievän pahoinpitelyn käsittelemisessä asianomistajarikoksena onkin se, että asianomistajan rooli on tällaisessa rikoksessa suuri ihan ilman asianomistajarikoksen luonnettakin. Koska läheissuhteessa tehty lievä pahoinpitely tapahtuu lähes aina yksityisellä paikalla suljettujen ovien takana, asian eteneminen edellyttää lähtökohtaisesti asianomistajan ilmoitusta. Ja vaikka asiasta ilmoittaisikin joku ulkopuolinen, asianomistajan kertomuksella tapahtuneesta on ratkaiseva merkitys, sillä asianomistajan kiistäessä tapahtuneen, ei asialla ole välttämättä näytönpuutteen vuoksi edellytyksiä edetä kovin pitkälle. Lievän pahoinpitelyn kohdalla asianomistajan kertomuksella on jopa suurempi merkitys kuin perusmuotoisessa pahoinpitelyssä, sillä lievästä pahoinpitelystä ei yleensä synny ulkoisesti havaittavia vammoja. Mikäli ulkoisesti havaittavia vammoja kuitenkin syntyy, asianomistajan vastuulle jää käydä lääkärissä ja hankkia todisteeksi lääkärintodistus. Näin ollen

¹¹⁶ HE 94/1993 vp, s. 95–97.

¹¹⁷ Aula 2010, s. 61.

¹¹⁸ Tästä osoituksena vuoden 2011 lakimuutos. Ks. myös Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 386.

¹¹⁹ Kotanen – Smolej 2014, s. 25.

läheissuhteessa tehdyn lievän pahoinpitelyn ollessa asianomistajarikos, asianomistajalta edellytetään usein asiasta ilmoittamista ja kertomista, lääkärintodistuksen hakemista sekä syyttämispyyntöjen tekemistä. Heikomman osapuolen näkökulmasta voisi perustellusti katsoa, että asiasta ilmoittamisen ja kertomuksen antamisen pitäisi riittää. Koko prosessin asettaminen uhrin vastuulle ei uhrin hyvinvointi huomioiden ole perusteltua. Uhri saattaa tällaisen menettelyn takia myös kokea, että järjestelmä suojelee uhrin sijasta enemmänkin tekijää.

Asianomistajan ja epäillyn välisen läheisen suhteen ja siitä johtuvien erityispiirteiden takia läheissuhteessa tehdyn lievän pahoinpitelyn luokittelu asianomistajarikokseksi on ongelmallinen. Koska kyse on läheissuhteesta, asianomistaja ja epäilty ovat läheisiä ja heidän välillään vallitsee luottamussuhde. Asianomistajan voi olla hankalaa miettiä vain omaa parastaan tehdessään päätöstä tutkinnan aloittamisesta ja syytteen nostamisesta. Epäillyn mielipide voi helposti vaikuttaa päätöksentekoon. Lisäksi on huomioitava asianomistajan tunteet epäiltyä kohtaan sekä epäillyn käytös. Kyse on uhrille varmasti erittäin epämiellyttävästä tilanteesta, jossa uhri koittaa huomioida sekä oman parhaansa, koko perheen parhaan, mutta myös mahdollisesti epäillyn parhaan. Asianomistaja voi tuntea muun muassa sääliä, surua, pelkoa, häpeää tai vihaa. Kaikki nämä tunteet vaikuttavat hänen päätökseensä. Kaikista merkittävien tunne tässä arvioinnissa on pelko, sillä pelko epäiltyä kohtaan voi vaikuttaa asianomistajan päätökseen niin, ettei hän edes halutessaan uskaltaisi viedä asiaa eteenpäin. Asianomistaja voi pelätä, että epäilty suuttuu ja kostaa, jos hän päättää tehdä aloitteen prosessin käynnistämisestä. Jonkka pitääkin merkittävänä huomiona perheväkivaltatilanteissa juuri sitä, että tekijän mahdolliset aggressiot olisi kohdistettava viranomaisiin, eikä asianomistajaan, jonka vuoksi viranomaisten olisi myös tehtävä asianomistajan asemesta päätös prosessin käynnistämisestä.¹²⁰ Olisi asianomistajan kannalta muutenkin edullisempää, että päätös prosessin aloittamisesta ja syytteen nostamisesta olisi syyttäjällä. Tätä puoltaa tieto siitä, että varsinkin parisuhteissa, fyysistä pahoinpitelyä edeltää lähes aina henkinen väkivalta, joka on saattanut saada uhrin syyttämään pahoinpitelystä itseään. Tällaisessa tilanteessa pahoinpitelijä ei joudu vastuuseen teostaan, sillä jos uhri ajattelee pahoinpitelyn johtuvan hänestä itsestään, hän ei myöskään vaadi rangaistusta pahoinpitelijälleen.

Muun muassa Niemi-Kiesiläinen on katsonut, että asianomistajan pyyntö tekijän rankaisemisesta rikoksen tutkimisen edellytyksenä on ongelmallinen. Tämä vaatimus edellyttää

¹²⁰ Jonkka 1991, s. 189.

asianomistajaa tekemään päätöksiä mahdollisesti jo ennen teon ja tekijän selvittämistä.¹²¹ Vaikkakin lähisuhdeväkivallan kohdalla tekijän ja teon selvittäminen ei liene kovin vaikeaa, sopii Niemi-Kiesiläisen näkemys mielestäni myös lähisuhdeväkivaltatapauksiin. On kohtuutonta vaatia rikoksen uhrilta tuossa vaiheessa minkäänlaisia päätöksiä asian suhteen. Uhri on luultavasti järkyttynyt ja jopa shokissa, jolloin itse tapahtuneen sisäistäminenkin voi olla vaikeaa. Niinpä uhrin tulisi saada aikaa miettiä vaihtoehtojaan rauhassa, jotta hän saa tehtyä itselleen parhaimman päätöksen.

Läheissuhteessa tehdyn lievän pahoinpitelyn asianomistajarikosluonteen lisäksi lievän pahoinpitelyn erottaminen perusmuotoisesta pahoinpitelystä on aiheuttanut ongelmia ja epäselvyyksiä. Lievän ja perusmuotoisen pahoinpitelyn rajanvedon epämääräisyydestä johtuu, että perusmuotoiset pahoinpitelyt ovat voineet erheellisesti saada asianomistajarikoksen luonteen, mikä vaikuttaa rikoksen tutkimiseen. Esitutkintalain (805/2011, ETL) 3:4.1:n mukaan asianomistajarikoksissa esitutkinta toimitetaan ainoastaan, mikäli asianomistaja ilmoittaa vaativansa rikokseen syyllistyneelle rangaistusta. Niinpä poliisin on tehtävä päätös rikoksen luonteesta ja pahoinpitelyn vakavuuden tasosta jo ennen esitutkinnan aloittamista. Näin ollen poliisit joutuvat tekemään näitä päätöksiä vähäisin ja puutteellisin tiedoin. Päätöksellä on merkittävä vaikutus, sillä rajanveto vaikuttaa siihen, onko kyse asianomistajarikoksesta vai virallisen syytteen alaisesta rikoksesta. Tämä valinta vaikuttaa taas siihen, miten tapauksen tutkinta etenee vai eteneekö se. Jos kyse on virallisen syytteen alaisesta rikoksesta tai asianomistajarikoksesta, josta asianomistaja on esittänyt syyttämispyyntöä, tapaus etenee esitutkinnan kautta syyteharkintaa varten syyttäjälle.¹²² Syyttäjän tekemällä syyteharkinnalla on merkitystä siihen, eteneekö tapaus viimeiseen vaiheeseen, eli tuomioistuinkäsittelyyn. Jos kyse on taas asianomistajarikoksesta, josta asianomistaja ei vaadi epäillyn rankaisemista tai syytteen nostamista, asia jätetään sillensä, eikä poliisi saa siten toimittaa esitutkintaa.¹²³

Rikoslainsäädännön uudelleenarviointiin ja edellä mainittujen ongelmakohtien korjaamiseen johti muun muassa valtioneuvoston vuonna 2006 hyväksymä periaatepäätös kansallisen väkivallan vähentämishjelmasta vuosille 2007–2008. Periaatepäätöksen suosituksena oli selvittää, miten lainsäädäntö voisi paremmin tunnistaa ja tunnustaa läheiseen kohdistuvan väkivallan toistuvuuden ja alistavuuden.¹²⁴ Uudelleenarviointia kohti johti myös YK:n

¹²¹ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 199.

¹²² Asianomistajan pyyntöä tutkia rikos ei ole pidetty riittävänä syytteen nostamiselle (Ks. KKO 1994:60). Sen sijaan poliisikuulustelussa esitetty rangaistusvaatimus on katsottu riittäväksi (Ks. KKO 1989:31)

¹²³ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 199.

¹²⁴ OM 2005:2, s. 74.

taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia käsittelevä komitea, joka kiinnitti huomiota vuonna 2007 siihen, että Suomen lainsäädännöstä puuttuvat perheväkivaltaa koskevat säännökset. Komitea kehottikin Suomea tekemään muutoksia edellä mainitun puutteen korjaamiseksi.¹²⁵

3.2 Vuoden 2011 lakimuutoksen tavoitteet ja ratkaisuvaihtoehdot

3.2.1 Oikeusministeriön työryhmämietintö 2009:11

Edellisessä luvussa käsitellyt ongelmakohdat alkoivat löytää ratkaisujaan, kun oikeusministeriö asetti vuonna 2008 työryhmän pohtimaan parisuhde- ja työpaikkaväkivaltaan sovellettavia pahoinpitelysäännöksiä. Tarkoituksena oli ensinnäkin suunnitella, miten parisuhteessa tehtyjen pahoinpitelyiden toistuvuus voitaisiin ottaa rikosoikeudellisessa järjestelmässä nykyistä paremmin rangaistuksen mittaamisessa huomioon rikoslain kokonaisuudistuksessa omaksuttuja peruseriaatteita kunnioittaen. Toisena tarkoituksena oli selvittää, mitä vaikutuksia parisuhteessa tehtyjen lievien pahoinpitelyjen saattamisella virallisen syytteen alaisiksi olisi ja tulisiko näin tehdä. Työryhmän tarkoituksena oli myös selvittää, tulisiko työtehtävien hoitoon liittyvät lievät pahoinpitelyt saattaa virallisen syytteen alaisiksi ja mitä vaikutuksia tällä muutoksella olisi. Tutkielman aiheen takia tarkastelun kohteena on vain toisena mainittu tarkoitus, eli parisuhteessa tehtyjen lievien pahoinpitelyjen saattaminen virallisen syytteen alaiseksi. Tästä syystä muut kohdat jäävät huomiotta.

Oikeusministeriön työryhmä laati vuonna 2009 mietinnön pahoinpitelyrikoksista läheissuhteissa ja työpaikalla (jäljempänä tässä luvussa ”mietintö”). Mietinnössä ehdotuksena oli, että lievää pahoinpitelyä koskevaan rikoslain 21 luvun 7 §:ään lisättäisiin uusi 2 momentti, jonka mukaan ”lievänä pahoinpitelynä ei pidettäisi tekoa, joka kohdistuu alle 18-vuotiaaseen henkilöön, joka on tekijästä erityisen riippuvaisessa asemassa tai henkilöön, joka on tai on ollut tekijään läheisessä suhteessa, ja jolla on tekijän aikaisemman toiminnan vuoksi rikoksen tapahtuessa perusteltu syy kokea ruumiilliseen koskemattomuuteensa kohdistuvaa uhkaa tai turvattomuutta, ellei rikos tästä seikasta huolimatta ole kokonaisuutena arvostellen vähäinen”.¹²⁶

¹²⁵ Ks. OM 2009:11, s. 15.

¹²⁶ OM 2009:11, s. 42.

Mietinnössä ehdotettu muutos olisi tarkoittanut sitä, että lievät pahoinpitelyt, jotka olisivat täyttäneet ehdotetun 2 momentin edellytykset, olisivat siirtyneet virallisen syytteen alaisiksi rikoksiksi. Sen sijaan ne teot, jotka eivät olisi täyttäneet näitä uusia edellytyksiä, olisivat pysyneet asianomistajarikoksina. Läheissuhteissa tehdyt lievät pahoinpitelyt olisi siis ohjattu perustunnusmerkistön mukaiseksi pahoinpitelyksi, kun uuden momentin edellytykset täyttyvät. Pahoinpitelyn muotoa olisi arvioitu edelleen kokonaisarvostelulla ja teolta olisi edellytetty tavanomaista suurempaa moitittavuutta¹²⁷.

Mietinnössä ehdotetun, sittemmin toteuttamatta jääneen, uuden momentin soveltaminen olisi edellyttänyt läheisen suhteen lisäksi, että uhrilla tulisi läheisen henkilön aikaisemman toiminnan vuoksi olla perusteltu syy kokea ruumiilliseen koskemattomuuteensa kohdistuvaa uhkaa tai turvattomuutta. Kokemus olisi arvioitu objektiivisesti, eikä subjektiivinen kokemus yksinään olisi ollut riittävä. Läheisen aikaisempi toiminta olisi voinut olla uhkailua tai suoranaista väkivaltaa.¹²⁸

Mietinnössä määriteltiin läheinen suhde tavalla, joka sittemmin päättyi lakitekstiin. Määritelmän mukaan läheinen suhde voi ensinnäkin perustua sukulaissuhteelle. Soveltamisalaan kuuluvat siis lapset, vanhemmat ja isovanhemmat sekä sisarusuhteet. Kuitenkin, jos teko kohdistuu alle 18-vuotiaaseen lapseen, momentin 2 kohta syrjäytyisi ja 1 kohdan erityissäännös tulisi sovellettavaksi. Tämä tarkoittaa sitä, että alle 18-vuotiaan lapsen kohdalla edellytetään uhrin erityisen riippuvaista asemaa tekijästä, kun taas tekijän aikaisemman toiminnan edellytystä ei vaadita. Läheiseen suhteeseen kaukaisempien sukulaissuhteiden kohdalla vaaditaan jo erityisiä perusteita. Toiseksi läheinen suhde voi myös perustua avio- tai avoliittoon taikka rekisteröityyn parisuhteeseen. Soveltamisalaan voivat kuulua myös erillään asuvat seurustelukumppanit. Myös entiset seurustelukumppanit voivat kuulua ehdotetun säännöksen soveltamisalaan. Läheisistä suhteista ei voida antaa täysin tyhjentävää luetteloa¹²⁹. Mietinnössä kuitenkin todettiin, ettei tavanomaisia ystävyys- ja kaverisuhteita katsota säännöksen soveltamisalaan kuuluviksi.¹³⁰

Mietinnössä ehdotetut muutokset eivät olisi laajentaneet tai muuttaneet pahoinpitelysäännösten rangaistavuuden alaa. Sen sijaan muutokset olisivat korostaneet lievien pahoinpitelyjen

¹²⁷ OM 2009:11, s. 43.

¹²⁸ OM 2009:11, s. 56.

¹²⁹ HE 6/1997 vp, s. 44.

¹³⁰ OM 2009:11, s. 55.

moitittavuutta läheissuhteissa ja siten tehneet rangaistuksista ankarampia.¹³¹ Muutoksen yhtenä ajatuksena oli, että rikoksen uusimiskierre olisi helpompi katkaista, kun läheissuhteessa tehty lievä pahoinpitely muutettaisiin virallisen syytteen alaiseksi rikokseksi. Tällainen pahoinpitely kun on yleensä toistuvaa ja piilossa tapahtuvaa. Uhri on myös yleensä asemassa, jossa syytepyynnön tekeminen on haastavaa. Näin muutos olisi parantanut uhrin asemaa.¹³²

Mietinnössä lisäksi oletettiin, etteivät muutokset vaikuttaisi suuresti tuomittavien tekojen rangaistuslajin valintaan. Kuitenkin läheissuhteissa tehdyistä pahoinpitelyistä oli mietinnön mukaan odotettavissa jonkin verran suurempia sakkorangaistuksia.¹³³

Työryhmämietintö lähetettiin lausuntokierrokselle 59 taholle ja lausuntoja saapui 49 kappaletta. Lausunnonantajista 48 kannatti ehdotettuja muutoksia, eli vain yksi oli muutoksia vastaan. Kuitenkin moni lausunnonantajista piti muutoksia liian laveina ja tulkinnanvaraisina sekä riittämättöminä.¹³⁴ Muun muassa Joensuun ja Helsingin käräjäoikeudet katsoivat lausunnoissaan, että ehdotetussa lainkohdassa ei määritellä suhteen läheisyyttä riittävästi. Myös lainkohdan peruste, joka edellyttää uhrilta perusteltua syytä kokea ruumiilliseen koskemattomuuteensa kohdistuvaa uhkaa ja turvattomuutta, oli liian avoin.¹³⁵

Lausunnon antanut Jyväskylän käräjäoikeus katsoi, että Ruotsin mallin mukainen rauhanloukkaussäännös voisi olla parempi ja helpompi vaihtoehto läheissuhteissa tehtyjä pahoinpitelyitä silmällä pitäen myös Suomessa. Käräjäoikeus kuitenkin totesi saman kuin mietinnössä on todettu, eli sen, että tällainen säännös olisi rikosoikeudellemme vieras.¹³⁶

Valtakunnansyyttäjänvirasto katsoi lausunnossaan, että tavoitteet ja keskeiset ehdotukset olivat perusteltuja, mutta ne bis in idem -periaate vaikeutti ehdotetun rikosentekijän aiemman toiminnan huomioimista. Ne bis in idem -periaatteen mukaan samasta teosta ei nimittäin saa syyttää ja tuomita kahteen kertaan. Mikäli tekijän aikaisemmin tuomittu teko olisi huomioitu raskauttavana seikkana lievissä pahoinpitelyissä, teko olisi tullut toistamiseen huomioiduksi tuomioistuimessa. Valtakunnansyyttäjänvirasto ehdottikin, että läheissuhteessa toteutettu lieväkin pahoinpitelyrikos olisi jo itsessään ollut peruste pitää tekoa perusmuotoisena pahoinpitelyrikoksena. Tällöin ne bis in idem -periaate ei olisi tullut loukatuksi.

¹³¹ OM 2009:11, s. 45.

¹³² Ks. OM 2009:11, s. 21, 39.

¹³³ OM 2009:11, s. 46.

¹³⁴ Lausunnoista on julkaistu kooste: Pahoinpitelyrikos läheissuhteissa ja työpaikoilla. Mietintöjä ja lausuntoja 2010:10. Oikeusministeriö.

¹³⁵ OM 2010:10, s. 14, 17.

¹³⁶ OM 2010:10, s. 15.

Valtakunnansyyttäjäviraston mielestä lakimuutos oli omiaan lisäämään syyttäjien työmäärää huomattavasti.¹³⁷

Olen myös itse sitä mieltä, että ehdotettu edellytys rikoksentekijän aikaisemman toiminnan huomioon ottamisesta on ongelmallinen. Edellä mainitun *ne bis in idem* -periaatteen lisäksi säännöksen monimutkaisuus olisi tullut aiheuttamaan ongelmia, sillä sen arvioiminen, millainen teko tai millaiset teot oikeuttavat kokemaan ruumiillisen koskemattomuuden uhkaa, ei ole yksiselitteistä. Ihmissuhteet ovat yksityisiä ja tilanteet ovat erilaisia, jolloin selkeän linjauksen vetäminen ja asian todistaminen sekä arvioiminen tulisivat olemaan haastavia. Lisäksi uuden säännöksen tekemän erottelun voitaisiin nähdä vähättelevän ensi kertaa lievää pahoinpitelyä läheissuhteessa kokevaa uhria. Mielestäni tällainen jaottelu läheissuhteessa tehtyyn lieväan pahoinpitelyyn on muutenkin tarpeetonta ja epäselvää. On parempi siirtää läheissuhteessa tehty lievä pahoinpitely kaikkine muotoineen virallisen syytteen alaisuuteen tai jopa katsoa läheissuhteessa tehdyt lievät pahoinpitelyt kokonaan perusmuotoiseksi pahoinpitelyksi ja poistaa läheissuhteessa tehty lievä pahoinpitely laista.

3.2.2 HE 78/2010 vp

Eduskunnalle kesällä 2010 annetussa hallituksen esityksessä (HE 78/2010 vp, jäljempänä tässä luvussa ”esitys”) päädyttiin oikeusministeriön työryhmämietinnöstä poikkeavaan ratkaisuun. Sen sijaan, että läheisessä suhteessa tehdyt lievät pahoinpitelyt olisi ohjattu perustunnusmerkistön mukaiseksi pahoinpitelyksi, läheisessä suhteessa tehdystä lievästä pahoinpitelystä tehtiin virallisen syytteen alainen rikos. Läheisen määritelmä kuitenkin pysyi samana kuin työryhmämietinnössä.

Kuten aikaisemmin mainitsin, mielestäni esityksessä toteutettu vaihtoehto on oikeusministeriön työryhmämietinnössä ehdotettua säännöstä parempi. Esityksen toteutus läheissuhteessa tehdyn lievän pahoinpitelyn siirtämisestä kokonaan virallisen syytteen alaiseksi rikokseksi on yksinkertainen ja selkeä. Säännös ei sisällä mitään monimutkaisia tai yksityiskohtaisia edellytyksiä, vaan kaikkia läheisessä suhteessa tehtyjä lieviä pahoinpitelyitä kohdellaan samalla tavalla.

¹³⁷ OM 2010:10, s. 24–25.

Esityksessä vuoden 2011 lakimuutoksen tavoitteeksi mainitaan rikosentekijän läheiseen ihmiseen kohdistaman lievän väkivallan erityispiirteiden huomioiminen. Vaikka läheissuhteessa tehtyjä pahoinpitelyitä on erilaisia ja sitä tapahtuu erilaisissa tilanteissa, yhteisenä asiana niissä on usein uhrin haavoittuvuus ja riippuvuus tekijää kohtaan. Myös pahoinpitelyiden toistuvuus sekä uhrin kontrollointi ja alistaminen liittyvät vahvasti lähisuhdeväkivaltaan. Näillä tekijöillä on merkittävä vaikutus siihen, vaatiiko uhri rangaistusta pahoinpitelijälleen. Niinpä pahoinpitelijän painostuksen mahdollisuus uhrin päätöksentekoon on minimoitava.¹³⁸

Lisäksi esityksessä mainittiin, että aiemmat muutokset, jotka olivat koskeneet yksityisellä paikalla tehtyä perusmuotoista pahoinpitelyä ja vakaan tahdon säännöksen poistamista, eivät olleet riittäviä, sillä lähisuhdeväkivallasta huomattava osa koostui lievista pahoinpitelyistä. Myös lievän ja perusmuotoisen pahoinpitelyn välisen rajanvedon ongelmallisuuden nähtiin puoltavan syyteoikeuden muutosta. Syyteoikeuden muutoksen katsottiin myös mahdollisesti auttavan uusiutumiskiirteen katkaisemisessa, mikä parantaisi osaltaan uhrin asemaa.¹³⁹

Esityksessä harkittiin ongelman mahdollisena ratkaisuna edellä mainittujen lisäksi läheisen henkilön pahoinpitelyä koskevaa itsenäistä kriminalisointia. Myös pahoinpitelyä koskevien säännösten muuttamista läheissuhteessa tehtyjä pahoinpitelyitä huomioon ottavamaksi harkittiin. Rikoslain kontekstiin istuva ratkaisu olisi ollut se, että voimassa olevien pahoinpitelysäännösten tunnusmerkistöissä olisi otettu huomioon toistuvien lievien pahoinpitelyiden erityinen moitittavuus.¹⁴⁰ Vaihtoehtona harkittavaksi nousi myös se, että teon toistaminen olisi edellytyksenä rikoksen ankarammin rangaistavan tunnusmerkistön soveltamiseen, mutta tämä osoittautui liian vieraaksi Suomen rikosoikeusjärjestelmälle.¹⁴¹

Yhtenä vaihtoehtona lähisuhdeväkivallan huomioimiselle lainsäädännössä oli matkia Ruotsin törkeää rauhanloukkaussäännöstä (BrB 4:4a.1).

BrB 4:4a.1: *Den som begår brottsliga gärningar enligt 3 eller 4 kap., 5 kap.1 eller 2 §, 6 eller 12 kap. eller enligt 24 § lagen (1988:688) om kontaktförbud mot en närstående eller tidigare närstående person, döms, om var och en av gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet och gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla, för grov fridskränkning till fängelse i lägst ett och högst sex år.*

¹³⁸ HE 78/2010 vp, s. 14.

¹³⁹ HE 78/2010 vp, s. 19.

¹⁴⁰ Tapa olisi ollut tuttu, koska osassa rikoslain tunnusmerkistöissä on käytetty yhtenä ankaroittamisperusteena sitä, että teko kohdistuu tiettyyn henkilöryhmään. Kuitenkin ankaroittamisperusteen käyttäminen lievän ja perustekomuotoisen tekemuodon välillä olisi ollut uusi, sillä rikoslaisissa ankaroittamisperustetta on käytetty vain perusmuotoisen ja törkeän tekemuodon rajanvedossa.

¹⁴¹ HE 78/2010 vp, s. 15.

Törkeän rauhanloukkaussäännöksen alkuperäisenä tarkoituksena oli huomioida lähisuuhdeväkivallan toistuvuus, jatkuvuus ja että se sisältää pahoinpitelyn lisäksi muita lievempiä rikoksia ja muuta asiatonta käytöstä, kuten kontrollointia. Kuitenkin pian lain voimaan tulon jälkeen törkeän rauhanloukkausrikoksen tunnusmerkistöä muutettiin niin, että se sisältää vain sellaisia tekoja, jotka ovat rikoksia myös yksittäisinä tekoina. Törkeä rauhanloukkaussäännös osoittautui kuitenkin niin erikoislaatuiseksi,¹⁴² että se ei sopinut suomalaisen rikosoikeudelliseen järjestelmään ja rikoslain peruseriaatteisiin.¹⁴³

3.3 Lakimuutos

Laki rikoslain 21 luvun 16 §:n muuttamisesta (1082/2010) tuli voimaan 1. tammikuuta 2011. Laki muutti läheissuhteessa tehdyn lievän pahoinpitelyn asianomistajarikoksesta virallisen syytteen alaiseksi rikokseksi.

Vanha rikoslain 21 luvun 16 § (vuodelta 1995):

Virallinen syyttäjä ei saa nostaa syytettä lievästä pahoinpitelystä, joka on kohdistunut viisitoista vuotta täyttäneeseen henkilöön, eikä vammantuottamuksesta, ellei asianomistaja ilmoita rikosta syytteeseen pantavaksi.

Uusi rikoslain 21 luvun 16 §:

Syyttäjä saa nostaa syytteen lievästä pahoinpitelystä vain, jos asianomistaja ilmoittaa rikoksen syytteeseen pantavaksi taikka teko on kohdistunut:

- 1) kahdeksatoista vuotta nuorempaan henkilöön;*
- 2) tekijän aviopuolisoon tai entiseen aviopuolisoon, sisarukseen tai sukulaiseen suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa taikka henkilöön, joka asuu tai on asunut tekijän kanssa yhteistaloudessa tai on ollut muuten näihin rinnastettavan henkilökohtaisen suhteen takia hänelle läheinen; taikka*
- 3) henkilöön hänen työtehtäviensä vuoksi eikä rikoksentehtäjä kuulu työpaikan henkilöstöön.*

Syyttäjä saa nostaa syytteen vammantuottamuksesta vain, jos asianomistaja ilmoittaa rikoksen syytteeseen pantavaksi.

Lain esitöiden mukaan tarkoituksena oli, että uudessa pykälässä läheiset määriteltäisiin mahdollisimman tarkkarajaisesti.¹⁴⁴ Mielestäni näin tapahtui, sillä läheissuhteen käsite on määritelty pykälässä hyvin tyhjentävästi. Vaikka käsite on todella laaja ja sisältää muun muassa päättyneet parisuhteet, ei se jätä paljoakaan tulkinnan varaa. Lain esitöissä on vielä tarkennettu läheisten määritelmää, sillä esitöistä ilmenee, että sisarusuhdetta kaukaisempien sukulaisten suhteen läheisyydestä vaaditaan erityisiä perusteita suhteen laadusta.¹⁴⁵

¹⁴² Erikoislaatuisuus johtui siitä, että säännöksessä useat yksittäiset ja eri aikoina tehdyt teot voidaan arvioida yhdeksi törkeäksi rauhanloukkausrikokseksi (HE 78/2010 vp, s. 15).

¹⁴³ HE 78/2010 vp, s. 15.

¹⁴⁴ HE 78/2010 vp, s. 16.

¹⁴⁵ HE 78/2010 vp, s. 25.

Tutkielmani kannalta merkityksellinen on uusi rikoslain 21 luvun 16 §:n 1 momentin 2 kohta, eli läheinen suhde. Lakimuutos merkitsi muun muassa sitä, että läheissuhteessa tehty lievä pahoinpitely on käsiteltävä asianomistajan vastustamisesta huolimatta. Kotihälytystilanteissa esitutkinta on toimitettava ja asia vietävä eteenpäin, jos epäily läheissuhteesta on käsillä. Niinpä lakimuutos on omiaan lisäämään poliisien työtä.¹⁴⁶ Muutoksen on katsottu edellyttäneen poliisien koulutusta, jotta he osaisivat tutkia tapahtumat tarpeeksi laajasti ja saisivat kerättyä tarpeellisen näytön. Sen sijaan lain esitöissä muutoksen ei katsottu aiheuttavan muutoksia syyttäjien ja tuomioistuinten työhön, muuten kuin lisäten tutkittavaksi tulevien tapausten määrää.¹⁴⁷

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

4.1 Tutkimusaineisto ja sen analyysi

Tutkimuksen aineistona on käytetty oikeuskirjallisuutta, lakien esitöitä sekä tekemäni haastattelututkimuksen tuottamia tietoja. Myös oikeuskäytäntöä ja erilaisia tilastoja on käytetty tukemaan asiasisältöä. Vuoden 2011 lakimuutoksen tavoitteet ovat pääosin peräisin lain esitöistä. Tavoitteet ovat luettavissa esitöistä melko selvästi, eikä lakimuutoksen tavoitteista oletaten epäselvyyttä. Tästä huolimatta ihmisillä voi olla erilaisia käsityksiä tavoitteiden tärkeysjärjestyksestä. Sen sijaan tavoitteiden toteutumista ei luonnollisestikaan voi selvittää laista tai sen esitöistä, vaan sitä on pyritty selvittämään oikeuskirjallisuuden ja haastattelututkimuksen avulla. Tilastot ovat toimineet ikään kuin tutkimustulosten tukena.

4.2 Haastattelututkimus

4.2.1 Haastattelukysymykset ja haastattelut

Tutkielmaa varten tehtiin anonyymeja haastatteluja läheissuhteisiin perehtyneille syyttäjille. Haastattelututkimuksen tarkoituksena oli kerätä tietoa syyttäjien ajatuksista ja näkemyksistä koskien lakimuutosta, ennen kaikkea sen toimivuutta ja tarpeellisuutta. Sillä on pyritty

¹⁴⁶ HE 78/2010 vp, s. 16–17.

¹⁴⁷ HE 78/2010 vp, s. 21.

selvittämään, onko lakimuutos ollut syyttäjien mielestä riittävä tavoitteiden toteutumisen kannalta, vai tarvittaisiinko lainsäädäntöön tai yhteiskuntaamme edelleen muutoksia.

Haastateltaviksi valikoitui läheissuhteisiin perehtyneitä syyttäjiä, joilla on käytännön tietoa aiheesta. Tähän haastateltavien ryhmään päädyttiin siitä syystä, että ajattelin heillä olevan laajimmin tietoa sekä syyteoikeudesta, rikosprosessista että lähisuhdeväkivallasta. Syyttäjien näkemysten keräämisen lisäksi haastattelututkimuksen tarkoituksena on ollut kasvattaa omaa tietämystä asiasta ja löytää uusia näkökulmia.

Haastateltavia syyttäjiä kerääntyi kymmenen. Syyttäjistä yhdeksän on aluesyyttäjiä ja yksi erikoissyyttäjä, ja he ovat Itä-Suomen ja Etelä-Suomen syyttäjäalueilta. Haastateltavat ovat työskennelleet syyttäjinä 4–35 vuotta. Puolet haastateltavista on työskennellyt syyttäjänä jo ennen lakimuutosta, kun taas puolet heistä ovat aloittaneet vasta lakimuutoksen jälkeen. Tästä huolimatta jokaisella oli hyvä käsitys lakimuutoksesta ja sen merkityksestä. Vaikeuksia aiheutti ainoastaan kysymys lakimuutoksen vaikutuksista syyttäjien työhön, mihin luonnollisestikin on hankala vastata, jos ei ole työskennellyt syyttäjänä muutoksen aikana. Näin ollen tähän on vastattu vain viiden syyttäjän toimesta. Jokainen haastateltavista on hoitanut lähisuhdeväkivaltaan liittyviä rikoksia uransa aikana paljon. Osa hoitaa nykyään harvemmin, osa edelleen viikoittain.

Haastateltavien määrä oli tarpeeksi kattava haastattelututkimuksen tarkoitukseen nähden. Haastateltavien näkemykset olivat keskenään samankaltaisia ja heidän mielipiteensä tukivat toisiansa. Vaikka haastattelututkimus ei ollut kovin laaja, sain mielestäni hyvän kuvan siitä, minkälaisia ongelmia ja onnistumisia vuoden 2011 lakimuutokseen liittyy ja miten sen tavoitteet ovat käytännössä toteutuneet. Vaikka tekemäni haastattelututkimuksen perusteella ei voida laatia kattavia tilastoja, on haastatteluiden avulla pystytty tunnistamaan lakimuutokseen liittyvät ongelmakohdat. Siitä huolimatta, että haastateltavien määrä on suhteellisen pieni verrattuna koko Suomen syyttäjien määrään, voi mielestäni haastatteluiden perusteella tehdä myös jonkinlaisen yleistyksen siitä, mitä mieltä syyttäjät ainakin Etelä- ja Itä-Suomessa ovat lakimuutoksesta.

Haastateltavat saivat itse päättää, vastaavatko he haastattelukysymyksiin sähköpostitse vai tehdäänkö haastattelu suullisesti. Neljä haastateltavista valitsi lähettää vastaukset sähköpostilla, kun taas loput kuusi haastattelua tehtiin suullisesti joko etäyhteydellä tai kasvotusten. Haastateltaville lähetettiin etukäteen haastattelukysymykset, joihin he saivat tutustua rauhassa.

Suulliset haastattelut eivät haastattelukysymyksistä huolimatta edenneet tiukan kysymys-vastaus-rakenteen mukaisesti, vaan tarkoituksena oli saada aikaan keskustelua aiheesta. Haastattelukysymysten pohjana toimivat lain esitöistä ja oikeuskirjallisuudesta saadut tutkimustiedot. Kysymykset koskivat lakimuutoksen vaikutuksia ja tavoitteiden toteutumista. Lisäksi kysyttiin syyttäjien mielipidettä asianomistajan kokonaiskieltäytymisoikeuden vaikutuksesta lakimuutoksen tavoitteiden toteutumiselle.

4.2.2 Aineiston analyysi ja menetelmät

Haastatteluaineiston analyysimenetelmänä käytettiin sisällönanalyysiä. Haastattelujen jälkeen suullisesti saatu aineisto litteroitiin, minkä jälkeen aloitettiin aineistoon perehtyminen. Tämän jälkeen aineistoa luokiteltiin ja siitä tehtiin havaintoja perehtyen samankaltaisuuksiin ja eroavaisuuksiin. Lopuksi aineisto abstrahoitettiin, eli siitä muodostettiin yleiskäsitys yksinkertaistamalla ja yleistämällä.¹⁴⁸

Pohdinta alkoi sisällönanalyysin jälkeen, painottuen erityisesti lain esitöiden ja haastatteluaineiston hyödyntämiseen. Käsitän sisällönanalyysin samoin kuin Martti Grönfors on sen kuvaillut. Hänen mukaansa sisällönanalyysi tuottaa raaka-aineet teoreettiseen pohdintaan, mutta pohdinta tapahtuu ”tutkijan järjellisen ajattelun keinoin”.¹⁴⁹ Niinpä haastattelututkimuksen tulokset eivät antaneet tutkielmaan valmiita vastauksia, vaan vastaukset muodostuivat pohdinnan avulla.

5 POHDINTAA VUODEN 2011 LAKIMUUTOKSEN TAVOITTEISTA JA VAIKUTUKSISTA

5.1 Tavoitteiden saavuttaminen vuosina 2011–2016

Läheissuhteessa tehdyn lievän pahoinpitelyn syyteoikeuden muutoksesta on tätä kirjoitettaessa kulunut jo melkein 14 vuotta ja tässä ajassa on ehtinyt tapahtua paljon. Lakimuutoksen vaikutukset ovat näkyneet sen verran pitkään, että niistä pystytään jo tekemään johtopäätöksiä. Myös lainsäädäntö on muuttunut syyteoikeuden muutoksen jälkeen, millä voi olla vaikutusta

¹⁴⁸ Tuomi – Sarajärvi 2018, s. 105–121.

¹⁴⁹ Grönfors 1985, s. 160–161.

vuoden 2011 lakimuutoksen tavoitteiden saavuttamiseen. Tästä syystä nyt on jo oikea aika selvittää, ovatko lakimuutoksen tavoitteet toteutuneet vai vaaditaanko lisätoimia.

Tässä luvussa lakimuutoksen tavoitteiden toteutumista ja vaikutuksia pohditaan vain rajoitetulta ajalta, eli vuosien 2011–2016 perusteella. Tarkoituksena on siis pohtia, mitä vuoden 2011 lakimuutoksesta on välittömästi seurannut. Koska vuonna 2016 voimaantullut uudistus on jälleen muuttanut tilannetta, näen tarpeelliseksi jakaa tarkasteltavan ajanjakson aikaan ennen ja jälkeen vuoden 2016 uudistuksen. Näin saamme paremman käsityksen siitä, mitä vaikutuksia vuoden 2011 muutoksella on ollut sellaisena voimaan tultuaan ja onko muutos ollut toimiva siihen hetkeen. Lakimuutosta tehtäessähän ei voida huomioida kaikkia tulevia uudistuksia, sillä nämä eivät välttämättä ole edes näköpiirissä. Niinpä vuoden 2016 uudistus ja sen jälkeinen aika käsitellään erikseen. Tämä jälkimmäinen arviointi taas näyttää sen, onko lainsäädäntö toimiva tällaisenaan nykyään vai vieläkö vaaditaan toimia, jotta vuoden 2011 tavoitteet toteutuisivat paremmin.

Kuten edellä on todettu, oikeusministeriön työryhmämietinnön mukaan lakimuutoksen tavoitteita olivat läheissuhteissa tehtyjen lievien pahoinpitelyiden uusimiskierteen katkaiseminen ja uhrin aseman parantaminen.¹⁵⁰ Hallituksen esityksessä tavoitteiksi sen sijaan mainittiin läheiseen kohdistaman lievän väkivallan erityispiirteiden huomioiminen, mikä sisältää muun muassa tavoitteen siitä, ettei tekijä pääse vaikuttamaan uhrin päätöksentekoon. Lisäksi hallituksen esityksessäkin tavoitteiksi on mainittu uusiutumiskierteen katkaiseminen ja siten uhrin aseman parantaminen.

Lähes jokainen haastattelemani syyttäjä mainitsi lakimuutoksen ensisijaisena tavoitteena sen, että läheissuhteissa tehdyissä lievissä pahoinpitelyissä vastuu syytteen nostamisesta siirrettäisiin asianomistajalta viranomaisille, eikä syytteen nostaminen olisi näin enää asianomistajan tahdon varassa. Samalla mainittiin myös se, että lakimuutoksella varmistetaan, ettei asianomistajan tahtoon voitaisi enää epäasiallisesti vaikuttaa. Toisena tavoitteena lähes jokainen haastateltava mainitsi sen näkyväksi tekemisen, että lähisuhdeväkivalta ei ole enää yksityisasia, vaan on yhteiskunnan velvollisuus puuttua siihen. Tämä esitettiin eräänlaisena uutena kannanottona yhteiskunnan suunnalta. Lakimuutos osoitti muutoinkin yhteiskunnan ankarampaa suhtautumista lähisuhdeväkivaltaa kohtaan.

¹⁵⁰ OM 2009:11, s. 45.

Haastatteleman syyttäjät katsoivat, että lakimuutoksen tavoite vastuun siirtämisestä asianomistajalta viranomaiselle on toteutunut. Läheissuhteessa tehdyn lievän pahoinpitelyn muututtua virallisen syytteen alaiseksi, ei uhri voi enää vaikuttaa asian etenemiseen ja syytteen nostamiseen, vaan yhteiskunta ottaa tästä vastuun. Tällä perusteella tavoite vastuun siirtämisestä asianomistajalta viranomaiselle toteutui suoraan lain muutoksella, eikä tämä käsitykseni mukaan sen vuoksi vaadi sen enempää tutkimista. Tämän seurauksena tekijällä ei ole myöskään ainakaan tältä osin ole syytä painostaa asianomistajaa asian ilmitulon jälkeen, sillä asianomistaja ei voi edes halutessaan vaikuttaa siihen, etenekö asia esitutkintaan ja mahdollisesti syytteen nostamiseen. Näin ollen tekijällä ei myöskään ole tarvetta kostaa asianomistajalle mahdollista tuomiota. Niinpä lakimuutoksella on onnistuttu keventämään uhrin taakkaa ja näin parantamaan uhrin asemaa.

On kuitenkin huomautettava, ettei vuoden 2011 lakimuutos ole ratkaissut kaikkea. Tekijällä on nimittäin edelleen mahdollisuus vaikuttaa siihen, puhuuko asianomistaja asiasta esitutkinnassa vai ei, ja tällä voi olla vaikutusta siihen, nostetaanko syytettä. Syytettä ei nimittäin nosteta ilman riittävää näyttöä (ROL 1:6.1). Vaikka asianomistaja haluaisi kertoa asiasta, ei hän välttämättä uskalla lausua asiasta lainkaan mahdollisen painostuksen alaisena. Niinpä lakimuutos ei ole poistanut kokonaan painostuksen mahdollisuutta, mutta sillä on onnistuttu vähentämään sen vaikutuksia.

Vielä on mainittava, että ero asianomistajarikosten ja yleisen syytteen alaisten rikosten välillä kapenee tekemättömien rikosilmoitusten takia.¹⁵¹ Tällä viitataan siihen, että rikoksen käsittely ei etene, jos rikosilmoitusta ei tehdä, ja fakta on, että esimerkiksi läheissuhteessa tehdystä pahoinpitelystä ei aina ilmoiteta poliisille. Läheissuhteessa tehdyt pahoinpitelyt tapahtuvat lähes aina suljettujen ovien sisällä, mikä tarkoittaa, ettei tapaukselle ole ulkopuolisia silminnäkijöitä. Niinpä rikosilmoituksen tekeminen on yleensä uhrin tai muun perheenjäsenen vastuulla. Jos uhri, eikä kukaan muukaan ilmoita rikoksesta, ei poliisi saa tietoa tästä eikä asia siten voi edetä. Vaikka kyse siis on nykyään virallisen syytteen alaisesta rikoksesta, ollaan edelleen siinä pisteessä, että asian eteneminen rikostutkintaan ja syytteen nostamiseen on jossain määrin uhrin päätettävissä.

Haastattelututkimuksessa nousi esiin se, että lakimuutos on ollut omiaan parantamaan läheissuhteessa tehdyn lievän pahoinpitelyn uhrin asemaa ainakin rikosoikeudellisen vastuun

¹⁵¹ Aula 2010, s. 61–62.

toteutumisen osalta. Syyttäjät painottivat uhrin aseman parantamista nimenomaan rikosoikeudellisen vastuun toteutumisen osalta, koska sillä on merkitystä, miltä kannalta uhrin aseman parantamista mieltii. Vaikka katsoisimme tutkielman perusteella lakimuutoksen tavoitteet toteutuneiksi ja näin ollen uhrin aseman paremmaksi, uhri voi olla itse asiasta täysin eri mieltä. Tästä syystä on hyvä tarkentaa, että puhumme uhrin asemasta vain rikosoikeudellisen vastuun toteutumista silmällä pitäen, emme uhrin henkilökohtaisista kokemuksista.

Yksi haastatelluista syyttäjistä antoi hyvän esimerkkitapauksen läheissuhteen erityispiireistä ja uhrin asemasta nimenomaan uhrin omaa kokemusta silmällä pitäen. Esimerkkitapauksessa lähisuhdeväkivaltaa käsittelevässä oikeudenkäynnissä osapuolina oli aviopari. Asianomistajan asemassa ollut puoliso pyysi tuomarilta pieniä sakkoja, sillä yhteistalous ja tekijän taloudellinen tilanne johtivat siihen, että hän joutui sakot maksamaan, vaikka ne määrätäänkin tekijälle. Siten tulisikin huomioda, että lähisuhdeväkivaltatilanteissa kyse on yleensä samaan talouteen kuuluvista henkilöistä, mikä aiheuttaa hankalan tilanteen sakkorangaistusten toimivuuden osalta. Läheissuhteessa tehdystä lievistä pahoinpitelystä rangaistuksena on nimittäin aina sakkorangaistus (RL 21:7), joka kohdistuu luultavasti koko perheen talouteen, mikä kiristääkin perheen sisäisiä tunnelmia entisestään. Tällöin tekijälle tarkoitettu rangaistus voi kohdistua välillisesti, ellei jopa suoraan asianomistajaan.

Edellä annettu esimerkki herättää vaikeita kysymyksiä siitä, miten meidän rikosprosessimme toimii ja miten se saataisiin toimimaan paremmin. Selvää on, ettei se toimi tällä hetkellä lievien lähisuhdeväkivallan uhrien kannalta ainakaan täysin toivottuun tapaan. Lainsäädäntö ei siis ole ottanut lähisuhdeväkivallan erityispiirteitä tarpeeksi huomioon, etenkin lievän pahoinpitelyn osalta. Edellä mainittu esimerkki osoittaa, ettei lähisuhdeväkivaltatapauksia voi kohdella samalla tavalla kuin muita tapauksia, sillä niihin liittyy valtavasti erityisesti huomioitavia seikkoja, joita lainsäätäjät ei varmasti ole edes osannut ottaa huomioon.

Lainsäätäjän on ymmärrettävästi todella vaikea puuttua tällaiseen läheiseen suhteeseen varsinkin, kun ihmisten yksityiselämää suojaa Suomen perustuslain 10 §. Sen 1 momentin mukaan jokaisen yksityiselämä, kunnia ja kotirauha on turvattu. Näin ollen lainsäätäjän on toimissaan otettava huomioon sekä uhrin suojaaminen pahoinpitelyltä, mutta myös uhrin ja tekijän oikeus yksityiselämän suojaan. Lisäksi haasteena on se, että ihmisten eroavaisuuksien lisäksi myös perhesuhteet ja parisuhteet ovat niin monimuotoisia, ettei niiden luonteesta voida tehdä yleispäteviä johtopäätöksiä. Tämän takia lainsäätäjän on vaikea ottaa huomioon kaikki mahdolliset tilanteet. Joidenkin uhrien osalta syyteoikeuden muutos on varmasti ollut hyvä asia,

mutta osa uhreista voi kokea pakollisen rikosprosessin läpikäymisen traumaattisena ja jopa läheissuhdetta edelleen vahingoittavana asiana. Rikosprosessi voi jopa aiheuttaa uhrille enemmän ongelmia kuin se, ettei tekoa selvitettäisi ollenkaan.

Vaikka edellä käsitellyn perusteella lakimuutos ei ole osannut huomioida lähisuhdeväkivallan erityispiirteitä täysin, on tilanne kuitenkin muuttunut parempaan suuntaan lakimuutoksen seurauksena. Lakimuutos on itseasiassa näkemykseni mukaan laadittu juuri siitä näkökulmasta, että lähisuhdeväkivaltaa ei voida kohdella samoin kuin tavallista väkivaltaa. Tähän liittyy myös ajatus siitä, että läheissuhteessa tehdyn lievän pahoinpitelyn uhrin asema on lähisuhdeväkivallan erityispiirteiden takia tavallisen väkivallan uhria haavoittuvaisempi. Ennen lakimuutosta tähän ei mielestäni ollut kiinnitetty lainkaan huomiota, vaan uhreja oli kohdeltu samalla tavalla osapuolten välisen suhteen luonteesta piittaamatta. Lakimuutoksen jälkeen uhrin asema on pyritty tekemään helpommaksi ja yhteiskunta on osoittanut, että läheissuhteessa tehdyn lievänkin pahoinpitelyn uhria suojellaan, eikä tapausta vähätellä. Nyt kun läheissuhteessa tehdyn lievän pahoinpitelyn syyteoikeus kuuluu syyttäjälle, ei syytteen nostaminen ole enää asianomistajan vastuulla, eikä tekijä voi näin ollen vaikuttaa uhrin päätökseen asian etenemisestä painostamalla tätä.

Lähisuhdeväkivallan uusiutumiskiirteen katkaisemisen tavoitteen toteutumista osoittaa se, että lakimuutoksen jälkeen yhä useammat varhaisen vaiheen teot päätyvät rikosprosessiin. Syyttäjillä ja muilla viranomaisilla on huomattavasti paremmat mahdollisuudet puuttua lieviin lähisuhdeväkivaltatapauksiin. Niinpä useampi tekijä saadaan vastuuseen teostaan jo ennen, kuin tilanne jatkuu ja muuttuu vakavammaksi. Tämä voi toimia herätyksenä tekijälle. On kuitenkin muistettava, että lievästä pahoinpitelystä rangaistuksena on vain sakko, jolloin rangaistukselta mahdollisesti uupuu riittävä pelotevaikutus. Lisäksi uhri ja tekijä jatkavat harmillisen usein yhteiseloä väkivaltateon jälkeen, minkä vuoksi tekijän on helppo jatkaa jo aloittamaansa toimintaa. Näin ollen katsoisin, että uusiutumiskierrettä ei ole saatu lakimuutoksella katkaistua, mutta lakimuutoksella on voinut olla jossain määrin positiivista vaikutusta tähän.

Syyteoikeuden muutos ja teon rikosprosessiin päätyminen ei mielestäni kuitenkaan ole riittävä keino lähisuhdeväkivallan uusiutumiskiirteen katkaisemisessa. Käsitelmäni mukaan uusiutumiskiirteen katkaiseminen käytännössä edellyttäisi rangaistusseuraamuksien ohella osapuolten ohjaamista avun ja tuen piiriin. Varsinkin lievän pahoinpitelyn kohdalla jopa rangaistusseuraamusta tuloksellisempaa olisi ohjata osapuolet keskusteluavun ja erilaisten

tukipalveluiden pariin. Tekijä voitaisiin jopa pakottaa tuen ja avun pariin. Vain tällä voisi saada näkemykseni mukaan kestäviä vaikutuksia. Varsinkin lievissä pahoinpitelyissä rangaistukset ovat sen verran lieviä, etten näe niiden välttämättä vaikuttavan tekijän toimintaan. Päinvastoin tämä voi aiheuttaa enemmän kitkaa tekijän ja uhrin välillä.

Katsoisin, että vaikka lakimuutos ei mielestäni ole ollut vastaus uusiutumiskierteen katkaisemiseen, on lakimuutoksella voinut olla vaikutusta läheissuhteissa tehtyjen lievien pahoinpitelyiden yleisyyteen. Toisin sanoen lakimuutoksella on voitu nähdä olevan yleisestävä vaikutus. Yleisestävyys tarkoittaa sitä, että rangaistusuhka ennalta ehkäisee rikollisuutta. Yleisestävyys voidaan jakaa rangaistuksen pelotevaikutukseen, rangaistuksen moraalia luovaan vaikutukseen ja rangaistuksen tapaa luovaan tai ryhmänormeja vahvistavaan vaikutukseen. Rangaistuksen pelotevaikutus eli välitön yleispreventio tarkoittaa, että lain sisältämällä rangaistusuhalla on välitön vaikutus rikosta harkitsevan motivaatioon. Rangaistuksen moraalia ja tapaa luova vaikutus (eli välillinen yleispreventio) sen sijaan tarkoittaa, että henkilön lainnoudattaminen ei perustu rangaistusuhkaan vaan henkilön sisäisiin motiiveihin. Kansalaisten moraalia ja lainkuuliaisuutta vahvistaa ja ylläpitää rikosoikeusjärjestelmä.¹⁵²

Lakimuutoksella ei muutettu läheissuhteessa tehdyn lievän pahoinpitelyn rangaistuksia ankarammiksi, mutta muutoksella voidaan kuitenkin nähdä olevan jonkinlainen pelotevaikutus. Nimittäin tieto siitä, että läheissuhteessa jo lieväkin väkivalta riittää siihen, että syyttäjä voi nostaa syytteen ja tekijä saada rangaistuksen ilman uhrin myötävaikutusta, voi ennaltaehkäistä pahoinpitelyitä. Lakimuutoksen myötä kiinnijäämisriski on suurempi. Voimakkaampi pelotevaikutus vaatisi kuitenkin läheissuhteessa tehdyille lieville pahoinpitelyille ankarammat rangaistukset, sillä sakkorangaistus ei nähdäkseni riitä vaikuttamaan rikosentekijän motivaatioon.

Lakimuutoksen jälkeisenä positiivisena vaikutuksena voidaan nähdä myös se, että nykyään lähisuhdeväkivaltarikoksia ei jaotella sen vakavuuden mukaan, vaan koko lähisuhdeväkivallan kirjo saadaan rikosprosessiin asti. Lakimuutos on auttanut saattamaan yhteiskunnassa vallitsevaksi näkemyksen, jonka mukaan myös lievä pahoinpitely on vakavaa ja siihen suhtaudutaan vakavasti. Näin ollen lakimuutos on toiminut myös välillisesti yleisestävänä.

¹⁵² Lappi-Seppälä 1987, s. 196–202; Lappi-Seppälä 1995, s. 138, 141–148; Lappi-Seppälä 2000, s. 49, 56–57; von Hirsch – Bottoms – Burney – Wikström 1999, s. 5.

5.2 Muista vaikutuksista

Lakimuutoksesta ja sen vaikutuksista puhuttaessa on mainittava myös taloudelliset vaikutukset. Oikeusministeriö on työryhmämietinnössään arvioinut, mitä taloudellisia vaikutuksia läheissuhteissa tehdyn lievän pahoinpitelyn tunnusmerkistön muuttamisella olisi. Koska muutoksella pahoinpitelyitä saatetaan asianomistajarikoksista virallisen syytteen alaisiksi rikoksiksi, yhä useampi teko tulee tutkittavaksi. Näin ollen on luonnollista, että kustannukset kasvavat.

Työryhmämietinnön kustannusarvion mukaan kustannukset lisääntyisivät läheisessä suhteessa tehdyn lievän pahoinpitelyn tunnusmerkistön muutoksen seurauksena noin 8,8 miljoonaa euroa.¹⁵³

Haastattelemani syyttäjät ovat kertoneet, että läheissuhteissa tehtyjen lievien pahoinpitelyiden juttumäärä on lisääntynyt heidän pöydällään lakimuutoksen jälkeen. On kuitenkin huomautettava, että vaikka juttumäärä kasvaa ja tämän seurauksena myös kustannukset kasvavat, säästyy kustannuksia luultavasti kuitenkin muualta. Jos lakimuutos on nimittäin edes osittain onnistunut tavoitteessaan katkaista lähisuhdeväkivallan uusiutumiskiirteen, kustannuksia säästyy huomattavasti toistuvien ja vakavoituvien väkivaltajuttujen vähentymisen seurauksena.

Vaikka lakimuutos ei edellä mainitusta syystä ole välttämättä lisännyt pitkällä aikavälillä valtion kustannuksia, on juttumäärän lisääntyminen ollut ongelma syyttäjien resurssit huomioon ottaen. Yhteiskunnallisesti on keskusteltu paljon syyttäjien resurssipulasta. Kun läheissuhteissa tehdyt lievät pahoinpitelyt tulivat lakimuutoksen jälkeen poikkeuksetta syyttäjien työpöydälle, on lisääntynyt työmäärä pois heidän muilta töiltään. Tämäkin asia nousi esiin tekemissäni haastatteluissa. Voisiko jopa ajatella, että lieville pahoinpitelyille löytyisi jokin parempi menettely kuin rikosprosessi, ja rikosprosessi jätettäisiin vain vakavampia rikoksia varten? Näin säästyisi resursseja raskaalta rikosprosessilta ja muita juttuja saataisiin käsiteltyä mahdollisesti nopeammin, samalla kun lieviä pahoinpitelyitä voitaisiin käsitellä toisenlaisessa prosessissa ja mahdollisesti kevyemmin. Tällä hetkellä nimittäin myös juttujen käsittely kestää aivan liian kauan, ja myös tälle asialle olisi tehtävä jotain. Käsittelyaikojen venyminen toimii jo itsessään uusimiskiirteen katkaisemisen tavoitetta vastaan.

¹⁵³ Laskukaavasta tarkemmin OM 2009:11, s. 46–48.

Lakimuutoksella on ollut vaikutuksia myös muiden viranomaisten toimintaan. Muutos on vaikuttanut ennen kaikkea poliisien suorittamaan esitutkintaan. Ennen lakimuutosta läheissuhteissa tehtyjä lieviä pahoinpitelyitä tutkittiin harvemmin, sillä asianomistajalta ei esittänyt rangaistusvaatimusta taikka se peruutettiin. Muutoksen seurauksena kaikki tällaiset tapaukset tulisi tutkia, mikä lisää viranomaisten työtä. Lisäksi esitutkinta on suoritettava entistä tarkemmin ja laajemmin, sillä lievien pahoinpitelyiden kohdalla läheissuhteen olemassaolo on aina selvitettävä. Poliisien on myös opittava keräämään tarvittava näyttö tällaisista tapauksista.¹⁵⁴

Vuonna 2009 lieviä pahoinpitelyjä oli noin 9121, joista 4171 oli tehty yksityisellä paikalla. Näistä kaikista asianomistajan rangaistusvaatimus puuttui 3529 tapauksessa. Lisäksi asianomistaja peruutti vaatimuksensa 3423 tapauksessa.¹⁵⁵ Kuten huomaamme, lievistä pahoinpitelyistä suurin osa jäi tutkimatta asianomistajan rangaistusvaatimuksen puuttumisen/peruuttamisen johdosta. Sitä emme tiedä, kuinka moni näistä lievistä pahoinpitelyistä on läheissuhteessa tehtyjä, mutta sen tiedämme, että osuuden täytyy olla merkittävä.

Perheväkivallaksi luokiteltuja kotihälytystehtäviä oli vuonna 2008 yhteensä 18 963, joista vain 5001 tapauksessa kirjattiin rikosilmoitus. Valmisteltaessa hallituksen esitystä HE 78/2010 ja vuoden 2011 lakimuutosta arvioitiin, että muutoksen seurauksena rangaistusjärjestelmän piiriin tulisi noin 5000 uutta tapausta.¹⁵⁶

Muutama haastatelluista syyttäjäistä huomautti vielä lakimuutosta edeltävästä rajanvedon ongelmasta lievän ja perusmuotoisen pahoinpitelyn välillä. Heidän mukaansa lievien pahoinpitelyiden joukkoon päätyi ennen lakimuutosta liian usein perusmuotoisia pahoinpitelyitä. Tämä johtui luultavasti siitä, että paikalle mennyt poliisipartio sai käytännössä tehdä päätöksen siitä, millaista pahoinpitelyä pidetään lievänä. Lievän ja perusmuotoisen pahoinpitelyn rajanveto on muutenkin häilyvä. Kun tilanne on ollut ennen lakimuutosta sellainen, että läheissuhteessa tehdyn lievän pahoinpitelyn kohdalla asianomistajan syyttämispyyntö on ratkaiseva, on viranomaisilla saattanut prosessiekonomisista syistä olla kiusaus katsoa pahoinpitely liian usein lieväksi. Sama on voinut koskea myös syyttäjiä. Lisäksi poliisi on voinut haluta rajatapauksissa antaa asianomistajalle mahdollisuuden valita. Lakimuutoksen seurauksena tällainen epäselvä ja häilyvä rajanveto on jäänyt pois, mikä selkeyttää rikosprosessia.

¹⁵⁴ Mm. Kotanen– Smolej 2014.

¹⁵⁵ HE 78/2010 vp, s. 19.

¹⁵⁶ HE 78/2010 vp, s. 19.

Vaikka prosessiekonomisiin seikkoihin liittyvää epäselvää rajanvetoa koskeva ongelma on pitkälti selätetty, esiintyy tähän liittyen edelleen ongelmia poliisin toiminnassa. Poliisit eivät nimittäin ole toimineet aivan lakimuutoksen edellyttämin tavoin. Vuodesta 2011 tehdyn tutkimuksen perusteella poliisit ovat lähettäneet vain puolet heidän tutkittavikseen tulleista lievistä lähisuhdeväkivaltatapauksista syyttäjälle syyteharkintaan. Näin ollen poliisi on toiminut vain puolessa tapauksista lain velvoittamalla tavalla. Tämä johtuu siitä, että poliisi on antanut väkivallan uhrin mielipiteelle liikaa painoarvoa. Lisäksi poliisit ovat joissain tapauksissa katsoneet ilmeisesti virheellisesti nimenomaan julkisilla paikoilla tapahtuneet lähisuhdeväkivaltatilanteet asianomistajarikoksiksi. Poliisin toiminta on siis aiheuttanut sen, ettei läheissuhteessa tehdyn lievän pahoinpitelyn syyteoikeuden muutoksella ole käytännössä ainakaan vielä vuonna 2011 ollut suurta merkitystä, kun poliisi on käsitellyt tapahtumia asianomistajarikosten tavoin.¹⁵⁷ Tämä on merkittävää, sillä kuten mainittu, läheissuhde on määritelty tarkkarajaisesti uudessa pykälässä. Poliiseille ei siis pitäisi olla kovinkaan epäselvää, milloin kyse on läheissuhteessa tehdystä pahoinpitelystä ja milloin tavallisesta pahoinpitelystä.

Kotanen ja Smolej ovatkin edellä mainitun tutkimustuloksen johdosta katsoneet, että lakimuutosten tavoitteiden saavuttaminen vaatii poliisien koulusta muun muassa läheissuhteen ja lähisuhdeväkivallan määrittelyssä. Lisäksi he ovat katsoneet lakimuutoksen tavoitteiden toteutumisen vaativan poliisin rikosilmoituslomakkeen perheväkivaltakoodin muuttamista lakiuudistusta vastaavaksi. Poliisit ovat nimittäin velvollisia merkitsemään rikosilmoitusta kirjatessaan perheväkivaltakoodilla tilanteet, joissa on kyse perheväkivallasta. Koodin käyttö ei ole kuitenkaan ollut tehokasta, sillä poliisit ovat pystyneet ohittamaan koodin ja ovatkin niin tehneet arviolta jopa puolissa perheväkivaltatapauksista. Myös terveydenhuollon tietoa lähisuhdeväkivallasta sekä viranomaisten tiedonvaihtoa tulee parantaa.¹⁵⁸

Poliisien toiminta ei ollut edennyt ainakaan merkittävästi parempaan suuntaan vuonna 2016 tehdyn selvityksen perusteella. Edelleen sekä läheissuhteen määritelmä että läheissuhteessa tehdyn lievän pahoinpitelyn luonne virallisen syytteen alaisena näyttäytyivät epäselvinä poliisien toiminnassa. Poliisit jättivät selvityksen mukaan lähisuhdeväkivaltarikoksissa rikosilmoituksia kirjaamatta yhä sillä perusteella, että teko oli asianomistajarikos tai sillä, että asianomistajalle annettiin harkintavaltaa rikosilmoituksen tekemiseen.¹⁵⁹

¹⁵⁷ Kotanen – Smolej 2014, s. 20, 25.

¹⁵⁸ Kotanen – Smolej 2014, s. 19, 26. Ks. myös Notko – Holma – Husso – Virkki – Laitila – Merikanto – Mäntysaari 2011; Kauppi 2007.

¹⁵⁹ Fagerlund 2016, s. 51, 57–58, 73–75.

Poliisitoiminnan puutteet liittyen lähisuhdeväkivaltaan otettiin oikeasti huomioon vasta 2020-luvulla, jolloin poliisitoimintaa alettiin kehittämään. Tätä ennen oli kyllä laadittu perheväkivaltatehtävien ja -juttujen luokitteluohjeita, mutta vuonna 2020 tuli tietävästi ensimmäinen poliisin toimintaa ohjaava Poliisihallituksen ohje¹⁶⁰, joka koskee nimenomaan lähisuhdeväkivaltatilanteita.¹⁶¹ Vuonna 2022 taas julkaistiin Toiminnallinen käsikirja lähisuhdeväkivaltaan puuttumiseksi ja ennalta estämiseksi.¹⁶² Näin ollen tilanne on nykyään poliisien toiminnan osalta selvästi parempi.

Poliisit joka tapauksessa tutkivat enemmän läheissuhteessa tehtyjä lieviä pahoinpitelyitä kuin ennen. Esitutinnan jälkeen tekoja myös siirtyy enemmän syyttäjille syyteharkintaan ja tuomioistuimeen, koska asianomistajalla ei ole enää valtaa päättää syytteen nostamisesta. Syyttäjien työmäärän kasvun lisäksi haastatteleman syyttäjät eivät ole kokeneet suuria muutoksia työssään lakimuutoksen seurauksena. Yksi muutos, joka tuli esiin, koski sitä, että aikaisemmin tilanteissa, joissa asianomistaja oli alkuun vaatinut rangaistusta, mutta myöhemmin muuttanut mielensä, syyttäjä joutui tekemään syyttämättäjättämispäätöksen. Lakimuutoksen jälkeen tällaisella asianomistajan mielenmuutoksella ei ole enää vaikutusta, vaan syyttäjä saa nostaa syytteen. Tämä on itse asiassa aika merkittäväkin muutos, kun asiaa pohtii tarkemmin. Varsinkin syyttäjien resurssipula huomioiden on perusteltua, ettei syyttäjien tarvitse tehdä niin sanotusti turhaa työtä asianomistajien muuttaessa mieltään.

Lopuksi käsittelen vielä yhtä työryhmämietinnössä arvioiduista lakimuutoksen vaikutuksista. Mietinnön mukaan nimittäin oikeusapulain (257/2002) mukaiset avustajien määräämiset yleistyisivät lakimuutoksen seurauksena läheissuhteissa tehdyissä lievissä pahoinpitelyissä. Tämä johtuisi siitä, että osa läheissuhteissa tehdyistä lievista pahoinpitelyistä tulisi jatkossa ankarammin rangaistavia pahoinpitelyitä.¹⁶³ Kuten olemme todenneet, ei läheissuhteissa tehdyistä lievista pahoinpitelyistä tehty mietinnön mukaisesti pahoinpitelyrikoksia, vaan ne pysyivät lievinä pahoinpitelyinä. Niinpä lakimuutoksella ei ollut ainakaan tästä syystä vaikutusta avustajien määräämisiin.

¹⁶⁰ Poliisihallitus 2020.

¹⁶¹ Fagerlund 2023, s. 24.

¹⁶² Liimatainen – Rantaeskola 2022.

¹⁶³ OM 2009:11, s. 49–50.

5.3 Vaikutukset lähisuhdeväkivaltaan

Haastattelemani syyttäjät ovat nähneet vuoden 2011 lakimuutoksen tärkeänä kannanottona. Aiemmin läheissuhteissa tapahtuvat asiat on nähty yksityisasioina, joihin ihmiset eivät ole nähneet tarvetta tai halua puuttua. Lähisuhdeväkivalta hyväksyttiin ainakin hiljaisesti sekä yhteiskunnan että lainsäädännön puolesta. Läheisessä suhteessa tehdyn lievän pahoinpitelyn asianomistajarikosluonne ikään kuin myös loi kulttuuria, jossa tietynlaisen väkivallan rajoja ylittämätöntä lähisuhdeväkivaltaa vähäteltiin. Vuoden 2011 lakimuutos on muuttanut tämän ajatustavan, sillä vastoin aikaisempia käsityksiä, muutos korosti läheisen suhteen merkitystä ja läheisessä suhteessa tehdyn pahoinpitelyn paheksuttavuutta.¹⁶⁴ Syyttäjien mielestä lakimuutos on nimenomaan antanut yhteiskunnan tasolta viestin siitä, että kaikkeen väkivaltaan pitää suhtautua vakavasti.

Vuoden 2011 lakimuutos on ollut edellä mainituista syistä varmasti ainakin yksi syy sille, että lähisuhdeväkivaltaan suhtaudutaan nykyään vakavammin. Kannanmuutoksella on myös varmasti ollut vaikutusta lievän ja perusmuotoisen pahoinpitelyn väliseen rajanvetoon. Kysyinkin haastattelemiltani syyttäjiltä, ovatko he nähneet muutoksia rajanvedossa lakimuutoksen jälkeen. Vastaukset olivat sen verran hajanaiset, että niistä on vaikea tehdä mitään yleistystä. Osa heistä katsoi, ettei muutosta ollut tapahtunut, kun taas osa heistä ei osannut sanoa. Muutamat olivat kuitenkin sitä mieltä, että muutosta on tapahtunut, on se sitten tapahtunut lakimuutoksen seurauksena tai ei. He yhdistivät muutokset nimenomaan siihen, että lähisuhdeväkivaltaan suhtaudutaan nykyään lähtökohtaisesti vakavammin kuin ennen, jopa vakavammin kuin toisilleen vieraampien väliseen väkivaltaan. Itse asiassa muutos liittyy juuri siihen, että läheissuhdetta pidetään nykyään käytännössä ankaroittamisperusteena, mikä tarkoittaa, että läheissuhteessa tehtyä pahoinpitelyä pidetään moitittavampana kuin toisilleen vieraampien henkilöiden pahoinpitelyä. Tämä on johtanut siihen, että moni syyttäjä katsoo läheissuhteissa tehtyjä lievän pahoinpitelyn tunnusmerkistön täyttäviä tekoja herkemmin perusmuotoiseksi pahoinpitelyksi, varsinkin rajatapauksissa. Yksi syyttäjistä huomauttikin, että lievän pahoinpitelyn tunnusmerkistön soveltamisala on nykyään melko suppea, kun kyse on läheissuhteessa tehdyistä väkivaltateoista.

Läheissuhteen käyttäminen ankaroittamisperusteena ja ajatus lähisuhdeväkivallan vakavuudesta perustuu Istanbulin sopimukseen. Istanbulin sopimuksen 46 artiklan (a. kohdan)

¹⁶⁴ Ks. myös Pierotti 2013.

mukaan sopimuksen osapuolten on huolehdittava siitä, että rangaistusta määrättäessä raskauttavana seikkana pidetään perheen jäsenen, uhrin kanssa yhdessä asuvan henkilön tai valta-asemaansa käyttävän henkilön entiseen tai nykyiseen puolisoon tai kumppaniin kohdistettua rikosta. Artiklan (d. kohdan) mukaan raskauttavana seikkana on otettava myös lapseen kohdistunut rikos ja myös rikos, joka on tehty lapsen läsnä ollessa. Näin ollen Istanbulin sopimus velvoittaa Suomea ottamaan tällaiset läheissuhteet huomioon lainsäädännössään raskauttavina seikkoina rangaistusta määrättäessä.

Lakimuutos ei muuttanut lievän pahoinpitelyn rangaistusasteikkoa, mutta yhteiskunnan vakavampi suhtautuminen läheissuhteissa tehtyihin lieviin pahoinpitelyihin on voinut vaikuttaa rangaistusten ankaruuteen. Näkisin kuitenkin, että läheissuhteen olemassaolo vaikuttaa enemmänkin punnintaan lievän ja perusmuotoisen pahoinpitelyn välillä, kuin kovinkaan tuntuvaampiin rangaistuksiin. Lievissä pahoinpitelyissä kun edelleen rangaistuksena on sakkorangaistus.

Vaikkakin yhteiskunnan tasolla lähisuhdeväkivaltaan suhtaudutaankin nykyään vakavammin kuin ennen, on lähisuhdeväkivaltatapauksen määrä edelleen suuri. Viranomaisten tietoon tulleet pahoinpitelyrikokset ovat lisääntyneet vuodesta 1994 alkaen. Muutos oli huomattava vuonna 2011, sillä pahoinpitelyjä kirjattiin yli viidennes enemmän kuin vuonna 2010. Nimenomaan perusmuotoiset ja lievät pahoinpitelyt lisääntyivät,¹⁶⁵ kun taas törkeiden pahoinpitelyiden kohdalla muutos oli vähäinen. Merkittävin kasvu tapahtui yksityisasunnoissa tehdyissä pahoinpitelyissä.¹⁶⁶ Tämä voi selittyä joko sillä, että läheissuhteessa tehdyt pahoinpitelyt olivat yksinkertaisesti lisääntyneet, tai sitten ihmiset olivat vain alkaneet ilmoittamaan tapahtumista enemmän.

Mikäli tapausten lisääntyminen on johtunut siitä, että ilmoituskynnys on madaltunut syyteoikeuden muutoksen seurauksena, ovat lakimuutoksen vaikutukset erittäin positiivisia. Muutos voi johtua siitä, että uhri tietää ilmoituksen riittävän, minkä jälkeen asian eteneminen on viranomaisten vastuulla. Ennen syyteoikeuden muutosta ilmoituskynnys on voinut olla korkeampi, koska uhri on tiennyt asian etenemiseen vaadittavan ilmoituksen lisäksi paljon toimia. Myös lakimuutoksen kannanotolla lähisuhdeväkivallan ja ennen kaikkea läheissuhteessa tehdyn lievän pahoinpitelyn vakavuudesta voi olla merkitystä

¹⁶⁵ Lehti – Sirén – Aaltonen – Danielsson – Kivivuori 2013, s. 61.

¹⁶⁶ Kotanen – Smolej 2014, s. 9–10.

ilmoituskynnyksen madaltumiseen. Aikaisemmin uhrit saattoivat nimittäin ajatella, että yhteiskunta ei ota lieviä pahoinpitelyitä vakavasti.

Lakimuutoksella olisi kuitenkin voinut olla myös täysin päinvastaisia vaikutuksia ilmoituskynnyksen suhteen. Nimittäin kun läheissuhteessa tehdystä lievästä pahoinpitelystä tuli virallisen syytteen alainen rikos, on uhrin käytännössä tehtävä päätös asian eteenpäin viemisestä jo rikoksesta ilmoittaessaan. Tämä johtuu siitä, että uhrilla ei nykyään ilmoituksen jälkeen ole enää oikeutta vaikuttaa tapauksen etenemiseen ja syytteen nostamiseen niin kuin ennen.

Huolimatta siitä, mistä syystä pahoinpitelyt ovat vuoden 2011 lakimuutoksen jälkeen lisääntyneet, on mielenkiintoista, että pahoinpitelyiden kokonaismäärä tippui vuonna 2015 samalle tasolle, kuin ennen vuotta 2011.¹⁶⁷ Tämä voisi selittyä sillä, että lakimuutoksen aiheuttamat vaikutukset olisivat pikkuhiljaa vähentyneet. Tällä tarkoitan sitä, että olisi hyvinkin mahdollista, että syyteoikeuden muutos olisi aluksi herättänyt toivoa ennen kaikkea uhreissa, minkä seurauksena he ovat uskaltaneet ilmoittamaan tehdystä lievästä pahoinpitelystä herkemmin. Ajan kuluessa uhrit ovat voineet havaita, ettei muutos olekaan ollut niin hyvä ja toimiva kuin ensin ajateltiin. Näin ollen itse pahoinpitelyiden määrässä ei välttämättä olisi tapahtunut niin paljoa muutoksia kuin ensinäkemältä voisi ajatella, vaan muutos olisi tapahtunut ihmisissä lakimuutoksen seurauksena. Omasta mielestäni tämä selitys kävisi järkeen, sillä yksityisasunnoissa tehtyjen pahoinpitelyiden lisääntyminen on tapahtunut juuri lakimuutoksen tullessa voimaan. Varmaa tietoa tästä on kuitenkin todella hankala saada, sillä lähisuhdeväkivallan uhrit pysyttelevät usein piilossa.

On varmasti myös uhrikohtaista, onko ilmoituskynnys syyteoikeuden muutoksen jälkeen laskenut vai noussut. Ilmoituskäyttämiseen vaikuttavat nimittäin uhrin kokemus pelko ja häpeä. Jos katsomme ilmoituskynnyksen nousseen, myös piilorikollisuuden osuus on lisääntynyt. Piilorikollisuuden ehkäisemiseksi voisi olla tärkeää kouluttaa terveydenhoitoalan henkilökuntaa tunnistamaan lähisuhdeväkivallan merkkejä. Tämä on oikeastaan tarpeellista mielestäni joka tapauksessa, olivat lakimuutoksen vaikutukset minkä suuntaisia tahansa, sillä lähisuhdeväkivallassa kyse on yhä edelleen harmillisen usein piilorikollisuudesta.

¹⁶⁷ Kääriäinen – Lehti – Danielsson – Aaltonen – Kuitunen – Salmi 2016, s. 52.

6 VUODEN 2016 TODISTELU-UUDISTUKSEN VAIKUTUS TAVOITTEIDEN TOTEUTUMISEEN

6.1 Todistelu-uudistuksen merkityksestä

Suomessa vallinnutta oikeustilaa muutti vuonna 2016 voimaan tullut uusi oikeudenkäymiskaaren 17 luku (laki 732/2015, OK), joka sisältää uudet todistamista koskevat säännökset.¹⁶⁸ Uusilla todistamista koskevilla säännöksillä voidaan nähdä olevan merkitystä vuoden 2011 lakimuutosten tavoitteiden saavuttamiselle. Ennen kaikkea oikeudenkäymiskaaren uuteen lukuun sisältyvän kieltäytymisoikeuden voidaan nähdä aiheuttavan hankaluuksia. Jokainen haastattelemistani syyttäjästä kertoi, kuinka kyseinen uudistus keikautti vuoden 2011 lakimuutoksen jälkeisen kehityksen päällelleen. Tällä he tarkoittivat sitä, että vuoteen 2016 asti lakimuutoksen tavoitteet olivat toteutuneet melko hyvin ja tilanne oli ollut parempi, mutta todistelu-uudistus ikään kuin pyyhki pois kaiken tapahtuneen kehityksen.

Oikeudenkäymiskaaren uuden luvun seurauksena asianomistajan rooli muuttui, sillä ennen vuoden 2016 muutosta asianomistajan rooli erosi merkittävästi todistajan roolista. Asianomistaja oli aina asianosaisena rikosprosessissa, ja häntä sai siten kuulustella vain todistelutarkoituksessa. Tämä merkitsi sitä, ettei asianomistajalta otettu totuusvakuutusta, mutta hänellä oli silti totuudessapysymisvelvollisuus. Asianomistajan totuusvelvollisuuden laajuudesta on ollut erimielisyyttä, mutta selvää on ollut, että jonkinlainen myötävaikutusvelvollisuus asianomistajalla oli.¹⁶⁹ Asianomistajan esitutkintakertomusta saatiin käyttää oikeudenkäynnissä todisteena asianomistajasta riippumatta.¹⁷⁰ Nyt tilanne on uusien todistamista koskevien säännösten seurauksena toinen.

Asianomistajan asemaan vaikuttaa nykyään se, esittääkö hän asiassa vaatimuksia. Vaatimuksia esittämällä asianomistaja voi nimittäin saada oikeudenkäynnissä asianosaisen aseman. Sen sijaan asianomistajaa, joka ei esitä vaatimuksia, kohdellaan todistajana. Myös Ruotsissa asianomistajan asema asianosaisena riippuu siitä, käyttääkö hän asiassa puhevaltaa.¹⁷¹

¹⁶⁸ Todistelu-uudistus muutti perusteellisesti asianomistajan kuulemisen todistajana. Uudistuksesta lähtien asianomistajaa, jolla ei ole asiassa vaatimuksia, kuullaan todistajana.

¹⁶⁹ Jokela 2012, s. 25–27.

¹⁷⁰ Mäenpää – Reenilä – Salovartio 2019, s. 16.

¹⁷¹ Rautio 2016, s. 708; Lindell – Eklund – Asp – Andersson 2005, s. 176.

Syyttäjillä on jo aikaisemmin ollut pelko siitä, että todistelu-uudistuksen tuomat vaitiolo-oikeutta ja hyödyntämiskieltoa koskevat säännökset voivat tehdä vuoden 2011 lakimuutoksen tavoitteet osin tyhjäksi. Syyttäjien mielestä kyseinen uudistus voi siirtää vastuun rikosasian etenemisestä viranomaiselta takaisin asianomistajalle,¹⁷² mikä vesittäisi vuoden 2011 lakimuutoksen tavoitteen vastuun siirtämisestä nimenomaan pysyvästi pois asianomistajalta.

Edellä kuvatusta ongelmasta johtuen yksi haastattelukysymyksistä koskikin syyttäjien ajatuksia asianomistajan kokonaiskieltäytymisoikeudesta. Vaikka aihe ei suoranaisesti liity syyteoikeuden muutosta koskevaan lakimuutokseen, on asia tärkeä, kun arvioidaan lakimuutoksen riittävyttä ja tavoitteiden toteutumista. Huomionarvoista on se, että yhdeksän haastattelemani syyttäjistä nosti todistelu-uudistuksen ja asianomistajan vaitiolo-oikeuden esille jo ennen tätä koskevaa kysymystä. Tämä viittaa mielestäni siihen, että todistelu-uudistuksella on merkitystä vuoden 2011 lakimuutoksen tavoitteiden toteutumisessa ja näin ollen se liittyy vahvasti tutkielman aiheeseen.

Vaikka todistelu-uudistuksella on suuri merkitys myös läheissuhteissa tehtyjen lievien pahoinpitelyiden kohdalla, on merkitys sitä suurempi, mitä vakavammasta teosta on kyse. Tämä ei kuitenkaan poista sitä tosiasiaa, että uudistus tekee tyhjäksi juuri sen kehityksen, joka vuoden 2011 lakimuutoksella saatiin aikaan. Näin ollen kyse on tärkeästä asiasta lakimuutoksen tavoitteiden toteutumista ja siten tutkielman aihetta silmällä pitäen.

6.2 Asianomistajan vaitiolo-oikeudesta

Suomessa oikeudenkäynnissä todistaminen on yleinen kansalaisvelvollisuus, eikä siitä saa vapaasti kieltäytyä (OK 17:9.1). Todistamiseen kuuluvia velvollisuuksia ovat tuomioistuimeen saapuminen, todistajanvakuutus, todistajankertomus ja totuudessa pysyminen.¹⁷³ Henkilö voi vapautua todistamisvelvollisuudesta vain, jos laissa on niin säädetty.¹⁷⁴ Mikäli henkilö ilman laillista perustetta kieltäytyy todistamasta, häneen voidaan kohdistaa pakkokeinoja (OK 17:63).

Asianosaisen läheisen oikeudesta kieltäytyä todistamasta on säädetty oikeudenkäymiskaaren 17:17:ssä. Säännös sisältää todistajan kokonaiskieltäytymisoikeuden, jonka mukaan asianosaisen läheiset ovat vaitiolo-oikeutettuja, eikä heillä ole velvollisuutta todistaa. Läheisiä

¹⁷² Mäenpää – Reenilä – Salovartio 2019, s. 16–17.

¹⁷³ Frände ym. 2012, s. 637.

¹⁷⁴ Todistajan vaitiolovelvollisuudesta ja vaitiolo-oikeudesta: OK 17:10–23 sekä OK 17:33 ja 17:65.4.

säännöksen näkökulmasta ovat asianosaisen nykyinen ja entinen aviopuoliso, nykyinen avopuoliso, sisarus sekä sukulainen suoraan ylenevässä ja alenevassa polvessa. Läheiseksi katsotaan myös se, jonka suhde asianosaiseen on vastaavanlainen kuin parisuhteessa tai sukulaissuhteessa.¹⁷⁵ Ajatus säännöksen taustalla on se, että ihmistä ei voida pakottaa toimimaan läheistensä vahingoittaen.¹⁷⁶ Säännöksellä suojellaankin läheisen luottamuksellista suhdetta asianosaiseen ja pyritään välttämään mahdolliset ristiriitatilanteet.¹⁷⁷ Mikäli läheinen on kokonaiskieltäytymisoikeudesta huolimatta suostunut todistamaan, ei hän voi suostumustaan enää peruuttaa (OK 17:17.2). Suostumuksen peruuttaminen onnistuu vain, jos tällainen oikeus ilmenee muusta OK 17 luvun salassapitovelvollisuudesta tai vaitiolo-oikeudesta.

Oikeudenkäymiskaari on ennen uudistustakin sisältänyt läheisen oikeuden kieltäytyä todistamasta. Merkittävää uudistuksessa oli kuitenkin se, että aikaisemmin asianomistaja ei voinut olla koskaan todistajan roolissa, eikä kieltäytymisoikeus näin ollen koskenut asianomistajaa. Uudistuksen jälkeen asianomistajan rooli muuttui siten, että rikosasian asianomistajaa, joka ei yhdy syytteeseen eikä vaadi korvausta, kohdellaan lähtökohtaisesti todistajana (OK 17:29.2). Tällaisesta asianomistajasta käytetään jäljempänä nimitystä ”asianomistajatodistaja”. Koska asianomistaja voi näin saada todistajan roolin, koskee uuden luvun kokonaiskieltäytymisoikeus myös asianomistajatodistajaa. Näin ollen asianomistajatodistajan ei tarvitse todistaa läheistään vastaan.

Mikäli asianomistajatodistaja käyttää kokonaiskieltäytymisoikeuttaan, ei häntä voida tavallisesta todistajasta poiketen velvoittaa pakkokeinoja käyttämällä todistamaan asiasta (OK 17:63, OK 17:29.2). Asianomistajatodistajalta ei myöskään oteta todistajanvakuutusta (OK 17:44.2). Mikäli asianomistajatodistaja ei kuitenkaan käytä oikeuttaan kieltäytyä todistamasta, hänen totuusvelvollisuutensa on positiivinen, mikä tarkoittaa, että hän ei voi valita, mistä todistaa ja mistä ei (OK 17:43.2). Asianomistajatodistajaan ei kuitenkaan sovelleta perätöntä lausumaa tuomioistuimessa koskevia säännöksiä (RL 15:13.2:n 1 kohta).

¹⁷⁵ Ennen vuoden 2016 uudistusta oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 20 §:n mukaan vaitiolo-oikeus on asianosaisen nykyisellä tai entisellä aviopuolisolla, kihlatulla, suoraan etenevässä tai takenevassa polvessa olevalla sukulaisella taikka tällaisen sukulaisen nykyisellä tai entisellä aviopuolisolla sekä sisaruksilla ja näiden aviopuolisilla sekä ottovanhemmilla tai ottolapsilla. Nykyisen kieltäytymisoikeuden ala on laajempi ja nykyaikaisempi.

¹⁷⁶ Jokela 2018, s. 606.

¹⁷⁷ HE 46/2014 vp, s. 58, 74–75. Ks. myös KKO 2017:65, kohdat 23 ja 24.

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 18 §:ssä säädetään itse- ja läheiskriminointisuojusta. Pykälän 1 momentin mukaan jokaisella on oikeus kieltäytyä todistamasta siltä osin kuin todistaminen saattaisi hänet tai häneen 17 §:n 1 momentissa tarkoitettussa suhteessa olevan henkilön syytteen vaaraan tai myötävaikuttaisi hänen tai häneen mainitussa suhteessa olevan henkilön syyllisyyden selvittämiseen. Lain esitöissä on todettu, että OK 17:18 ei koske yksinomaan todistajia, vaan kieltäytymisoikeus on jokaisella.¹⁷⁸

Tutkielmassa käytetään asianomistajasta, joka käyttää asiassa puhevaltaa ja esittää vaatimuksia, nimitystä ”asianomistaja-asianosainen”. Laki ei velvoita asianomistaja-asianosaista todistamaan. OK 17:26.1:n mukaan asianosaista voidaan kuulla todistelutarkoituksessa ja rikosasiassa asianomistajan on pysyttävä totuudessa tehdessään selkoa asiasta ja vastatessaan tehtyihin kysymyksiin. Asianomistaja-asianosaisen totuusvelvollisuus on siis negatiivinen, eli hänen ei ole pakko lausua mitään, mutta lausuessaan hänen on pysyttävä totuudessa. Oikeuskirjallisuudessa ja oikeuskäytännössä onkin katsottu, että asianomistaja-asianosaisella on oikeus olla lausumatta asiasta, oli kyse sitten läheissuhteesta tai ei.¹⁷⁹

Näin ollen, oli kyse sitten asianomistajatodistajasta tai asianomistaja-asianosaisesta, asianomistajalla on oikeus kieltäytyä lausumasta asiasta. Koska asianomistajan omalla toiminnalla ja kertomuksella on yleensä ratkaiseva rooli asian toteennäyttämässä, on kieltäytymisoikeudella suuri merkitys läheisessä suhteessa tehtyjen pahoinpitelyjen toteennäyttämässä. Ennen kaikkea lievissä pahoinpitelyissä näyttö muodostuu lähtökohtaisesti pelkästä asianomistajan kertomuksesta, jolloin tämän puuttuessa jutulta tippuu mahdollisesti pohja, eikä tekijälle saada rangaistusta.

Läheisen suojaaminen edellä kerrotun tavoin ei ole peräisin ihmisoikeussopimuksista, mutta silti kieltäytymisoikeuden kanssa samansisältöinen säännös on ollut vanhastaan myös muun muassa Ruotsin laissa.¹⁸⁰ Ruotsissa ilman asianosaisasemaa olevaa asianomistajaa, jolla ei siis ole vaatimuksia, ei voida kuulla todistajana (RB 36:1.1). Tämä tarkoittaa sitä, että huolimatta asianomistajan asemasta, häntä kuullaan aina vain todistelutarkoituksessa.¹⁸¹ Myös Ruotsissa todistamasta voidaan kuitenkin kieltäytyä läheissuhteen perusteella. Läheissuhteeksi katsotaan asianosaisen aviopuoliso, entinen aviopuoliso, suoraan etenevässä tai takenevässä polvessa oleva sukulainen tai tällaiseen sukulaiseen lankoussuhteessa oleva, sisarus tai sisaruksen nykyinen tai entinen aviopuoliso taikka jos asianosainen on vastaavalla tavalla läheinen (RB 36:3.1). Lisäksi Ruotsissa on pääpiirteittäin yhtenevät säännökset Suomen lainsäädännön kanssa läheiskriminointisuojusta (RB 36.6.1).

¹⁷⁸ Ks. HE 46/2014 vp, s. 77.

¹⁷⁹ Ks. KKO 2000:71, sekä Rautio 2016, s. 708.

¹⁸⁰ HE 46/2014 vp, s. 77.

¹⁸¹ Lindell – Eklund – Asp – Andersson 2005, s. 368.

6.3 Vaitiolo-oikeuden poistaminen

Kuten todettu, läheissuhteissa tehdyissä lievissä pahoinpitelyissä asianomistajan kertomuksella on suuri merkitys näyttönä, sillä usein muuta näyttöä ei ole saatavilla. Olemme myös todenneet, että asianomistajaa voi olla mahdotonta saada puhumaan. Tällöin ainoaksi vaihtoehdoksi voi jäädä vain esitutkintakertomuksen hyödyntäminen.

Ennen todistelu-uudistusta esitutkintakertomusta saatiin käyttää todisteena tuomioistuimessa asianomistajasta riippumatta. Uudistuksen jälkeen tähän tuli kuitenkin muutos, sillä asianomistajia alettiin jakamaan sen mukaan, onko heillä vaatimuksia vai ei. Tämän seurauksena näytön saaminen hankaloitui entisestään.¹⁸²

Suomessa pääsääntönä tuomioistuimessa on kirjallisen kertomuksen käyttökielto (OK 17:24.1). Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 24 §:n 2 momentin mukaan esitutkintapöytäkirjaa tai muulle asiakirjalle merkittyä tai muulla tavalla tallennettua lausumaa ei saa käyttää todisteena tuomioistuimessa, ellei laissa toisin säädetä. Poikkeuksena tästä mainitaan tilanne, jossa lausuman antajaa ei voida kuulustella pääkäsittelyssä tai pääkäsittelyn ulkopuolella taikka hän on jäänyt asianmukaisista toimenpiteistä huolimatta tavoittamatta, eikä asian ratkaisemista tulisi enää viivyttää. Lähtökohtana siis on, ettei esitutkinnassa annettua kertomusta saa käyttää tuomioistuimessa todisteena. Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 47 §:n 2 momentin mukaan todistelutarkoituksessa kuultavan asianosaisen ja todistajan aikaisemmin antamaa kertomusta voidaan kuitenkin käyttää todisteena, jos kuultava poikkeaa suullisessa kertomuksessa siitä, mitä hän on aikaisemmin tuomioistuimelle, syyttäjälle tai esitutkintaviranomaiselle kertonut, tai jos kuultava ei ylipäätään anna kertomusta. Tällaisessa tilanteessa kertomusta saadaan käyttää kuitenkin vain siltä osin kuin suullinen kertomus poikkeaa aikaisemmasta kertomuksesta tai kuultava ei ole antanut kertomusta.

Ruotsin ja Suomen lainsäädännöt ovat hyvin samanlaiset todisteena käytettävien kirjallisten kertomusten osalta. Ruotsissa pääsääntönä on nimittäin myös kirjallisen kertomuksen käyttökielto (RB 35:14). Lisäksi myös Ruotsissa saadaan vedota esitutkintakertomukseen tilanteissa, joissa kuultava poikkeaa aiemmin kertomastaan tai jos hän ei anna kertomusta (RB 36:16).

Edellä mainitusta päätellen voisi olla ensinäkemältä selvää, että asianomistajatodistajan ja asianomistaja-asianosaisen käyttäessä vaitiolo-oikeuttaan, saisi heidän

¹⁸² HE 46/2014 vp, s. 77–78.

esitutkintakertomuksiaan hyödyntää todisteena tuomioistuimessa. Asia ei kuitenkaan ole näin yksinkertainen tapauksissa, joissa asianomistaja on tekijän läheinen.

Vaitiolo-oikeuden poistamisesta säädetään oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 18 §:n 2 momentissa. Tuomioistuin voi poistaa vaitiolo-oikeuden, jos on syytä epäillä, ettei asianomistajatodistaja ole itse päättänyt vaitiolo-oikeuden käyttämisestä. Vaitiolo-oikeuden poistaminen tarkoittaa siis sitä, että asianomistajan esitutkinnassa antamaa kertomusta voidaan käyttää todisteena oikeudenkäynnissä, ja että asianomistajalla on pyydettyessä velvollisuus luovuttaa esineitä todisteeksi.¹⁸³ Tästä syystä vaitiolo-oikeuden poistamisella on merkitystä vain silloin, kun asianomistaja on antanut esitutkinnassa kertomuksen. Vaitiolo-oikeuden poistaminen ei siis merkitse sitä, että asianomistaja voitaisiin pakottaa kertomaan asiasta. Mikäli asianomistajatodistaja ei ole missään vaiheessa suostunut kertomaan tapahtumista, ei vaitiolo-oikeuden poistamisesta ole hyötyä.

Tuomioistuin voi käyttää kyselyoikeuttaan sen selvittämiseen, onko rikosasiassa todistajana kuultava asianomistaja käyttänyt kieltäytymisoikeutta omasta tahdostaan.¹⁸⁴ Vaikka vaitiolo-oikeuden poistamista koskevassa hallituksen esityksessä ”syytä epäillä” -kynnys on määritelty varsin alhaiseksi,¹⁸⁵ ei vaitiolo-oikeuden poistaminen ole täysin yksinkertainen asia. Vaatimuksena on lainsäädännössä käytetyistä ilmaisuista pienin todennäköisyyden aste.¹⁸⁶ Tekemästäni haastattelututkimuksesta kuitenkin ilmeni, että syyttäjän on erityisen hankala osoittaa, että asianomistajatodistaja on painostettu hiljaiseksi.

Säännöksen tarkoituksena on varmistaa, ettei syytetty voi pelotella tai painostaa uhria olemaan hiljaa. Lisäksi säännöksellä ehkäistään jälkikäteistä kosta, sillä tuomioistuin on tehnyt päätöksen todistamisesta, ei asianosainen.¹⁸⁷ Säännöksen esitöistä käy ilmi, että lainsäätäjän tiukentunut asenne parisuhde- ja perheväkivaltaan vaikuttaa säännöksen taustalla. Esityöt myös ilmentävät sitä seikkaa, ettei perheväkivaltaa enää pidetä perheen yksityisasiana, vaan rikoksen uhria tulee suojella yhteiskunnan toimesta.¹⁸⁸ Vaikka tuomioistuin poistaisi vaitiolo-oikeuden, ei asianomistajaan kuitenkaan sovelleta vakuutusta tai pakkokeinoja koskevia säännöksiä (OK 17:29.2).

¹⁸³ Vuorenpää 2020, s. 76.

¹⁸⁴ Ks. KKO 2019:17, kohta 19.

¹⁸⁵ HE 46/2014 vp s. 78.

¹⁸⁶ Ks. KKO 2019:17, kohdat 17–29.

¹⁸⁷ Helenius – Linna 2024, s. 539.

¹⁸⁸ HE 46/2014 vp s. 78 ja LaVM 19/2014 vp, s. 15.

Tapauksessa KKO 2019:17 asianomistaja, jolla ei ollut vaatimuksia, kieltäytyi todistamasta vastaajana olevaa ex-avopuolisoaan vastaan. Vastaaja oli lyönyt asianomistajaa heidän yhteisessä kodissaan kaksi kertaa kasvojen ja pään alueelle. Asianomistaja oli kertonut asiasta paikalle saapuneille poliiseille sekä myöhemmin esitutkintakuulustelussa. Käräjä- ja hovioikeudessa asianomistaja oli kuitenkin kieltäytynyt todistamasta oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 17 §:n 1 momentin nojalla. Käräjäoikeus katsoi, ettei asianomistajalla ollut oikeutta kieltäytyä todistamasta asiassa, koska avoliitto oli päättynyt. Hovioikeus taas katsoi, että asianomistajalla olisi edellä mainitun pykälän nojalla ollut oikeus kieltäytyä todistamasta, mutta oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 18 §:n 2 momentin nojalla vaitiolo-oikeutta ei ollut. Tästä syystä hovioikeus otti näyttönä huomioon asianomistajan esitutkintakertomuksen. Hovioikeus perusteli ratkaisuaan sillä, että pahoinpitelyn takia oli syytä epäillä, ettei asianomistaja ollut itse päättänyt vaitiolo-oikeuden käytöstä. Hovioikeus painotti ratkaisussaan sitä, etteivät parisuhdeväkivalta-asiat ole yksityisasiota ja rikoksen uhria ja heikommassa asemassa olevaa tulee suojella. Korkein oikeus katsoi, ettei syytä hovioikeuden ratkaisun muuttamiseen ollut. KKO:n mukaan kieltäytymisoikeuden poistamisen puolesta puhui se, että olosuhteet ovat olleet sellaiset, että asianomistajaan vaikuttaminen painostamalla on ollut mahdollista (mm. yhdessä asuminen). Myös se, ettei asianomistaja kyennyt tai halunnut perustella kieltäytymistään mitenkään, vaikutti KKO:n päätökseen.

Ratkaisusta KKO 2019:17 käy ilmi, että esimerkiksi syytetyn aiemmillä asianomistajatodistajien kohdistamilla pahoinpitelyillä voi olla merkitystä ”syytä epäillä” -kynnyksen täyttymistä arvioitaessa. Syytetty oli aiemmin kohdistanut asianomistajatodistajien neljä pahoinpitelyrikosta, jotka puhuivat kieltäytymisoikeuden poistamisen puolesta.¹⁸⁹ Jatkuva pahoinpitelyn kohteeksi joutuminen on varmasti vaikuttanut asianomistajatodistajan käyttäytymiseen. Myös sen, ettei asianomistajatodistaja ole antanut perusteltua syytä vaitiololleen, voidaan nähdä asianomistajatodistajan painostusta osoittavana seikkana. Asianomistajatodistaja on perustellut vaitioloaan vain sillä, että tekijä oli hänen entinen avopuolisonsa ja heillä oli kaksi yhteistä lasta. Vaikka hovioikeus oli kyselyoikeuttaan käyttämällä pyrkinyt selvittämään asianomistajatodistajan syyn vaitiololleen, ei tarkempaa perustelua tullut. Kieltäytymisoikeuden poistamista puolsi myös se, että asianomistajatodistaja oli alustavassa kuulemisessa ja esitutkinnassa kertonut tapahtuneesta avoimesti ja yksityiskohtaisesti. Asianomistajatodistaja on siis aluksi halunnut kertoa tapahtumista, mutta muuttanut mieltään ajan kuluessa. Koska syytetty ja asianomistajatodistaja ovat asuneet yhdessä vielä teon jälkeen ja he ovat muuttaneet erilleen vasta kaksi kuukautta ennen käräjäoikeuden pääkäsittelyä, on syytetyllä ollut tosiasiallinen mahdollisuus painostaa asianomistajatodistaja hiljaiseksi tai ainakin vaikuttaa tämän päätöksentekoon. KKO onkin ratkaisussa todennut, että kokonaisharkintaan kieltäytymisoikeuden poistamisesta voivat vaikuttaa osapuolten asumisolosuhteet, keskinäinen yhteydenpito sekä lasten huoltoon ja asumiseen liittyvät seikat.¹⁹⁰

¹⁸⁹ KKO 2019:17, kohdat 21, 25.

¹⁹⁰ KKO 2019:17, kohdat 24, 25.

On yllättävää, että oikeuskirjallisuudessa on paljon keskustelua nimenomaan asianomistaja-asianosaisen vaitiolo-oikeuden poistamisesta. Ensinnäkin vaitiolo-oikeuden poistamista koskevan säännöksen sanamuodon mukaisen tulkinnan mukaan vaitiolo-oikeuden poistaminen koskee vain asianomistajatodistajaa. Erikoista on myös se, että vaitiolo-oikeudesta ylipäättään tarvitsee puhua tilanteessa, jossa asianomistaja esittää vaatimuksia. Olisi nimittäin kummallista, jos asianomistaja esittäisi vaatimuksia tekijää kohtaan ja samanaikaisesti kieltäytyisi kuulemisesta todistelutarkoituksessa. Kolmas erikoisuus liittyy siihen, että oikeuskirjallisuudesta löytyvät näkemykset ovat keskenään ristiriitaisia.

Lain sanamuoto ja lain esityöt näyttävät viittaavaan erilaisiin johtopäätöksiin asianomistaja-asianosaisen vaitiolo-oikeuden laajuudesta, ja tämän voidaan katsoa aiheuttaneen edellä mainitun ristiriidan tulkintojen välillä. Lain sanamuodon mukaan voisi katsoa, että asianomistaja-asianosaisen vaitiolo-oikeus olisi asianomistajatodistajan vaitiolo-oikeutta laajempi ja siten ehdoton. Tätä näkemystä puoltaa esimerkiksi OK 17:18.1, jonka itse- ja läheiskriminointisuoja koskee kaikkea todistamista. Koska todistamiseksi luetaan myös asianomistajan kuuleminen todistelutarkoituksessa, koskee vaitiolo-oikeus yleisesti asianomistajaa, eli myös asianomistaja-asianosaista. Kun sen sijaan OK 17:18.2: vaitiolo-oikeutta koskeva rajoitus ei koske kuin asianomistajatodistajaa, voidaan asianomistaja-asianosaisen vaitiolo-oikeutta pitää laajempänä. Lain esityöt taas johtavat Tolvasen mukaan päinvastaiseen tulkintaan. Hallituksen esityksessä on otettu kantaa vain todistajana kuultavan asianomistajan asemaan. Sen sijaan hallituksen esityksessä ei ole lainkaan huomioitu ratkaisusta KKO 2000:71 ilmenevän oikeusohjeen soveltumista asianomistajaan, jolla on vaatimuksia. Kyseisen oikeusohjeen mukaan, jos läheisasianomistaja kieltäytyy todistamisesta pääkäsittelyssä, voidaan hänen antamaa esitutkintakertomusta hyödyntää oikeudenkäynnissä. Tolvasen mukaan lain esitöistä voi siis päätellä, että todistelu-uudistuksen tarkoituksena ei ollut muuttaa vaitiolo-oikeuden poistamista koskevia säännöksiä asianomistaja-asianosaisen osalta, vaan ainoastaan asianomistajatodistajan osalta. Asianomistaja-asianosaisen osalta tilannetta arvioidaan Tolvasen mukaan siis edelleen korkeimman oikeuden ratkaisusta KKO 2000:71 ilmenevän oikeusohjeen mukaisesti.¹⁹¹

Vuorenpää yhtyy Tolvasen näkemykseen asiasta. Vuorenpään mukaan vain asianomistaja-asianosaisen esitutkintapöytäkirja saadaan lukea tuomioistuimessa OK 17:47.2:n nojalla.

¹⁹¹ Tolvanen 2016, s.199–202 ja HE 46/2014 vp, s. 77, 106–107.

Niinpä asianomistaja-asianosaisen esitutkintakertomusta saadaan käyttää näyttönä vaitiolo-oikeudesta huolimatta. Asianomistajatodistajaan sovelletaan sen sijaan Vuorenpään mukaan oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 18 §:n 2 momenttia vaitiolo-oikeuden poistamisesta, mikä ei siis koske asianomistaja-asiansaista.¹⁹² Tämä merkitsee sitä, että jos kyse on asianomistajatodistajasta, joka on puhunut esitutkinnassa, saadaan hänen esitutkintakertomustaan käyttää vain, jos vaitiolo-oikeus on murrettu.

Toista näkökulmaa puoltavat Rautio ja Frände luottavat sanamuodon mukaiseen tulkintaan ja pitävät asianomistaja-asianosaisen vaitiolo-oikeutta ehdottomana. He ovat yhtä mieltä Tolvasen ja Vuorenpään kanssa siitä, ettei OK 17:18.2:n vaitiolo-oikeuden poistamissäännös koske asianomistaja-asiansaista. Toisin kuin Vuorenpää ja Tolvanen, Rautio ja Frände kuitenkin katsovat, että koska vaitiolo-oikeuden poistamissäännös ei koske asianomistaja-asiansaista, ei tämän esitutkintapöytäkirjaa voitaisi käyttää ollenkaan todisteena.¹⁹³

Itse yhdyn Vuorenpään ja Tolvasen hyvin perusteltuihin näkemyksiin ja katson, että asianomistaja-asianosaisen vaitiolo-oikeus ei ole ehdoton. Ehdoton vaitiolo-oikeus voisi antaa asianomistajalle liian suuren mahdollisuuden vaikuttaa oikeudenkäyntiin ja saatavilla olevaan näyttöön. Jos asianomistaja ymmärtää saavansa tällaisen vallan esittämällä vaatimuksen ja saamalla näin asianomistaja-asianosaisen roolin, voi hän täysin estää hänen esitutkintakertomuksensa käytön todisteena. Mikäli asianomistaja-asianosainen ei myöskään suostu lausumaan asiasta, ei asianomistajalta saada mitään näyttöä tapahtumista. Varsinkin läheissuhteissa tehdyissä lievissä pahoinpitelyissä tämä olisi erityinen ongelma, sillä asianomistaja on usein tällaisissa rikoksissa ainoa tietolähde.

Asianomistajatodistajan esitutkintakertomuksen hyödyntäminen todisteena vaikuttaa siis selkeältä, mutta asianomistaja-asianosaisen kohdalla asia on epäselvä. Merkittävä näkemys ero asianomistaja-asianosaisen esitutkintakertomuksen käytöstä on huolestuttavaa, ja mielestäni on erikoista, ettei asialle ole tehty mitään. Olisi kaikkien kannalta tärkeää saada ristiriita selvitettyksi, ja siksi epäselvyys tulisikin lainsäädännössämme poistaa.

¹⁹² Vuorenpää 2020, s. 79–82.

¹⁹³ Rautio – Frände 2020, s. 159; Rautio 2016, s. 707–712.

6.4 Todistelu-uudistuksen aiheuttama haaste

Haastattelemani syyttäjät kertoivat, että tosielämässä on aika yleistä, että lähisuhdeväkivallan uhri soittaa poliisin paikalle, mutta esitutkintavaiheessa uhri ei halua kertoa mitään. Uhri voi myös kertoa esitutkintavaiheessa asiasta, mutta päättää käräjäoikeudessa olla hiljaa. Esitutkinta- ja käräjäoikeusvaiheen välillä on yleensä sen verran pitkä aika, että tekijän ja uhrin välit ovat ymmärrettävästi voineetkin parantua, minkä takia uhri ei enää halua tekijälle rangaistusta. Uhrin ajatus siitä, haluaako hän kertoa asiasta vai ei, voi vaihdella myös päivittäin. Tämäkin on ymmärrettävää, sillä läheisen tekemän teon uhriksi joutuminen aiheuttaa varmasti henkistä hämmennystä. Koska asianomistajan kertomus on läheissuhteissa tehdyissä lievissä pahoinpitelyissä yleensä se ainoa näyttö, aiheuttaa asianomistajan vaitiolo-oikeus ongelmia. Vaikka edelleenkin uhri ei siis tee päätöstä syytteen nostamisesta, on tekijän rankaiseminen taas lähtökohtaisesti asianomistajan vastuulla. Näin ollen palataan siihen ongelmaan, joka oli jo 2011 vuoden lakimuutoksella parannettu, eli tekijän mahdollisuuden vaikuttaa uhrin päätöksentekoon.

Asianomistajan kertomuksen tärkeyttä korostaa myös se, että vastaajan kiistäessä teon, näyttönä ei yleensä riitä pelkkä lääkärinlausunto, joka usein on ainoa mahdollinen ulkopuolinen näyttö asianomistajan kieltäytyttyä kertomasta asiasta.¹⁹⁴ Lääkärinlausunnon esitietoihin kirjatun hyödyntäminen oikeudenkäynnissä todisteena asianomistajan käyttäessä vaitiolo-oikeuttaan ei kuitenkaan ole täysin yksiselitteistä. Tästä esimerkkinä korkeimman oikeuden tapaus KKO 2021:73.

Tapauksessa KKO 2021:73 henkilö A oli tehnyt ruumiillista väkivaltaa avopuolisolleen B:lle. Asianomistajana olleella avopuolisolla B ei ollut vaatimuksia ja hän kieltäytyi todistamasta avopuolisoaan vastaan. Alemmat oikeusasteet katsoivat, ettei asianomistajan vaitiolo-oikeuden poistamiselle ollut perusteita, eikä syyttäjällä näin ollen saanut vedota todisteena asianomistajan lääkärinlausuntoon esitietoina kirjattuun kertomukseen. Korkein oikeus on päätenyt alempien oikeusasteiden kanssa päinvastaiseen ratkaisuun ja kumonnut hovioikeuden päätöksen lääkärinlausunnon esitietojen käyttämisen kieltämisestä. Korkein oikeus katsoi, ettei lääkärinlausuntoon asianomistajan esitietoina kirjatun hyödyntämiselle todisteena ollut estettä.

Korkein oikeus on arvioinut lääkärinlausunnon esitietojen hyödyntämistä todisteena monen eri säännöksen näkökulmasta. Ensinnäkin korkein oikeus katsoi, ettei lääkärinlausunnon esitietojen hyödyntäminen loukkaa läheisen oikeutta kieltäytyä todistamasta. Myöskään lääkärin vaitiolo-oikeus eikä vaitiolovelvollisuus estä tietojen käyttämistä. Lisäksi A:n vastakuulustelu-oikeus on turvattu sillä perusteella, että A voi vaatia lääkärinlausunnon laatineen lääkärin kuulemista. KKO on vielä katsonut, ettei lääkärinlausunnon esitietoihin kirjatun hyödyntäminen oikeudenkäynnissä todisteena

¹⁹⁴ OM 2010:10, s. 26.

loukkaa asianomistajan oikeutta olla myötävaikuttamatta läheisensä syyllisyyden selvittämiseen, koska asianomistaja on antanut kertomuksensa lääkärille vapaaehtoisesti.

Kuten tapaus KKO 2021:73 osoittaa, lääkärinlausunnon esitietoihin kirjatun hyödyntäminen todisteena ei ole täysin yksinkertaista, vaan asiaa tulee arvioida monesta eri näkökulmasta. Vaikka kyseisessä tapauksessa lääkärinlausunnon esitietoihin kirjatun hyödyntämiselle todisteena ei nähty estettä, voidaan jossain tapauksessa päätyä erilaiseen lopputulokseen. Arvioitaessa lääkärinlausunnon esitietoihin kirjatun hyödyntämistä todisteena tilanteessa, jossa läheinen käyttää vaitiolo-oikeuttaan, keskeistä on, onko lääkärinlausunnossa esitetty kertomus annettu vapaaehtoisesti vai onko sen antamiseen myötävaikutettu. Itsekriminointisuoja, ja myös läheiskriminointisuoja,¹⁹⁵ antavat nimittäin suojaa niihin tilanteisiin, joissa henkilöltä hankitaan todisteita pakottamalla tai painostamalla. Itsekriminointi- ja läheiskriminointisuoja eivät sen sijaan koske tilanteita, joissa henkilö on vapaaehtoisesti kertonut tapahtumista.¹⁹⁶

Läheisen kokonaiskieltäytymisoikeuden tarkoituksena on taas suojata asianosaisen ja hänen läheisensä luottamuksellista ja läheistä suhdetta.¹⁹⁷ Kun läheisen kertomus tulee ilmi lääkärinlausunnosta, ei läheinen joudu valitsemaan valehtelemisen ja toiselle mahdollisesti haitallisten tietojen totuudenmukaisen kertomisen välillä. Näin ollen läheinen ei joudu ikävään ristiriitatilanteeseen, eikä asianosaisen ja läheisen suhde vaarannu. Myöskään epäilystä kertomuksen luotettavuudesta tuskin herää, kun kertomus ilmenee lääkärinlausunnosta. Huomionarvoista on vielä, ettei läheisen kieltäytymisoikeus ulotu esimerkiksi lääkäriin, joten lääkärillä ei ole oikeutta kieltäytyä todistamasta näistä läheisen kertomista seikoista ainakaan läheisen vaitiolo-oikeuden perusteella.¹⁹⁸ Muun muassa näillä perusteilla korkein oikeus on tapauksessa KKO 2021:73 katsonut, ettei lääkärinlausunnon esitietojen käyttämisellä loukata läheisen kokonaiskieltäytymisoikeutta.

Korkein oikeus totesi ratkaisussaan KKO 2021:73, että oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 24 §:n 2 momentissa ilmaistun pääsäännön mukaan tuomioistuimessa ei saa käyttää todisteena esitutkintapöytäkirjaan tai muulle asiakirjalle merkittyä tai muulla tavalla tallennettua lausumaa. Tällaisesta lausumasta ei kuitenkaan ole kyse B:tä koskevissa lääkärinlausuntoon kirjatuihin esitiedoissa. Lääkärintodistus esitietoineen selvittää tutkittavan henkilön

¹⁹⁵ Koska KKO on katsonut, ettei läheiskriminointisuoja ole perusteita ulottaa pidemmälle kuin itsekriminointisuoja, koskevat itsekriminointisuojan soveltamisalan rajat myös läheiskriminointisuoja (KKO 2017:65, kohta 13 ja HE 46/2014 vp, s. 58).

¹⁹⁶ Ks. esim. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu Ibrahim ja muut v. Yhdistynyt kuningaskunta 13.9.2016, kohta 267 sekä KKO 2014:82, kohta 17 ja KKO 2017:65, kohta 12.

¹⁹⁷ HE 46/2014 vp, s. 74–75.

¹⁹⁸ KKO 2021:73, kohdat 23, 25 ja 34.

terveydentilaa lääketieteellisen kokemustiedon perusteella, ja oikeudenkäynnissä tällainen asiantuntijalausunto annetaan pääsääntöisesti kirjallisesti (OK 17:36.1). Kysymys ei tässä asiassa ole myöskään samanlaisesta tilanteesta kuin ratkaisussa KKO 2018:54, jossa lääkärinlausuntoon kirjattua kertomusta pidettiin oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 24 §:n 2 momentissa tarkoitettuna kirjallisena lausumana. Kyseisessä tapauksessa kyse oli kuultavasta, joka oli jäänyt pääkäsittelystä pois sekä poikkeustilanteesta, joka koski riitautettua esitutkintakertomusta.¹⁹⁹

Asianomistajan käyttäessä vaitiolo-oikeuttaan esille nousee edellä läpi käyty kysymys lääkärinlausunnosta ilmenevän kertomuksen hyödyntämisestä todisteena. Toinen vaihtoehto saada asianomistajan kertomus todisteena käytettäväksi on vaitiolo-oikeuden poistaminen.

Vaikka uhrin painostamisen mahdollisuus on otettu lainsäädännössä huomioon mahdollisuutena poistaa todistajana kuultavan asianomistajan vaitiolo-oikeus, pitivät haastattelemani syyttäjät tätä riittämättömänä. Ensinnäkin riittämättömyys johtuu siitä, että vaitiolo-oikeuden poistaminen koskee vain asianomistajatodistajaa. Jos siis asianomistaja-asianosainen päättää olla kertomatta asiasta, ei tälle voida tehdä mitään. Toiseksi vaitiolo-oikeuden poistaminen koskee vain oikeudenkäyntiä. Sen sijaan sille seikalle, ettei uhri kerro mitään esitutkinnassa, ei voida tehdä mitään. Jos uhri ei siis ole puhunut esitutkinnassa, ei oikeudenkäynnissä ole esitutkintakertomusta mitä käyttää vaitiolo-oikeuden poistuksessa. Kolmanneksi riittämättömyyttä aiheuttaa edellä käsitelty ristiriita siitä, voidaanko asianomistaja-asianosaisen esitutkintakertomusta edes käyttää oikeudenkäynnissä todisteena vaitiolo-oikeudesta huolimatta.

Mikäli oikea tulkinta on se, ettei esitutkintakertomusta voida asianomistaja-asianosaisen kohdalla lainkaan käyttää, voi asianomistaja halutessaan kikkailla itsensä pois vaitiolo-oikeuden poistamisen piiristä. Tällä tarkoitan sitä, että jos asianomistaja ymmärtää vaatia vain esimerkiksi viiden euron suuruisen korvauksen tekijältä, saa hän asianomistaja-asianosaisen aseman, eikä hänen vaitiolo-oikeuttaan pystytä poistamaan. Tämä ei varmastikaan ole ollut lainsäätäjän tahto, mutta tällainen aukko on laista kuitenkin löydettävissä. Tässä on yksi esimerkki sellaisesta erikoisesta tilanteesta, jossa asianomistaja-asianosainen esittää vaatimuksia, mutta ei halua lausua asiasta mitään.

¹⁹⁹ KKO 2021:73, kohta 22.

Lisäksi haastattelemani syyttäjät kertoivat, että vaitiolo-oikeuden poistamisen ”syytä epäillä” -kynnys on tulkinnanvarainen ja epäselvä. Sen osoittaminen, ettei kieltäytyminen ole ollut vapaaehtoista, on kuulemani perusteella todella haastavaa. Etenkin, kun asianomistajan kieltäytyminen tulee salissa yleensä täysin yllättäen.

Haastatteluissa ilmeni, että asianomistajan painostus saadaan osoitettua yleensä pikkuseikoilla. Esimerkiksi tekijän uhriin kohdistama aiempi kaltoinkohtelu voi puhua painostuksen puolesta. Vuorenpää on lisäksi katsonut, että syytetyn myös muihin kuin asianomistajaan kohdistamat väkivaltarikokset voivat viitata painostamiseen.²⁰⁰ Tämä näkökulma nousi esiin myös yhdessä haastatteluista. Haastateltu syyttäjä tosin katsoi Vuorenpään kannasta poiketen, että lähtökohtaisesti uhrin on oltava sama, jotta entisyys voidaan huomioida. Lisäksi myös asianomistajan esimerkiksi lääkärille kertomat asiat voivat vaikuttaa. Asianomistaja on voinut kertoa lääkärille esimerkiksi pelkäävänsä puolisoaan. Syyttäjät pyrkivät rakentamaan tällaisista pienistä asioista uskottavaa näyttöä, mikä välillä onnistuu, mutta valitettavan yleistä on, ettei näyttö kuitenkaan riitä. Tilanne on hankala etenkin silloin, kun tapaus on läheisten ensimmäinen oikeudessa käsiteltävä, eikä ole tietoa entisyydestä tai muusta taustasta. Jos esimerkiksi tekijä on vankilassa tai osapuolet ovat muuttaneet erilleen, on hyvin hankala osoittaa, että tekijä olisi pystynyt vaikuttamaan uhrin päätöksentekoon.

Mielestäni vaitiolo-oikeuden poistamisen tulisi olla mahdollista myös tilanteissa, joissa tekijä ei ole todistettavasti pystynyt teoillaan painostamaan uhria. Uhri voi nimittäin olla tästä huolimatta todella peloissaan mahdollisista kostotoimista. Tekijä on voinut tehdä uhrille selväksi jo kauan ennen kiinni jäämistä, että tulee kostamaan, jos uhri ikinä tulee asiasta kenellekään kertomaan. Tämä on nähdäkseni itseasiassa melko tavanomaistakin. Näin ollen sen todistaminen, että tekijä ja uhri eivät ole olleet missään tekemisissä väkivaltateon jälkeen, ei voi olla vaitiolo-oikeuden poistamisen tiellä.

Luvussa 5.3 kävimme läpi, miten vuoden 2011 lakimuutos on vaikuttanut pahoinpitelyiden määrään. Totesimme, että lakimuutoksen jälkeen viranomaisten tietoon tulleet pahoinpitelyrikokset lisääntyivät vuoteen 2014 asti, minkä jälkeen vuonna 2015 palattiin 2010 vuoden tasolle. Kysymykseksi vielä nousee, mitä pahoinpitelyrikosten määrälle on tapahtunut vuoden 2016 todistelu-uudistuksen jälkeen.

²⁰⁰ Vuorenpää 2020, s. 74.

Vuonna 2016 sekä lievien pahoinpitelyiden että yksityisessä asunnossa tehtyjen pahoinpitelyiden määrä laski entisestään. Ilmi tulleiden lievien pahoinpitelyiden määrä laski yhä vuoteen 2021 asti, minkä jälkeen viranomaisten tietoon on tullut vuosittain jälleen yhä enemmän lieviä pahoinpitelyitä. Yksityisessä asunnossa tehdyt pahoinpitelyt ovat lisääntyneet vuoden 2017 jälkeen enemmän tai vähemmän edellisvuosiin verrattuna, poikkeuksena tosin vuosi 2019, kun yksityisessä asunnossa tehtyjä pahoinpitelyitä oli 65 kappaletta vähemmän vuoteen 2018 vuoteen verrattuna. Keskimäärin lieviä pahoinpitelyitä on tullut viranomaisen tietoon vuosittain 8000–10 000 ja yksityisessä asunnossa tehtyjä pahoinpitelyitä 12 000 alkaen kasvavassa määrin 18 000 asti.²⁰¹

Pahoinpitelyrikosten määrän muutoksista on haastavaa tehdä tarkkoja päätelmiä, sillä kuten aiemmin todettiin, muutokset voivat heijastaa paitsi rikosten todellista määrän vaihtelua myös ilmoituskäytäntöjen muutoksia. Jos kuitenkin jotain päätelmiä tekisin, sanoisin, ettei todistelu-uudistuksella ole ollut vaikutuksia pahoinpitelyiden määrään, vaan määriin on vaikuttanut selvästikin enemmän esimerkiksi covid-19 ja sen aiheuttamat olosuhteet. Pahoinpitelyrikosten määrään vaikuttavat kaikki, muukin kuin lainsäädäntö. Niinpä tällaisista tilastoista ei tosiasiaa voida tehdä yksittäisten lakimuutosten vaikutuksista mitään muuta kuin arvauksia.

7 LOPUKSI

Tutkielman tarkoituksena on ollut antaa kattava kuva syyteoikeusjärjestelmästä, läheissuhteessa tehdyn lievän pahoinpitelyn erityispiirteistä sekä vuoden 2011 lakimuutoksesta. Lakimuutoksessa on keskitytty nimenomaan läheissuhteessa tehdyn lievän pahoinpitelyn syyteoikeuden muutokseen eli siihen, että se on muutettu asianomistajarikoksesta virallisen syytteen alaiseksi. Tutkielmassa on selvitetty, miten lakimuutoksen tavoitteet ovat toteutuneet ja mitä ongelmia tavoitteiden toteutumiseen liittyy.

Tutkimuskysymykset koskivat lakimuutoksen tavoitteita ja niiden toteutumista, todistelu-uudistuksen vaikutusta tavoitteiden toteutumiseen, lakimuutoksen muita vaikutuksia sekä sitä, onko lakimuutos ollut riittävä. Lakimuutoksen tavoitteita olivat erityisesti uhrin aseman parantaminen ja läheissuhteessa tehtyjen lievien pahoinpitelyiden uusiutumiskiirteen katkaiseminen. Lakimuutoksella on myös haluttu huomioida lähisuhdeväkivallan erityispiirteitä. Lisäksi lakimuutoksella on haluttu osoittaa kantaa, jonka mukaan myös läheissuhteissa tehtyihin lieviin pahoinpitelyihin suhtaudutaan vakavasti. Katson, että tavoitteet ovat osittain toteutuneet, mutta eivät täysin.

²⁰¹ Tilastokeskus, rikos- ja pakkokeinotilasto: taulukko.

Vuoden 2011 lakimuutos otti viimein huomioon lähisuhdeväkivallan erityispiirteet ja sen, että uhrille ei voida tällaisessa suhteessa jättää päätösvaltaa syytteen nostamisesta. Läheissuhteeseen kuuluva luottamus, haavoittuvuus ja osittain myös riippuvuus voivat estää uhrin tekemästä itsensä kannalta viisasta päätöstä. Kuitenkaan lakimuutos ei huomionnut erityispiirteitä tarpeeksi, sillä esimerkiksi osapuolten yhteinen talous on jäänyt kokonaan huomiotta. Läheissuhteen osapuolet nimittäin yleensä jakavat asuntonsa ja rahansa, minkä seurauksena sakkorangaistus voi kohdistua osaksi, ellei jopa kokonaan uhrin varoihin.

Uusiutumiskierteen katkaisemisen onnistumisesta on vaikea vetää yksiselitteisiä johtopäätöksiä, mutta mielestäni lakimuutos ei ole onnistunut tässäkään riittävästi. Rikosprosessi ei muutenkaan ole nähdäkseni riittävä keino katkaisemaan uusiutumiskierrettä, vaan katkaiseminen edellyttää tekijän saattamista erilaisten tukipalveluiden ja avun piiriin.

Voidaan sanoa, että uhrin asema on rikosoikeudellisesta näkökulmasta katsottuna lakimuutoksen jälkeen parempi, sillä jutut etenevät rikosprosessiin uhrin mielipiteestä huolimatta. Uhrin omasta näkökulmasta on sen sijaan vaikea puhua, koska se on yksilöllistä. Jotkut uhrin varmasti pitävät lakimuutosta hyvänä asiana, koska heidän ei tarvitse tehdä päätöstä rikosprosessin aloittamisesta painostuksen ja mahdollisen kostouhan alaisena. Toiset uhrin taas kokevat lakimuutoksen asettaneen heidät yhä vaikeampaan ja huonompaan tilanteeseen, sillä heidät pakotetaan raskaaseen ja pitkäkestoiseen rikosprosessiin läheisen ihmisen kanssa. Syyteoikeuden muutoksen seurauksena uhrin mielipiteelle ei nimittäin anneta enää painoarvoa, vaan teko viedään rikosprosessiin ilman uhrin suostumustakin. Haastatteleman syyttäjät nostivatkin esille sen, että lähisuhdeväkivaltatilanteissa on melko yleistäkin, että uhri soittaa vielä rikosprosessin alettua syyttäjälle kysyäkseen, voisiko jutun käsittelyä lopettaa. Tämä osoittaa sen, etteivät uhrin välttämättä pidä pakotettua rikosprosessia hyvänä asiana. Uhrin mielipiteeseen vaikuttavat varmasti läheissuhteen luonne ja uhrin tahtotila läheissuhteessa pysymiseen. Jos uhri haluaa pysyä suhteessa, ei rikosprosessi varmastikaan ole toimiva keino osapuolten välien korjaamiseksi.

Uhrin asema muuttui oikeastaan rikosoikeudellisestakin näkökulmasta katsottuna paremmaksi vain hetkeksi lakimuutoksen myötä, sillä taas vuoden 2016 todistelu-uudistuksen jälkeen asianomistajan rooli ja päätöksenteon merkitys rikosprosessissa kasvoi, ja mahdollisuus uhrin painostamiseen suureni. Vaikka useampi tapaus siis edelleen etenee rikosprosessiin, on käytännössä asianomistajan vastuulla näytön saaminen ja siten tekijän rankaiseminen. En sano,

että todistelu-uudistus olisi vesittänyt aivan kaikkia parannuksia, mitä 2011 vuoden muutoksella saatiin aikaan, mutta takapakkia on kuitenkin tullut.

Takapakkia on tulossa lisää vuoden 2025 sovittelumenettelyn poistamisella. Tähän asti lähisuhdeväkivaltatapauksia, mukaan lukien läheissuhteissa tehtyjä lieviä pahoinpitelyitä, on nimittäin voitu selvittää rikosprosessin lisäksi myös rikosoikeudellisessa sovittelumenettelyssä. Tämä mahdollisuus poistettiin Petteri Orpon hallitusohjelman mukaisesti vuoden 2025 alusta.²⁰² Kyseisen lakimuutoksen tavoitteena on parantaa uhrin asemaa ja ehkäistä uhrin painostamisen mahdollisuutta. Sovittelulain 2 §:n 1 momentin mukaan sovittelu on nimittäin mahdollista vain, jos rikoksen osapuolet ovat vapaaehtoisesti ilmaisseet suostuvansa sovitteluun. Kuten todettu, lähisuhdeväkivallan selvittämisessä suuri ongelma on uhrin painostaminen tekijän toimesta ja voi olla hankalaa selvittää, onko sovitteluun suostuminen tapahtunut uhrin vapaasta tahdosta, vai onko hänet painostettu siihen.

Sovittelumenettelyn poistaminen jatkaa samaa suuntausta todistelu-uudistuksen kanssa, eikä tämä suunta ole positiivinen. Nämä kaksi lakimuutosta ovat tekemässä vuoden 2011 lakimuutoksen tavoitteet uhrin aseman parantamisesta tyhjiksi. Tekijällä on edelleen mahdollisuus painostaa uhria, eikä uhrin valinnanvapaus ole tällöin puhdas. Toki uhrin asema on siinä mielessä parempi, että asia etenee uhrin sanomisista huolimatta syyteharkintaan ja siitä mahdollisesti tuomioistuimeen, mutta uhrin mielipide ja täten uhrin painostaminen voivat vaikuttaa näytön riittävyteen ja rangaistuksen ankaruuteen sekä siten tuomion saamiseen. Lisäksi uhrin aseman voidaan katsoa huonontuvan edelleen, sillä rikosprosessin ei voida katsoa olevan osapuolten välien kannalta paras vaihtoehto läheissuhteessa tehdyn lievän pahoinpitelyn selvittämiseksi. Rikosprosessi on omiaan vain tulehduttamaan osapuolten välejä, kun taas sovittelumenettelyn avulla osapuolten välit voitaisiin mahdollisesti selvittää ja näin saataisiin väkivaltakierre katkaistua. Sovittelumenettelyn mahdollisuus olisi erittäin tärkeää pitää yhteiskunnassamme juuri lieviä ja kertaluontoisia lähisuhdeväkivaltajuttuja silmällä pitäen.

Vuoden 2011 lakimuutoksen tavoitteista ainoa, joka on täysin toteutunut, on se, että läheissuhteissa tehtyihin lieviin pahoinpitelyihin suhtaudutaan nykyään aikaisempaa huomattavasti vakavammin. Lisäksi myös uhrin taakkaa on kevennetty, kun syytteen nostaminen ei ole enää asianomistajan vastuulla.

²⁰² HE 130/2024 vp, s. 1 ja 3.

Lakimuutoksella on ollut vaikutusta myös muun muassa viranomaisten resursseihin ja valtion kustannuksiin sekä poliisien että syyttäjien työhön. Syyteoikeuden muutos on lisännyt lievien pahoinpitelyiden määrää sekä poliisien että syyttäjien työpöydällä, mikä on vienyt heidän resurssejaan muilta töiltä. Lakimuutos on myös edellyttänyt poliisien koulutusta. Lisäksi lakimuutos on selkeyttänyt rikosprosessia, sillä lievän ja perusmuotoisen pahoinpitelyn välinen epäselvä rajanveto on jäänyt pois. Läheissuhteissa tehtyjen lievien pahoinpitelyiden määrässä ja ilmoituskynnyksessä tapahtuneista muutoksista on vaikea sanoa, sillä tutkimustulokset eivät anna kattavaa kuvaa tilanteesta. Tilastojen mukaan yksityisasunnoissa tehdyt lievät pahoinpitelyt aluksi kyllä lisääntyivät lakimuutoksen jälkeen, mutta selvää ei ole, johtuiko muutos pahoinpitelyiden määrän kasvusta vai ilmoituskynnyksen madaltumisesta. Läheissuhdeväkivallan luonne piilorikollisuutena aiheuttaa myös siis tässä asiassa ongelmia. Läheissuhdeväkivallan ilmoituskynnyksen madaltamiseksi olisi tärkeää näyttää läheissuhdeväkivallan uhreille, että myös lievät pahoinpitelyt otetaan vakavasti ja heitä suojellaan painostamiselta ja kustotoimenpiteiltä. Uhrin luottamusta ei saada pelkän rikosprosessin avulla, vaan luottamusta herättää ennen kaikkea avoin keskusteluyhteys ja huomioon ottavat tukipalvelut.

Lakimuutoksen yhtenä negatiivisena vaikutuksena voidaan nähdä se, että se vie resursseja vakavammilta rikoksilta. En tarkoita tällä sitä, ettei myös lieviin pahoinpitelyihin tulisi suhtautua vakavasti ja niitä ottaa tutkittavaksi, vaan viittaan tällä siihen, että kun uhri ei tahdo syytettä nostaa, ei hän luultavasti halua myöskään asiasta kertoa, jolloin jutulta puuttuu näyttö, eikä sitä saada ratkaistuksi ja tekijää tuomituksi. Kaikki tämä aika ja muut resurssit olisi säästetty sillä, että jo alun alkaen uhrin tahto olisi huomioitu. Näin ollen, vaikka juttu nykyään etenee syyteharkintaan ja siitä mahdollisesti tuomioistuimeen, ei lopputuloksena välttämättä ole edelleenkin tekijän rankaiseminen. Mahdollisesti on siis käyty turhaan uhrille todella raskas ja pitkä prosessi, joka on voinut myös tulehduttaa uhrin ja tekijän välejä entisestään.

Huomaamme, kuinka hankala ja monimutkainen asia on kyseessä, enkä oikein itsekään ole varma siitä, miten läheissuhteissa tehtyjen lievien pahoinpitelyiden kohdalla tulisi menetellä. Sekä asianomistajarikosluonteeseen että virallisen syytteen alaisuuteen liittyy huonoja, mutta myös hyviä puolia. Kaiken perusteella kuitenkin totean, että vaikka kyseessä on ollut hyvä ja tarpeellinen lakimuutos, ei se ole ollut millään tavalla riittävä läheissuhteissa tehtyjen lievien pahoinpitelyiden osalta, vaan menettelyt kaipaavat edelleen kehittämistä. Tähän näkemykseen yhtyivät myös haastattelemani syyttäjät.

Miksi lakimuutos ei sitten ole synnyttänyt tavoiteltuja vaikutuksia? Tähän on Jyrki Talan mukaan kolme selitysmahdollisuutta. Ensinnäkin epäonnistuminen lakiuudistuksen tavoitteiden saavuttamisessa voi johtua lainlaatijan tieto-ongelmasta. Tällöin lainlaatijalla ei ole ollut riittäviä tai oikeita tietoja säänneltävästä asiasta. Toiseksi epäonnistuminen voi johtua lainlaatijan tahdonmuodostuksen ongelmasta. Päätöksenteossa ei ole välttämättä ollut riittävää yhteisymmärrystä, jolloin kompromisseja ja tinkimistä on jouduttu tekemään. Kolmas selitysmahdollisuus epäonnistumiselle on lainlaatijalta puuttuvan tehokkaan toimintavälineen ongelma. Tällä tarkoitetaan sitä, ettei lainlaatijalla yksinkertaisesti ole käytettävissä sellaista pätevää keinoa, joilla tarkoitettuihin tuloksiin päästäisiin.²⁰³ Näkisin tässä tapauksessa epäonnistumisen johtuvan lainlaatijan tieto-ongelmasta. Lainlaatijat eivät nimittäin ole huomioineet tarpeeksi lähisuhdeväkivallan erityispiirteitä, kuten olemme edellä huomanneet.

Pohditaan lakimuutosta vielä hyvän lain kriteerien valossa. Suomalaisen ohjeiston mukaan hyvä laki on ensinnäkin oikeudellisesti moitteeton sekä lakiteknisesti ja kielellisesti viimeistely. Toiseksi hyvä laki on tarpeellinen, sillä saavutetaan halutut tavoitteet ja se on paras keino tavoitteiden saavuttamiseksi.²⁰⁴ Muita hyvän lain kriteerejä ovat muun muassa selkeys, yksiselitteisyys ja johdonmukaisuus.²⁰⁵ Mielestäni vuoden 2011 lakimuutoksessa ei lakiteknisesti tai kielellisesti ole mitään negatiivista. Lakimuutos on selkeä ja yksiselitteinen. Lakimuutos on mielestäni ollut tarpeellinen, mutta kuten huomattu, sillä ei ole saavutettu kaikkia haluttuja tavoitteita. Lakimuutos ei myöskään ole ollut paras keino tavoitteiden saavuttamiseksi.

Haastattelemani syyttäjät eivät nähneet, että mikään yksittäinen lainsäädännön muutos tai muukaan muutos pelastaisi tätä tilannetta, vaan läheissuhteissa tehdyn lievän pahoinpitelyn uhrin aseman parantamiseen vaadittaisiin jotain muita, erilaisia kokonaisvaltaisia toimia. Syyttäjiltä esiin nousi se, että lievän pahoinpitelyn osapuolet olisi ohjattava tukipalveluiden ja muunlaisen avun piiriin. Myös Fagerlund on katsonut, ettei rikosprosessi ole riittävä lähisuhdeväkivaltatilanteissa, vaan huomiota on kiinnitettävä osapuolille tarjottaviin auttamispalveluihin, palveluihin ohjaamiseen ja niiden saatavuuteen.²⁰⁶ Myös minä pidän tätä perusteltuna ratkaisuna. Rikosprosessi, eikä myöskään mahdollinen sakkorangaistus ole riittävä, jos edes tarpeellinen ratkaisu läheissuhteissa teytyjen lievien pahoinpitelyiden kohdalla. Ne eivät varmastikaan paranna osapuolten välejä, eivätkä luultavasti myöskään sen

²⁰³ Tala 2005, s. 180–181.

²⁰⁴ Laatuvaatimukset sisältyvät Markku Tyynilän Lainlaatijan oppaaseen 1996.

²⁰⁵ Tala 2005, s. 137.

²⁰⁶ Fagerlund 2016, s. 77.

erityisemmin saa tekijää katumaan tekojaan. Osapuolet tarvitsisivat täysin erilaista apua tilanteen parantamiseksi. Näin ollen, vaikka rikosprosessi eikä lainsäädäntökään ole täydellinen, on tällä hetkellä ennen kaikkea panostettava lähisuhdeväkivallan uhrien, mutta myös tekijöiden tukipalveluihin.

Moni haastatelluista syyttäjistä katsoi, ettei läheissuhteissa tehdyillä lievillä pahoinpitelyillä ole edes enää suurta painoarvoa, kun lähisuhdeväkivallan luonteen takia monet teoista katsotaan lievinäkin perusmuotoisiksi pahoinpitelyiksi. Tämä johtuu siitä, että läheissuhdetta pidetään nykyään ankaroittamisperusteena. Jotkut syyttäjät jopa pohtivat, voiko mitään läheissuhteessa tehtyä pahoinpitelyä edes pitää lievänä. Näin ollen voisi olla aiheellista harkita, onko lainsäädännössämme ylipäättäen tarpeen pitää säännöksiä läheissuhteessa tehdystä lievistä pahoinpitelystä, vai tulisiko se poistaa laista kokonaan.

LIITTEET

HAASTATTELUKYSYMYKSET

Tutkielman aihe: Läheissuhteessa tehty lievä pahoinpitely virallisen syytteen alaiseksi rikokseksi – Vuoden 2011 lakimuutoksen tavoitteet ja niiden toteutuminen

Vanha: Rikoslaki 21 luvun 16 §

Virallinen syyttäjä ei saa nostaa syytettä lievästä pahoinpitelystä, joka on kohdistunut viisitoista vuotta täyttäneeseen henkilöön, eikä vammantuottamuksesta, ellei asianomistaja ilmoita rikosta syytteeseen pantavaksi.

Uusi: Rikoslaki 21 luku 16 §

Syyttäjä saa nostaa syytteen lievästä pahoinpitelystä vain, jos asianomistaja ilmoittaa rikoksen syytteeseen pantavaksi taikka teko on kohdistunut:

- 1) kahdeksaatoista vuotta nuorempaan henkilöön;*
- 2) tekijän aviopuolisoon tai entiseen aviopuolisoon, sisarukseen tai sukulaiseen suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa taikka henkilöön, joka asuu tai on asunut tekijän kanssa yhteistaloudessa tai on ollut muuten näihin rinnastettavan henkilökohtaisen suhteen takia hänelle läheinen; taikka*
- 3) henkilöön hänen työtehtäviensä vuoksi eikä rikosentekijä kuulu työpaikan henkilöstöön.*

Syyttäjä saa nostaa syytteen vammantuottamuksesta vain, jos asianomistaja ilmoittaa rikoksen syytteeseen pantavaksi.

Taustakysymykset

- Oletteko aluesyyttäjä/erikoissyyttäjä? Mikä syyttäjäalue?
- Kuinka kauan olette työskennellyt syyttäjänä?
- Oletteko ollut syyttäjänä ennen vuoden 2011 lakimuutosta?
- Kuinka usein käsittelette lähisuhdeväkivaltaan liittyviä rikoksia?

Lakimuutoksen tavoitteet

- Mitä ovat mielestänne olleet vuoden 2011 lakimuutoksen tavoitteet ja ongelmat, joihin muutoksella on pyritty vastaamaan?
- Onko lakimuutoksen tavoitteet mielestänne toteutuneet? Mitkä ovat, mitkä eivät?
- Onko lakimuutos ollut mielestänne tärkeä, vai olisiko läheissuhteessa tapahtuva lievä pahoinpitely tullut pitää asianomistajarikoksena? Miksi, miksi ei?

Lakimuutoksen vaikutukset

- Muuttiko lakimuutos teidän työtänne jotenkin? Miten?
- Onko läheissuhteissa tehtyjen lievien ja perusmuotoisten pahoinpitelyjen välisessä rajanvedossa tapahtunut muutoksia lakimuutoksen jälkeen?
- Oletteko kohdannut syyteharkinnassa haasteita, jotka liittyvät läheissuhteissa tehtyjen lievien pahoinpitelyiden käsittelyyn lakimuutoksen jälkeen? Minkälaisia haasteita?
- Koetteko, että läheissuhteissa tehtyjen pahoinpitelyrikosten uhrien asema on parantunut muutoksen myötä?
- Näettekö muutoksella mitään muita negatiivisia tai positiivisia vaikutuksia?

Kehitysehdotukset

- Koetteko, että lakimuutos on riittävä ehkäisemään ja käsittelemään läheissuhteissa tehtyjä pahoinpitelyrikoksia, vai olisiko vielä tarpeen tehdä lisämuutoksia lainsäädäntöön?
- Onko teillä ehdotuksia siitä, kuinka lainsäädäntöä voitaisiin edelleen kehittää, jotta läheisissä suhteissa tehtyjen pahoinpitelyrikosten käsittely parantuisi?

Lopuksi

- Minkälainen teko ylittää läheissuhteessa tapahtuvan lievän pahoinpitelyn syytekynnyksen?
- Mitä ajattelette asianomistajatodistajan kokonaiskieltäytymisoikeudesta/asianomistajan oikeudesta kieltäytyä todistamasta, ja sen merkityksestä asiassa? Onko uhrin tahdon kunnioittaminen tärkeämpää kuin pahoinpitelijän tuomiseminen ja painostuksen ehkäiseminen?

TILASTOKESKUS, RIKOS- JA PAKKOKEINOTILASTO

13f3 -- Tietoon tulleet rikokset ja niiden selvittäminen rikosryhmittäin ja hyvinvointialueittain, muutosprosentit, 1980-2023				
Vuosi	Rikosryhmä ja teonkuvauksen tarkenne	Hyvinvointialue	Viranomaisten tietoon tulleet rikokset (lkm.)	Viranomaisten tietoon tulleet rikokset, muutos edelliseen vuoteen (lkm.)
2016	12043 Lievä pahoinpitely 21:7	KOKO MAA	9288	-132
2016	1204a1 Pahoinpitelyn tekopaikka yksityinen asunto	KOKO MAA	12788	-220
2017	12043 Lievä pahoinpitely 21:7	KOKO MAA	9101	-187
2017	1204a1 Pahoinpitelyn tekopaikka yksityinen asunto	KOKO MAA	13252	464
2018	12043 Lievä pahoinpitely 21:7	KOKO MAA	8884	-217
2018	1204a1 Pahoinpitelyn tekopaikka yksityinen asunto	KOKO MAA	14274	1022
2019	12043 Lievä pahoinpitely 21:7	KOKO MAA	8580	-304
2019	1204a1 Pahoinpitelyn tekopaikka yksityinen asunto	KOKO MAA	14209	-65
2020	12043 Lievä pahoinpitely 21:7	KOKO MAA	8301	-279
2020	1204a1 Pahoinpitelyn tekopaikka yksityinen asunto	KOKO MAA	15491	1282
2021	12043 Lievä pahoinpitely 21:7	KOKO MAA	8416	115
2021	1204a1 Pahoinpitelyn tekopaikka yksityinen asunto	KOKO MAA	15573	82
2022	12043 Lievä pahoinpitely 21:7	KOKO MAA	9155	739
2022	1204a1 Pahoinpitelyn tekopaikka yksityinen asunto	KOKO MAA	16581	1008
2023	12043 Lievä pahoinpitely 21:7	KOKO MAA	9693	538
2023	1204a1 Pahoinpitelyn tekopaikka yksityinen asunto	KOKO MAA	17112	531